יכין

המרכז למחקרים אסטרטגיים לאומיים

מתווה

"הבגרות הגמישה"
- נייר עמדה

חוקר: ד"ר יצחק גייגר

ראש תחום חינוך: ד"ר טל גרינפלד

מנחם אב תשפ"ה | אוגוסט 2025

המסמך משקף את עמדת המחבר ואינו מייצג בהכרח את עמדת כל חברי המרכז.

תוכן עניינים

תקציר 4

פרק א: רקע 8

1. תעודת הבגרות הישראלית 8

2. מגמות לשינוי אופי הבחינה המסכמת בתעודת הבגרות הישראלית 9

3. התפיסה הפדגוגית-ערכית העדכנית במשרד החינוך 10

פרק ב: מתווה היבחנות "הבגרות הגמישה" 14

1. שינויים במתווה היבחנות במקצועות מעצבי זהות במאה ה-21 14

2. "הבגרות הגמישה" 19

פרק ג: דיון במתווה "הבגרות הגמישה" 25

1. ידע 25

2. הערכות חלופיות (משימות מבוקרות, עבודות) 32

3. מעמדם של מקצועות הלימוד הכלולים במתווה 36

4. התלמידים 37

5. עבודת המורה 38

פרק ד: המלצות 41

1. כללי 41

2. המלצה עיקרית 42

3. המלצות נוספות 43

נספח: מחוון עיתון שיתופי 45

ביבליוגרפיה 48

תקציר

תקופת הלימודים בבית הספר חיונית ביותר

לעיצוב עולמם הנפשי והרוחני של התלמידים...[1]

תעודת הבגרות הונהגה כבר ביישוב היהודי בתקופת המנדט הבריטי בשנות השלושים של המאה ה-20, טרם הקמת המדינה, ומני אז החלו הטענות על עצם קיומה ואופייה, כשלא חולפים יותר משני עשורים ללא שינוי משמעותי ("רפורמה") בנדרש לצורך השגת תעודת הבגרות.2 מתווה "הבגרות הגמישה" הוא האחרון מ-2023, לעת עתה, והוא נוגע למקצועות מעצבי זהות: היסטוריה, אזרחות, ספרות, תנ"ך, תושב"ע ותלמוד (יהדות) ומורשת (אסלאמית, נוצרית, דרוזית).

נייר העמדה מתאר את מתווה הבגרויות החדש כפי שגובש על ידי משרד החינוך ב-2023. נמצאים בו הרקע ההיסטורי, הפדגוגי והערכי לגיבושו, והקשיים וההשלכות הצפויות של המתווה.

נציג כעת את הממצאים העיקריים ולאחר מכן את תקציר נייר העמדה:

ממצאים עיקריים:

- מתווה "הבגרות הגמישה" מבטא מגמה של **שחיקת ערך תעודת הבגרות,** גם כמסנן עיקרי לאקדמיה.
- מתווה "הבגרות הגמישה" גובש **בחופזה,** אף מבלי להמתין לדו"ח האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים שבחנה כבר מ-2022 את מצב לימודי ההומניסטיקה בחינוך הממלכתי. נוסף על כך, גובש המתווה **ללא בחינה מעמיקה של לקחי מתווה "ישראל עולה כיתה" מ-2014** (כולל פגיעה לא מתוכננת במקצועות הכימיה והביולוגיה). ובנוסף, מורים רבים אינם בקיאים במתווה וקיימים פערים גדולים בהטמעתו.
- מתווה "הבגרות הגמישה" מבוסס על **תפיסה ערכית ופדגוגית אוניברסלית-גלובלית פוסט-מודרניסטית** המחלישה רכיבים של זהות לאומית-ציונית-יהודית ומדגישה את חשיבות **טיפוח המיומנויות על חשבון רכישת ידע נחוץ.** תפיסה זאת מושפעת מתפיסות רווחות באקדמיה ומבוססת על המלצות פרויקט ה-OECD, כפי שאלה באות לידי ביטוי במסמכים של משרד החינוך המציגים את דמות הבוגרים הרצויים בשנת 2030.
- מתווה "הבגרות הגמישה" מחריף את המגמה של **צמצום גופי ידע בסיסיים וחשובים הנחוצים להנחלת ערכים** לאומיים, ציוניים, דמוקרטיים והומניסטיים לדור הבא **ולפיתוח מיומנויות.**
- מתווה "הבגרות הגמישה" עלול **להחליש עוד יותר את מעמד המקצועות מעצבי הזהות** בקרב תלמידים, הורים, מנהלים ואף מורים, **לפגוע בערך "התלמידאות"** (נוכחות, השתתפות פעילה, הכנת מטלות בזמן שיעור ובבית) ובתלמידים מוכשרים, **ולהקשות על עבודת המורה** עד כדי חיזוק המגמה של נטישת מורים את ההוראה.

1 רון מרגולין וטלי פרידמן (עורכים), **קידום לימודי ההומניסטיקה במערכת החינוך הממלכתית: סיכום עבודתו של צוות המומחים**, 2024, עמ' 31.

2 להתפתחות בחינות הבגרות, השינויים והמחלוקות לגביה, ראו דפנה סחייק, **בחינות הבגרות: סקירת השינויים שחלו בבחינות הבגרות במהלך השנים ודיון במטרותיהן - מבוא למחקר לבחינת הטענה בדבר הירידה ברמת בחינות הבגרות**, הכנסת - מרכז מחקר ומידע, 2003, עמ' 6-20.

בפרק א' הצגנו **רקע** נדרש להבנת המתווה החדש. תעודת הבגרות היא מסמך המעיד על הערכה מסכמת ללימודי החטיבה העליונה (כיתות י-י"ב). כדי לזכות בתעודה, על התלמידים להיבחן בשבעה-שמונה מקצועות (תלוי במגזר), שכולם, פרט למקצוע המגמה, נקבעים על ידי משרד החינוך. ארבעה מהמקצועות נחשבים למעצבי זהות: היסטוריה, ספרות, אזרחות ותנ"ך/מורשת.

תעודת הבגרות היא היחידה המוכרת לצורך קבלה ללימודים על-תיכוניים ואקדמיים, בישראל ובחו"ל. לכן היא צריכה לעמוד בדרישות מוסדות ההשכלה הגבוהה, דבר המאפשר השפעה רבה מאוד של מוסדות אלו על הכלול בה כדי לוודא את התוקף והמהימנות שלה. מוסדות ההשכלה הגבוהה, בישראל כמו בעולם, מייחסים חשיבות רבה למקצועות המתמטיקה, אנגלית, עברית ומדעים, וחשיבות מועטה, אם בכלל, למקצועות מעצבי זהות. לכן אלו מקצועות ה"מועדים" להמרת הבחינה המסכמת בעבודות או הערכה מעצבת עבור התעודה המסכמת את לימודי התיכון ואף לאי-הופעה בתעודה המסכמת.

החזון הפדגוגי של משרד החינוך כולל שינוי מקיף של היקף הידע הנרכש, תכליתו (הידע אינו המטרה אלא האמצעי לרכישת מיומנויות והבנת "רעיונות גדולים"), אופן רכישתו (לא רק בדיסציפלינות), מטרת החינוך (מיומנויות) ותפקידי המורים והתלמידים בלמידה. שינויים אלו בנויים על תשתית של פדגוגיה פרוגרסיבית-ליברלית.

התשתית הערכית להשקפת העולם הפדגוגית של משרד החינוך ממוקדת באינדיבידואל, אינה מעודדת מחויבות לאופי היהודי של המדינה ולערכיה, אינה מפרטת ערכים אלו ואינה מתייחסת ישירות לציונות. כמו כן ניתן להבחין בה בנטיות אידיאולוגיות בתחומים שונים. היא גם מעמידה את ההשתלבות בעולם הגלובלי והטכנולוגי כמטרה המרכזית של החינוך ורואה בעין יפה אימוץ השקפות פוסט-מודרניות, במיוחד במדינות ה-OECD.

בפרק ב' תיארנו מתווים של שילובים של עבודות בהערכה המסכמת במהלך המאה ה-21, החל משילוב הערכה חלופית במקצוע האזרחות ב-2008, המשך עם מתווה "ישראל עולה כיתה" מ-2014 שעדיין בתוקף, מתווה "התחדשות הלמידה במקצועות המח"ר" מ-2022 שבוטל טרם יישמו אותו, ועד למתווה החדש "הבגרות הגמישה". מתווים אלו הוכנו בחופזה משיקול פוליטי - חשש שרי חינוך לסיום פתאומי של כהונתם. על רקע זה מובנות הביקורות שהצגנו (מבקר המדינה, ראמ"ה, האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים, חוקרים) אודות ההכנה, ההטמעה והיישום של מתווה "ישראל עולה כיתה". הביקורות הולמות גם את הנוגע למתווים "התחדשות הלמידה" ו"הבגרות הגמישה". בפרק גם מתואר כיצד בכל המתווים צומצם היקף הידע עד לכדי מחצית מההיקף הנדרש ערב מתווה "ישראל עולה כיתה".

לפי מתווה "הבגרות הגמישה", במקצועות הנלמדים בהיקף של 2 או 3 יחידות לימוד, שהן אזרחות, היסטוריה, תנ"ך, ספרות ממלכתי וחרדי, יהדות ותושב"ע: הדרישות כוללות היבחנות חיצונית בהיקף 35% + שתי משימות ביצוע מבוקרות חיצונית בהיקף 35% + הערכה חלופית שאינה מבוקרת חיצונית בהיקף 30%.

פרט לתיאור כללי של מתווה "הבגרות הגמישה", הצגנו את הנחיות המפמ"רים להיסטוריה בממלכתי, היסטוריה בממלכתי-דתי ואזרחות, כדי להתרשם מהתרגום המעשי של המתווה החדש במקצועות הכלולים בו.

בפרק ג' בחנו את מתווה "הבגרות הגמישה" מכמה היבטים: ידע, הערכה חלופית, מעמד מקצועות הלימוד הכלולים במתווה, התלמידים ועבודת המורה. התהיות שעלו במהלך הדיון הן:

ידע: חוק חינוך ממלכתי קובע אלו נושאים צריך ללמד בחינוך הממלכתי. צמצום הידע לאורך שנים, כולל במתווה "הבגרות הגמישה", אינו מאפשר לעמוד בידע המתחייב מחוק חינוך ממלכתי.

מוסכם כי דרוש ידע כדי לפתח מיומנויות (הטקסונומיה של בלום, חקר הקוגניציה). קיימים מחקרים המרמזים שבמקומות בהם הצליחו לפתח מיומנויות, מספר שעות הלימוד במקצועות מעצבי הזהות גדול משמעותית מאשר בישראל.

אך היקף הידע של התלמידים שיתחילו את מתווה "הבגרות הגמישה" והידע שירכשו במהלכו, נמוך מאוד מכדי לפתח מיומנויות רלוונטיות לנדרש לפי חוק חינוך ממלכתי ולנדרש מבוגר מערכת החינוך כדי להשתלב בחברה ובכלכלה.

הניסיון בעולם ובישראל מלמד כי מנהלים נוטים לצמצם את השעות המיועדות למקצועות שאין נבחנים עליהם, כך שהידע שירכשו התלמידים יהיה נמוך מזה שמשרד החינוך קבע במסגרת המתווה.

נוסף על כך, ידע נרחב מועיל ללימודים אקדמיים, שתעודת הבגרות היא אחת מאמות המידה העיקריות לקבלה אליהם.

ערכים: הפגיעה בידע של מקצועות מעצבי זהות, עלולה לפגוע גם ברכישת ערכים רצויים ובביסוסם. זאת בהיעדר אפשרות לחזק ערכים באמצעות עובדות, להכיר עמדות ערכיות מגוונות ולדון בדילמות מוסריות הקשורות לידע נחוץ. כמו כן, הידע נחוץ כדי לפתח מיומנויות וכדי שמיומנויות (ובמיוחד חשיבה ביקורתית) לא יובילו, למשל, לניהיליזם, לרלטיביזם מוסרי ולערעור על ערכי המדינה.

הערכות חלופיות: הניסיון עם הערכות חלופיות בישראל ובעולם עד כה, דיו להטיל ספק במידת התוקף והמהימנות שלהם. במתווה הנוכחי צפויה החמרה בתחום, במיוחד לאור השימוש ההולך וגובר בכלי בינה מלאכותית יוצרת ולאור הבקרה החלקית המתוכננת של המשימות המבוקרות (60% ממנה בלבד).

גם ההקלות המתוכננות לתלמידי החינוך המיוחד (כ-12% מאוכלוסיית התלמידים), פותחות פתח לסיוע ממשי של מורים ותומכי הוראה בשיפור עבודת התלמידים, ואינן שוויוניות כלפי שאר התלמידים יותר מאשר במבחן בגרות. כבר עכשיו ניתן לשער שחלק לא מבוטל בעליית שיעור הזכאות לתעודת בגרות בקרב בוגרי י"ב בשנים 2014-2019, מאז התחיל שילוב הערכות חלופיות בציון הבגרות ועד להקלות בעקבות מגפת הקורונה, מקורו בשילוב מרכיב של הערכה חלופית בחישוב ציון הבגרות.

עבודות אישיות מכבידות על המורים, ועל כן סביר שעבודות רבות תהיינה קבוצתיות. העבודה הקבוצתית פותחת פתח רחב להשקעה אי-שוויונית של חברי הקבוצה, כשתלמידים "חזקים" מובילים את כתיבת העבודה ואילו אחרים אינם מסייעים להם כלל או מסייעים רק במעט. פעמים רבות יועדפו עבודות קבוצתיות כדי ליצור קבוצות מעורבות של תלמידים חזקים וחלשים, על מנת שהחלשים ייהנו מעבודתם של החזקים.

חלק מהשאלות במחוון (מדריך לבדיקת עבודות) נועדו לאפשר לתלמידים להביע דעה אישית. שאלות אלו עלולות להוביל תלמידים, בעידוד מוריהם, להשיב תשובות המרצות את המעריכים החיצוניים במקום תשובות כנות.

האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים, העריכה את עבודות החקר הנעשות במסגרת המגמות או נעשות כמחליפות מגמה בהיקף של 4 או 5 יח"ל, כרדודות וספק גדול אם מקדמות את המיומנויות שמשרד החינוך מבקש לקדם. מה זה מלמד על כלל ההערכות החלופיות בעבר ועל המתוכננות לעתיד?

מעמדם של מקצועות מעצבי זהות: כבר עכשיו מעמד זה ירוד בעיני מוסדות ההשכלה הגבוהה, התלמידים, ההורים ואף בעיני חלק מהמורים עצמם. הניסיון הבינלאומי והישראלי מלמד על ירידה במעמדם של מקצועות המוערכים בהערכה חלופית. גם החרגת מקצועות המתמטיקה, אנגלית ועברית ממתווה "הבגרות הגמישה", נתפסת בעיני רבים כמתן אישור של משרד החינוך לכך שהמקצועות הכלולים במתווה הם מקצועות "סוג ב'".

תלמידים: המתווה עלול להחליש עוד יותר את קריטריון ה"תלמידאות" (נוכחות, השתתפות פעילה, הכנת מטלות בזמן השיעור ועוד) כי הוא לא קיים בחישוב 70% מהציון לבגרות. בל נשכח כי אין "ציון מגן" לבחינה החיצונית והמחוונים למשימות מבוקרות אינם כוללים מרכיב זה. כמו כן, לא ברור משקלו של קריטריון ה"תלמידאות" בהערכה הבית-ספרית הלא מבוקרת, במיוחד בהיסטוריה בחינוך הממלכתי-דתי.

תלמידים חזקים נפגעים מכך שמשתמשים בהם כדי להעביר תלמידים חלשים במשימות קבוצתיות וכן מהעלייה המתמדת בציוני הבגרויות שאינה נובעת משיפור יכולות התלמידים.

עבודת המורה: המתווה עשוי להשפיע רבות על עבודת המורה, להקשות עליו ולהרע את תנאי עבודתו, עד כדי חיזוק המגמה של נטישת מורים את ההוראה, מהבחינות הבאות: הניסיון בעולם ובישראל מלמד כי שעות ההוראה למקצועות שההערכה המסכמת שלהם אינה בחינה חיצונית, נוטים להצטמצם. הדבר עלול לצמצם את היקף המשרה של המורה או להוביל להוספת כיתות כדי לשמור על היקף המשרה הנוכחי.

הירידה הנוספת במעמד המקצוע, תשפיע גם על מעמד המורה. הירידה תקשה על יכולתם של המורים לעמוד בלחצים להענקת ציונים גבוהים בהערכה הבית-ספרית הלא מבוקרת ואף בחלק הלא מבוקר של המשימות המבוקרות (40%).

הירידה הצפויה ב"תלמידאות" תקשה על המורה לנהל את הכיתה ולהביא את התלמידים להישגים הנדרשים. המורים גם יתקשו לנהל שיעורים במסגרת המשימות המבוקרות בשל ריבוי התלמידים בכיתות ומחסור במחשבים תקינים לכל תלמידי הכיתה, קשיים הצפויים במיוחד במשימות האישיות. כמו כן, מורים יתקשו להעריך את המטלות למרות הפירוט הרב של המחוונים שהוכנו כדי לסייע לבדוק את המשימות.

פרק ד' הוקדש להצעת המלצות בעקבות הדיון בפרק ג'.

לאור הליקויים ותוצאות הלוואי השליליות שהתגלו במתווים הקודמים, ולאור העובדה שמתווה "הבגרות הגמישה" מקדם משמעותית שינוי תרבותי והתנהגותי עמוק של מערכת החינוך, ההמלצה העיקרית היא **להקפיא את המתווה במתכונתו הנוכחית** (החלתו במקצוע **אחד** בלבד) **לארבע-חמש שנים.** ההקפאה תאפשר לערוך שורה של מחקרים שנועדו ללמוד מלקחי המתווים שקדמו לו, מהנעשה בעולם וממידת הצלחת יישום המתווה במהלך תקופה זו. כמו כן, לבחון את השפעת חדירת הבינה המלאכותית היוצרת לחיינו והשפעתה הוודאית על המשימות המבוקרות.

מחקרים אלה יאפשרו לוועדת ההיגוי ולוועדות הציבוריות הנוספות שאנו ממליצים על הקמתן, לבחון את הממצאים ולגבש מסקנות בנוגע להמשך הפעלת מתווה "הבגרות הגמישה".

נוסף על כך, מומלץ לבחון **שינוי מיידי** במתווה על ידי יעוד ההערכה הבית-ספרית הלא מבוקרת (30% מהציון) לציון עבור "תלמידאות", מחציתה עבור הכנה לבגרות החיצונית ומחציתה עבור המשימות המבוקרות (35% מהציון).

המלצות נוספות נוגעות לבחינת דרכים לחיזוק הערכים וטיפוח הזהות, העלאת מעמד המקצועות מעצבי הזהות, וסיוע למורים הכולל הטבת תנאי עבודתם אל מול אתגרי שילוב ההערכה החלופית בתעודות הבגרות.

פרק א: רקע

1. תעודת הבגרות הישראלית

הרכב תעודת הבגרות

תעודת הבגרות כוללת את ציוני התלמידים במגוון מקצועות חובה ובחירה.[3] בנייר עמדה זה נעסוק רק **במקצועות החובה,** שהם עניינו של מתווה "הבגרות הגמישה".

הציונים בבחינת הבגרות מבוססים על **הערכה מסכמת,** שהיא אופן ההערכה הרווח והמסורתי. "הערכה מסכמת כוללת מערכת של איסוף מידע או מבחן וצריכה לעמוד בשני קריטריונים: העברתה בסוף יחידת הוראה ושמירה על מדידה של הישגים לצורך קבלת החלטות (מתן ציונים, החלטה על קבלת תעודה, הסמכה, רישיון ועוד). הערכה מסכמת משקפת את התלמידה שכבר התרחשה ומעריכה אותה, והמוקד הוא שיפוט (לצורך מיון או הסמכה)".[4]

כאמור, הערכה מסכמת יכולה להתבסס על איסוף ידע (עבודה) או על מבחן. תעודת הבגרות מבוססת על מבחנים במקצועות חובה, בהיקף של 2-3 יח"ל, ובמגמה בהיקף של 5 יח"ל.[5]

בישראל מקצועות החובה תלויים במגזר מערכת החינוך. כולם חייבים להיבחן במקצועות עברית, היסטוריה, אזרחות, אנגלית ומתמטיקה. בספרות נבחנים בכל המגזרים פרט לממלכתי-דרוזי. בתנ"ך נבחנים בכל המגזר היהודי, אם כי בהיקף שונה בין המגזרים (2 יח"ל בממלכתי ו-3 יח"ל בממלכתי-דתי ובחינוך העצמאי [חרדי]). בחינוך הממלכתי-ערבי נבחנים במקצוע תרבות ומורשת איסלאם או מורשת ודת נוצרית, ובחינוך הדרוזי במקצוע תרבות ומורשת דרוזית. בחינוך הממלכתי-דתי נבחנים גם במקצוע תלמוד ותורה שבעל-פה ובחינוך העצמאי (חרדי) במקצוע יהדות. כלומר, בחינוך הממלכתי, ממלכתי-ערבי וממלכתי-דרוזי נבחנים בשבעה מקצועות לימוד, ואילו בממלכתי-דתי ובחינוך העצמאי (חרדי) נבחנים בשמונה מקצועות לימוד. בנוסף, על התלמידים להיבחן במגמה לפי בחירתם בהיקף של 5 יח"ל.

היסטוריה, אזרחות, ספרות, תנ"ך, תושב"ע ותלמוד (יהדות) ומורשת (אסלאמית, נוצרית, דרוזית) מכונים בישראל מקצועות "הומניים", "מדעי החברה והרוח" (מקצועות המח"ר) או "מקצועות מעצבי זהות". בנייר עמדה זה הם יכונו מקצועות מעצבי זהות.

תעודת הבגרות והאקדמיה הישראלית

תעודת הבגרות היא אחת מתעודות סיום הלימודים במערכת החינוך המונפקות עבור בוגרי מערכת החינוך הישראלית, והיא היחידה המוכרת לצורך קבלה ללימודים על-תיכוניים ואקדמיים בישראל ובחו"ל.[6] בכך מהווה תעודת הבגרות תחליף לבחינות כניסה לאוניברסיטאות. הכרת המוסדות האקדמיים בערך תעודת הבגרות נובעת ממעורבות האקדמיה בישראל בקביעת הדרישות לזכאות בתעודת הבגרות (כבר משנות השלושים של המאה ה-20, עוד בתקופת המנדט הבריטי).[7] כך הגענו למצב לפיו -

במציאות הנוכחית בישראל בחינות הבגרות, שנועדו במקור לסכם את הלמידה ולבחון הישגים, הן בפועל כלי ניבוי המשמש את המוסדות להשכלה גבוהה במיון ובסינון מועמדים. זאת ועוד, לא פעם נוצר הרושם שמערכת ההשכלה הגבוהה מנהלת בעקיפין את מערכת החינוך העל-יסודי, אף שזו מכוונת לכלל האוכלוסייה ויש לה מטרות חינוכיות רחבות, ואילו מערכת ההשכלה הגבוהה פונה לפלח אוכלוסייה צר יותר ויעדיה החינוכיים מצומצמים יחסית.[8]

עם זאת, כמו במדינות רבות בעולם, במקרים רבים כדי להתקבל ללימודים אקדמיים לא די בתעודת הבגרות אלא יש צורך במבחן נוסף (בישראל, מבחן פסיכומטרי) או ראיון קבלה.[9] השילוב בין תעודת בגרות לבין המבחן הפסיכומטרי נובע מהאמונה ומהניסיון ששילוב זה הוא הדרך הטובה ביותר לחיזוי ההצלחה בלימודים האקדמיים.[10]

הירידה בביקוש לחוגים במדעי הרוח באקדמיה, הובילה להנמכת ציוני הסף לקבלה. כעת אין ציון הבגרות במקצועות אלו מהווה שיקול בקבלה לחוגים ולמחלקות האקדמיות במדעי הרוח. כך, למשל, נכתב בדוח מ-2024 של האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים: "בחוג לספרות, למשל, לא בודקים את הציון בבחינת הבגרות בספרות, והוא אינו משמש בפועל למיון המבקשים ללמוד ספרות במוסדות להשכלה גבוהה".[11]

בעוד האקדמיה אינה מעריכה את המקצועות מעצבי הזהות, היא מאוד מעריכה את מקצוע האנגלית ובמיוחד את מקצוע המתמטיקה. הערכה זאת באה לידי ביטוי בבונוס עבור מקצועות ברמה מוגברת - 4-5 יחידות. בעוד שהבונוס עבור בחינה ברמה מוגברת ברוב המקצועות הוא 10 נקודות לניגשים ב-4 יחידות ו-20 נקודות לניגשים ב-5 יחידות, הניגשים באנגלית מקבלים 12.5 ו-25 נקודות בהתאמה, ואילו הניגשים במתמטיקה מקבלים 15 ו-35 נקודות בהתאמה.[12]

נמצאנו למדים, שבעוד שלאקדמיה יש עניין בתעודת הבגרות והשפעה רבה על עיצובה, אין לה, בינתיים, עניין במרכיבי מקצועות מעצבי הזהות ככלי למיון וסינון מועמדים.

2. מגמות לשינוי אופי הבחינה המסכמת בתעודת הבגרות הישראלית

מהמאה ה-18 הפך המבחן לכלי הערכה עיקרי, ולעיתים בלעדי, של מערכות חינוך מדינתיות. אך משנות התשעים של המאה ה-20 גברה הנטייה לצמצם את ההערכה המבוססת על מבחנים בשל שלל טענות, ביניהן מגבלות של הערכה באמצעות מבחנים, עומס על תלמידים, האחידות הכפויה ותפיסות פדגוגיות וחינוכיות חדשות (עליהן נרחיב להלן).

מעל לכל החלו לתהות אחר תכלית ההערכה המדינתית. הפסקה הבאה מתוך דו"ח של האקדמיה הישראלית למדעים, משקפת תהייה זו:

כל דיון בנושא הערכה בחינוך צריך להתחיל במבט-על הבוחן מה מטרתה, לשם מה היא מתבצעת ובעבור מי. האם בעבור התלמיד, כדי לשקף לו את הישגיו ואת שליטתו בידע שרכש? או שמא, כפי שטוענים המבקרים, עבור המערכת, שמבקשת להכתיב בסיס ידע משותף ולפקח עליו מקרוב, ובתוך כך לצבור כוח והשפעה? האם ההערכה בחטיבה העליונה היא כלי מיון בשירות מוסדות ההשכלה הגבוהה או כלי לצמצום פערים חברתיים?[13]

3 לדרישות לזכאות לתעודת בגרות ראו באתר משרד החינוך, אגף בכיר בחינות, בלשונית **זכאות לתעודת בגרות.**

4 הפסקה מבוססת על שירה סופר-ויטל ועידית פינקלשטיין, "הערכה חלופית", **לקסי-קי 18** (2022), עמ' 22. גם הציטוט משם.

5 לפירוט מקצועות החובה וכלל הדרישות לתעודת בגרות ראו משרד החינוך, אגף בכיר בחינות, בלשונית **זכאות לתעודת בגרות.**

6 **תעודות סיום - דירוג ומיפוי, הוראת קבע מס' 0061** מ-7.12.25. סעיף 2 מתייחס לתעודת הבגרות.

7 סחייק, לעיל הערה 2, עמ' 7.

8 מרגולין ופרידמן, לעיל הערה 1, עמ' 51.

9 למחקר השוואתי ראו אילת גולדצויג, **סקירת מערכות מיון להשכלה גבוהה ברחבי העולם**, 2015. לטבלה משווה ראו שם עמ' 33.

10 אסף ויניגר ונעמה טשנר, **המיון בקבלה למוסדות להשכלה גבוהה וסוגיית הבחינה הפסיכומטרית**, הכנסת: מרכז המחקר והמידע, 2014, עמ' 1, 2, 4-5.

11 מרגולין ופרידמן, שם, עמ' 51.

12 ראו למשל את שיטת חישוב ממוצע הבגרות באוניברסיטת בר-אילן.

13 מרגולין ופרידמן, לעיל הערה 1, עמ' 47.

בנוסף, הוטרדו במשרד החינוך הישראלי משיעור הזכאות הנמוך לתעודת בגרות (40% לפי נתונים מ-1994).[14] ב-2006 בוטלו תעודות הבגרות הטכנולוגיות ותעודת הבגרות העיונית נותרה האפשרות היחידה (אומנם קיים נתיב טכנולוגי כמגמה בתוך הבגרות העיונית אך רק במקצועות מסוימים),[15] דבר הלוחץ על משרד החינוך להתאים את בחינות הבגרות גם לתלמידים חלשים שבעבר פנו למסלול הטכנולוגי.

לכן, מאז הנטייה היא להעריך ככל הניתן את התלמידים על פי עבודות[16] ועל פי **הערכה מעצבת,**[17] שהיא הערכה ה"מספקת משוב לשיפור הלמידה וההוראה... היא ממוקדת בלמידה ומטרתה היא חשיפת ההבנות של הלומדים ושיפורן תוך כדי הלמידה". בנוסף, קיים רצון לצמצם את מספר בחינות הבגרות, כדי להשוות את מספרן לנהוג במדינות מפותחות בעולם (בין שתיים לשש).[18]

מגמות אלו באות לידי ביטוי בישראל במקצועות מעצבי הזהות. גם בעולם, אלו המקצועות ה"מועדים" לנכונות להמיר את הבחינה המסכמת בעבודות או בהערכה מעצבת עבור התעודה המסכמת את לימודי התיכון ואף לאי-הופעה בתעודה המסכמת.[19] אלו גם מקצועות שאינם נבדקים במבחנים בינלאומיים ועל ידי ראמ"ה (הרשות הארצית למדידה והערכה בחינוך).

במסגרת הרפורמות בתעודת הבגרות במאה ה-21, הוחלט על שילוב הולך וגובר של איסוף ידע (עבודות) במקצועות אלו. העבודות מכונות במשרד החינוך "הערכה חלופית", אף שלמושג יש משמעות אחרת בשיח החינוכי.[20]

3. התפיסה הפדגוגית-ערכית העדכנית במשרד החינוך

כדי להבין את מתווה "הבגרות הגמישה", עלינו להבין את הגישה הפדגוגית-ערכית של אנשי משרד החינוך.

משרד החינוך הציג את הגישה הפדגוגית שלו בעשורים האחרונים כך:

בתפיסה הפדגוגית המסורתית המטרות מתרכזות בלמידה של ידע עובדתי וידע פרוצדורלי בלבד, ובמסגרתה תפקיד המורה הוא העברת הידע למוחם של התלמידים. ההוראה היא לינארית מתחילה בפשוט ומתקדמת אל המורכב. מתוך התפיסה הפדגוגית המסורתית נבנו תהליכי הערכה ומשוב לתלמידים שמורכבים בעיקרם ממבחנים המודדים את דיוק השליטה בעובדות ופרוצדורות אך אינם מעודדים למידה מעמיקה.[21]

כעת הפדגוגיה המסורתית אינה מספקת מענה למערכת החינוך כי:

העולם מאופיין כיום בגדילה מעריכית של מידע, בהתפתחויות טכנולוגיות מהירות וברב-תרבותיות. מגמות אלו מלמדות על צורך בשינוי, עדכון והתאמה של מטרות הלמידה ותהליכי הלמידה למציאות המשתנה, כדי שתבנה אצל הלומדים את הכלים להתמודדות מוצלחת עם האתגרים הצפויים להם היום ובעתיד, עם יציאתם לחייהם הבוגרים...

המגמות ותהליכי השינוי שהתרחשו בעשור האחרון עם המשבר הבריאותי-חברתי-כלכלי שיצרה מגיפת הקורונה שהתפרצה בישראל במרץ 2020, חיזקו את הצורך בעדכון מטרות הלמידה. קיום למידה מרחוק המחיש את ההכרח בקידום ופיתוח מנעד רחב של מיומנויות בקרב צוותי החינוך ולומדים שנזקקו ליכולות של למידה עצמאית ולחוסן נפשי בהתמודדות עם אי-הוודאות והשינויים הדרמטיים בשגרות המוכרות בבית, בלימודים ובעבודה. משבר הקורונה הציף והבליט את העובדה שכדי להצליח לקיים תהליכי למידה הלומדים זקוקים למנעד של מיומנויות רגשיות חברתיות כמו גם לאוריינות דיגיטלית ולאוריינות מידע. מיומנויות אלו ומיומנויות קוגניטיביות נוספות הן אלו המרכיבות יכולות למידה עצמאית ושיתופית שאינה תלויה בנוכחות צמודה של המורה.[22]

על כן צריך להמיר את הפדגוגיה המסורתית בפדגוגיה עדכנית, לפיה

...לצד הרחבת הידע מערכות חינוך צריכות לעודד תלמידים להגיע להבנה של רעיונות גדולים בתחומי הדעת ולסייע להם לפתח מיומנויות הפועלות בעזרת הידע הזה ומייצרות ידע חדש. התפיסה העדכנית מערערת על התפיסה המסורתית ומבוססת על עקרונות הידע המדעי שנצבר בעשורים האחרונים במדעי הלמידה, כזירת מחקר בין-תחומית (פסיכולוגיה חינוכית והתפתחותית, מדעי המוח, מדעי המחשב, חינוך, אנתרופולוגיה, סוציולוגיה ועוד). בתפיסה הפדגוגית העדכנית מטרות הלמידה מתרכזות בהבנה של ידע, פיתוח מיומנויות להפעלת הידע בהקשרים שונים וגיבוש עמדות וערכים מנחים לחיים.[23]

המיומנויות הנדרשות כעת הן "מיומנויות **כלליות,** אשר תומכות ומנחות חשיבה, למידה והתפתחות **ללא תלות בסוג הידע הנדון,** ואשר נחיצותן והרלוונטיות שלהן **אינן מוגבלות לתחום ידע בודד.**"[24]

משרד החינוך סבור כי רכישת הידע חייבת לשרת את המטרה של רכישת מיומנויות, גם כדי לאפשר שימוש מושכל בידע. עמדתו היא כי:

הדיון מורכב משום שהוא נוגע בשאלה של מעמד הידע ועשוי לגרור ויתור על חלק מבסיסי הידע לטובת מטרות אחרות. התפיסה העומדת במסגרת המדיניות הפדגוגית המוצגת להלן היא שיש לעמוד על בסיסי הידע ההכרחיים, אך לוודא שהדרך שבה הוא נרכש ומופעל מאפשרת לתלמידים לרכוש מיומנויות חיוניות ולעשות שימוש בידע, במיומנויות ובערכים שנלמדו בהקשרים שונים.

כיוון שכך, מהלך הארגון המחודש יניע את המערכת לעבור מ'תוכניות לימודים' המתמקדות בתוכן הנלמד ל'תוכניות למידה' המתמקדות בלומד ובדרכי הלמידה. בכך ירחיבו תוכניות הלמידה בצורה ניכרת את אחריות המערכת ללמידה של התלמיד, מלמידה מסורתית של תחומי דעת נפרדים בהובלת המורה ללמידה הכוללת גם שילובים בין תחומי דעת והובלה עצמאית של התלמידים בלמידה. הרחבה זו הכרחית בתפיסתנו על מנת לאפשר למורה להתמקד במטרות הלמידה המוגדרות בדמות הבוגר...

הידע מעוגן באמצעות הבנה של רעיונות גדולים הקושרים בין פריטי ידע בתוך תחומי דעת ובין תחומי דעת.[25]

החזון הפדגוגי של משרד החינוך, חותר לשינוי מקיף של היקף הידע הנרכש, תכליתו (הידע אינו המטרה אלא האמצעי לרכישת מיומנויות והבנת "רעיונות גדולים"), אופן רכישתו (לא רק בדיסציפלינות), מטרת החינוך (מיומנויות) ותפקידי המורים והתלמידים בלמידה.

לפי משרד החינוך, "כיוון השינוי שואב השראה מהמלצות פרויקט ה-OECD Education 2030 ומרפורמות פדגוגיות מקבילות שמקדמות מערכות חינוך מובילות ב-OECD, אך שומר על הצביון הייחודי של מערכת החינוך הישראלית".[26]

בנוסף, **ההערכה במשרד החינוך הייתה כי לא ניתן לחולל שינויים בדרכי ההוראה ללא שינוי מקביל בדרכי ההערכה המערכתית.**[27]

14 לרקע תמציתי על התפתחות המבחן ככלי הערכה ועל ההסתייגויות מכך, ראו יניב כרמל, **סוגיות מרכזיות בנושא הערכה של מקצועות ההומניסטיקה במדינות שונות בעולם - סקירה מדעית,** 2023, עמ' 38-41. לרקע כללי בישראל ובעולם לנטייה לעבר הערכות שאינן ממוקדות במבחנים, ראו גם דוד מצר ואמירה רום, "לקראת התלמיד - גוון בדרכי הערכה" **באתר מכון מופ"ת** (2010?).

15 אתי וייסבלאי, **מבט על החינוך הטכנולוגי-מקצועי,** הכנסת, מרכז המחקר והמידע, 2018, עמ' 3-4.

16 ראו משרד החינוך, **התכנית הלאומית ללמידה משמעותית - מבחנים פנימיים כחלק מההערכה על פני הרצף החינוכי, הוראת קבע מס' 0073** מה-8.5.2016, ובמיוחד את סעיף 2.

17 סופר-ויטל ופינקלשטיין, לעיל הערה 4, עמ' 22-23.

18 ראו, למשל, אדיר ינקו, "פחות מקצועות, יותר בחירה: כך נראות תעודות הבגרות בעולם", **Ynet**, 1.3.2020.

19 ראו כרמל, לעיל הערה 14, עמ' 31-35. השימוש במחקר זה מוחיר זהירות בגלל ההגדרה הרחבה שלו למקצועות ההומניסטיקה (שם, עמ' 9): מדעי הרוח (היסטוריה, פילוסופיה, לימודי דת), מדעי החברה (סוציולוגיה, גיאוגרפיה, כלכלה, אזרחות, פסיכולוגיה), ואת האומנויות (ספרות ואומנויות אחרות).

20 בשיח החינוכי, "הערכה חלופית מציעה לעבור ממיקוד בהערכה כמדידה למיקוד באבחון הלמידה לשם שיפורה" (סופר-ויטל ופינקלשטיין, ראו לעיל הערה 4, עמ' 22).

21 משרד החינוך, **דמות הבוגרת והבוגר / מערכת החינוך / תשפ"א-תשצ"א / 2021-2031,** עמ' 9.

22 משרד החינוך, לעיל הערה 21, עמ' 5.

23 משרד החינוך, לעיל הערה 21, עמ' 9.

24 משרד החינוך, **מסמך מיומנויות דמות הבוגר 2020 | תש"ף,** עמ' 4 [לפי המספור בתוכן עניינים. אין מספור לאורך המסמך].

25 משרד החינוך, לעיל הערה 21, עמ' 10.

26 משרד החינוך, לעיל הערה 21, עמ' 9.

27 ענת זוהר, **לחבר את האיים ליבשה: התמקדות מערכתית בלמידה מעמיקה כתנאי לשיפור החינוך,** 2020, עמ' 185.

בל נטעה, אין זה רק שינוי בהשקפת העולם הפדגוגית: מעבר לפדגוגיה הפרוגרסיבית-ליברלית, הזיקה היא לגרסתה הפוסט מודרניסטית.[28] לא פחות מכך זה שינוי בהשקפת העולם הערכית, שכן ישנו קשר בין השקפת עולם ערכית להשקפת עולם פדגוגית. על השקפת העולם הערכית שמאחורי ההשקפה הפדגוגית של משרד החינוך ניתן ללמוד מאחד ממסמכי "דמות הבוגרים" מהשנים האחרונות (2021):

*מערכת החינוך הישראלית פועלת להגשמתן של ארבע **מטרות-על.** באמצעות חינוך אנו שואפים ליצור בסיס ערכי והשכלתי משותף בקרב הלומדים; מבקשים לקדם שוויון הזדמנויות באמצעות צמצום הקשר בין תנאי החיים שהילד נולד אליהם לבין אופק אפשרויותיו; מכינים את הלומדים לחייהם הבוגרים באופן שיאפשר להם לשגשג כפרטים; מסייעים ללומדים לממש את הפוטנציאל שלהם ולעצב את חייהם באופן שיקדם את השלומות (well being) שלהם בהווה ובעתיד.[29]*

אם כן, עיצוב זהות פרטיקולרית, יהודית וציונית עבור תלמידים יהודיים, אינה אחת ממטרות-העל. אין פירוש הדבר שאין לה מקום כלל בדמות הבוגרים, נשאר לה מקום כאחד מארבעת תחומי הידע שעל התלמיד לרכוש:

*ידע - ידע הוא התשתית להבנה. הבוגר ירכוש ידע מבוסס בתחומי הדעת המאוגדים בארבעה אשכולות: לימודי יסוד מקובלים בין-לאומית (שפת אם, אנגלית, מתמטיקה ומדעים), **לימודי זהות ושייכות הנגזרים מחוק חינוך ממלכתי (היסטוריה, ספרות, גאוגרפיה, אזרחות, תנ"ך או מורשת),** לימודי אמנויות ותנועה ומקצועות בחירה (המבוססים על בחירה אישית של תלמידים להעמקה).[30]*

נזכרים לימודי זהות ושייכות, אך לא יותר מכך, ומרכיב ידע זה הוא רק **שני** ברשימה, כשקודמים לו "לימודי יסוד מקובלים בין-לאומית".

לידע יש מקום גם בין הערכים שעל המדינה לחנך אליהם:

הבוגר יראה עצמו מחויב לסולם ערכים ברוח חוק החינוך הממלכתי. בתי הספר יכוונו לכך שהבוגרים יהיו בעלי השקפת עולם מוסרית שתנחה את חייהם ופעולותיהם ותשתקף במחויבות לחברה ולמדינה. הבוגרים יהיו מחויבים למדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית ברוח מגילת העצמאות, יכבדו את ערכי המורשת והתרבות של מדינת ישראל והקהילות החיות בה, ישמרו על כבוד האדם וזכויותיו, יחתרו לצדק חברתי ואזרחי ולשמירה על הסביבה ויהיו מעורבים במדינה, בחברה ובעזרה לזולת.[31]

מספר מרכיבים ברשימת ערכים זו מובילים למחויבות או אף לפעילות מעשית:

- **מחויבות** למדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית.
- **שמירה** על כבוד האדם וזכויותיו.
- **חתירה** לצדק חברתי ואזרחי ולשמירה על הסביבה.
- **מעורבות** במדינה, בחברה ובעזרה לזולת.

רק ערך אחד אינו כרוך במחויבות או בפעילות מעשית אלא **בכיבוד** בלבד: ערכי המורשת והתרבות של מדינת ישראל והקהילות החיות בה.

28 לסקירה קצרה של פדגוגיות ראו טל גרינפלד, "השפעת מגמות מודרניסטיות ופוסט מודרניסטיות על תכניות הלימודים במקצועות היסטוריה ואזרחות לחטיבת הביניים, בין השנים 1954-2011: עיון משווה", דוקטורט, אוניברסיטת בר-אילן, עמ' 32-36.

29 משרד החינוך, לעיל, הערה 21, עמ' 5.

30 משרד החינוך, לעיל, הערה 21, עמ' 11. ההדגשה שלנו.

31 משרד החינוך, לעיל הערה 21, עמ' 12.

להלן יתברר שבהתנסחות "מחויבות למדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית", הכוונה רק למאפיין הדמוקרטי שלה, ואילו למרכיב היהודי די ב"היכרות" ללא מחויבות.[32] ומעניין כי הענין השני שמוזכר כי צריך רק "לכבד" - "ערכי המורשת והתרבות של... הקהילות החיות בה", כולל גם מרכיב של מחויבות: "מחויבות לערכי המורשת והזהות התרבותית של התלמיד".[33]

החריגות של המשתמע מבחינה מעשית ביחס לערכי המורשת והתרבות של מדינת ישראל, באה לידי ביטוי בתרשים משמאל, הלקוח מעמ' 13 באותו מסמך: הפעולה שהוצמדה ל"ערכים" היא "להתחייב", ולא "לכבד".

ובמסמך זה, המשקף כאמור את מדיניות משרד החינוך, **אין מחויבות לדעת את ערכי המורשת והתרבות של מדינת ישראל, והציונות אינה מוזכרת.**

כדאי גם לשים לב לסדר הרכיבים הדרושים לדמות הבוגרים הרצויים של מערכת החינוך: שלושת הרכיבים הללו יחדיו - ידע, מיומנויות וערכים - יאפשרו לבוגר התמודדות מוצלחת עם אתגרי החיים בחברה הישראלית המשתנה של המאה ה-21, ברמה האישית, החברתית-אזרחית והתעסוקתית.[34] משתמע מכך כי ידע ומיומנויות קודמים לערכים.

ובעוד המסמך התקשה להזכיר את הציונות, אולי מחשש היותה שנויה במחלוקת, הוא לא נמנע מלהזכיר את הצורך בחתירה ל"צדק חברתי ואזרחי". ועל המונח "צדק חברתי" העירו כבר כי הוא "מייצג מה שנהוג לכנות 'מושג שנוי במחלוקת'"[35] ללמדנו, כי במשרד החינוך אין חוששים מהתייחסות לנושאים שנויים במחלוקת.

נוסיף כי המונח "צדק חברתי", נטבע על ידי הדוגלים בתפיסת עולם כלכלית-חברתית "שמאלית" ונראה שגם עמיתו כאן, המונח "צדק אזרחי", מונח חדש יחסית שמטרת הטבעתו אינה ברורה (אין לו ערך בוויקיפדיה באנגלית ובעברית), נטבע על ידי הדוגלים בתפיסה אידיאולוגית "שמאלית".

לסיכום: התשתית הערכית להשקפת העולם הפדגוגית של משרד החינוך ממוקדת באינדיבידואל, אינה מעודדת מחויבות לאופי היהודי של המדינה ולערכיה, אינה מפרטת ערכים אלו ואינה מתייחסת לציונות. ניתן להבחין בה בנטיות לכיוון אידיאולוגיות "שמאליות" בתחומים שונים. היא גם מעמידה את ההשתלבות בעולם הגלובלי והטכנולוגי כמטרה המרכזית של החינוך, ורואה בעין יפה אימוץ השקפות פוסט-מודרניות וגישות הרווחות בשיח הגלובלי, במיוחד במדינות ה-OECD.

32 משרד החינוך, לעיל הערה 21, עמ' 28.

33 משרד החינוך, לעיל הערה 21, עמ' 28.

34 משרד החינוך, לעיל הערה 21, עמ' 12.

35 יוסי דהאן, **תיאוריות של צדק חברתי**, 2014, עמ' 20.

פרק ב: מתווה היבחנות "הבגרות הגמישה"

נקדים לתיאור מתווה "הבגרות הגמישה" תיאור של מתווים להערכת מקצועות מעצבי זהות בבחינות הבגרות משתי סיבות: הראשונה - מתווה "הבגרות הגמישה" מבוסס על המתווים שקדמו לה. השנייה - אחד המתווים, "ישראל עולה כיתה", הוא בינתיים אפשרות בחירה במסגרת "הבגרות הגמישה".

1. שינויים במתווה היבחנות במקצועות מעצבי זהות במאה ה-21

למתווה צמצום משקל המבחנים בהערכה של מקצועות מעצבי זהות, לווה גם צמצום היקף הנושאים הנלמדים בכיתה, שכן חלק לא מבוטל משעות ההוראה הוקדש להסבר על ההערכה החלופית ולהכנתה בכיתה (ולא בבית). שני אלו התרחשו בשלבים הבאים:

א. הערכה חלופית באזרחות – 2008

עד 2008, הערכה מסכמת במסגרת תעודת הבגרות במקצועות מעצבי זהות, הייתה באמצעות מבחנים חיצוניים בלבד. על רקע רפורמת "האופק הפדגוגי" שמטרתה הייתה הטמעת חינוך לחשיבה כחלופה ללמידה משננת, ולאחר ניסוי ב-16 בתי ספר, נוצלה הרחבת היקף הוראת אזרחות מיחידת לימוד אחת לשתיים ב-2007. זאת כדי להנהיג החל מ-2009 חובת הגשת עבודה קבוצתית, שכונתה "מטלת ביצוע".

המטלה היוותה 20% מציון הבגרות במקצוע, כמשקל העבודה הנהוגה במקצועות הנלמדים לבגרות באירלנד.[36] אך בעוד שציוני המקצוע בתעודת הבגרות חושבו בשווה לפי הציונים בבחינות החיצוניות ובהערכה הבית-ספרית (ציון שנתי / "ציון מגן"), הרי שציון מטלת הביצוע נקבע על ידי בית הספר בלבד. לכן, הציון הבית-ספרי כעת היה 60% מציון הבגרות באזרחות, במקום 50% כמו בשאר המקצועות.

הגדלת משקל הציון הבית-ספרי, לווה בבקרה חיצונית מדגמית על 5% מבתי הספר על ידי הפיקוח על הוראת האזרחות. מעבר לפער של 20 נקודות בין הערכת המורה להערכת הבקר החיצוני, הופעל מנגנון של תיקון הציון. כן נקבע כי נבחני משנה (בגרות אקסטרנית) והמשלימים בחינות בגרות, לא יגישו מטלת ביצוע אלא ייבחנו על נושאים ששאר התלמידים אינם לומדים.[37]

הפיקוח על הוראת האזרחות המליץ ש-20% מזמן ההוראה (36 שעות מתוך 180) "יוקדשו להוראה והנחיה לקראת מטלת הביצוע", ולכן "כל תלמיד שעושה מטלת ביצוע ייבחן בבחינת הבגרות רק על כ-80% מהחומר בתכנית הלימודים וזאת על מנת לפנות זמן מספיק לעבודה על מטלת הביצוע".[38]

במסגרת צמצום החומר בתוכנית הלימודים, קבע הפיקוח שהתלמידים יחויבו להיבחן בבחינה החיצונית באחד מהנושאים הבאים לפי חלוקה מגזרית: במגזר היהודי - השקפות וגישות לאופייה של מדינת ישראל, מדינת ישראל והעם היהודי בתפוצות, הסטטוס-קוו, והשסע הדתי; ובמגזר הערבי והדרוזי - שלטון מקומי בישראל, בחירות בישראל, מפלגות בישראל, ופיקוח וביקורת על רשויות השלטון בישראל. ומהשוואה בין תוכנית הלימודים לחוזר מפמ"ר בנושא, התברר כי נושא מוסד הנשיאות הושמט לגמרי מחובת ההוראה.[39]

36 כרמל, לעיל הערה 14, עמ' 10.

37 ראו **חוזר הפמ"ר לאזרחות מספר 1 - התשס"ט**, מאוגוסט 2008, עמ' 3-5, 8. לסקירה על תהליך שילוב מטלת ביצוע בהוראת האזרחות ראו אדר כהן וענת זוהר, "'טנגו בין תכנון לשחרור': שינוי פדגוגי ברמה המערכתית: רפלקציה על הטמעת מטלת הביצוע באזרחות", **דפים** 67 (2018), עמ' 11-40. תודתי לד"ר אדר כהן על ההפניה למאמר.

38 שם, בחוזר מפמ"ר, עמ' 4.

39 **חוזר הפמ"ר לאזרחות מספר 1 - התש"ע**, 17.9.2009, עמ' 18. מוסד הנשיאות, הכלול בתוכנית הלימודים באזרחות, ראו משרד החינוך, **אזרחות: תכנית לימודים באזרחות לחטיבה העליונה לבתי ספר יהודיים (כלליים ודתיים) ערבים ודרוזים**, תשס"ב, עמ' 24, אינו מופיע ברשימת הנושאים לכלל התלמידים שבעמ' 18-16 בחוזר זה.

ב. מתווה "ישראל עולה כיתה" – 2014

ב-2014 הודיע השר הרב שי פירון על מתווה "ישראל עולה כיתה" (שהייתה חלק מתוכנית "למידה משמעותית").[40] מתווה זה חל על כל המקצועות בהם ניגשים לבגרות, כולל מדעים, אך לא על מתמטיקה ואנגלית. לפי המתווה, "30% מהציון הסופי לבגרות של התלמיד ייקבע באמצעות הערכה חלופית (עבודות חקר, מטלות ביצוע וכדומה) במטרה להקנות לתלמידים כישורים ומיומנויות המותאמים שיהפכו את הלמידה למשמעותית, מאתגרת ויצירתית יותר".[41] מקצוע האזרחות הוחרג וההערכה החלופית שלו - מטלת הביצוע - המשיכה להוות רק 20% מהציון לבגרות. רפורמה זו לא חלה על נבחני משנה ועל המשלימים בחינות בגרות, הם נבחנו על נושאים ששאר התלמידים אינם לומדים. צמצום הנושאים הנלמדים לווה בצמצום מספר המבחנים בכל מקצוע (למשל, מבחן אחד בהיסטוריה במקום שניים).

טרם ההכרזה על המתווה, נקבעה "תוכנית הלימה" בכל מקצוע, שצמצמה את החומר הנלמד ל-75% מתוכנית הלימודים. בעקבות המתווה צריך היה לצמצם עוד 30%, כך שתוך זמן קצר צומצמו הלכה למעשה כ-48.5% שבתוכניות הלימודים (בפועל הצמצום היה קטן יותר כי היו מפמ"רים במקצועות שונים שלא צמצמו את רשימת הנושאים לפי ההנחיות).[42] בהיסטוריה הצמצום היה נרחב יותר, שכן נושא השואה שנלמד עד כה בנוסף לתוכנית הלימודים (ולכן הוקצו לו 7 ש"ש ולא 6 ש"ש כמוקצה למקצוע של 2 יח"ל), נכלל כעת בתוך תוכנית הלימודים ובכך נגרעו שביעית משעות ההוראה של המקצוע.[43]

שיטת "תוכנית הלימה", החליפה את שיטת "מיקוד הלמידה" שהונהגה ב-1998. כזכור, לפי שיטת "מיקוד הלמידה" נלמדה כל תוכנית הלימודים עד כחודש לפני בחינת הבגרות, ואז פרסם המשרד את רשימת הנושאים לבחינה - רק 4 מתוך 7 מהנושאים שבתוכנית הלימודים.[44] באזרחות הצמצום היה קטן יותר כי היחס בין הבחינה החיצונית להערכה החלופית נותר 20-80.

בגלל הקשיים בקיום לימודים תקינים עקב מגפת הקורונה ומלחמת חרבות ברזל בשנים 2020-2025, הסתפק משרד החינוך בבחינת בגרות חיצונית אחת בלבד במקצועות מעצבי הזהות.[45] בשאר המקצועות, הציון הבית-ספרי נחשב כציון המקצוע בבחינת הבגרות.[46]

הקשיים והכשלים בביצוע התוכנית

חשוב לציין כי בניגוד למתווה באזרחות שתוכנן והוטמע בצורה סדורה במשך שנים,[47] **משרד החינוך העדיף לקדם במהירות את מתווה "ישראל עולה כיתה" על חשבון הטמעה סדורה. הסיבה הייתה בעיקרה פוליטית: חוסר הוודאות של השר כמה זמן יכהן בתפקידו.**[48] השיקול הפוליטי הועדף על פני תכנון והטמעה ראויים גם במתווים שנציג להלן, "התחדשות הלמידה" ו"הבגרות הגמישה". לכן מובן שגם הם סבלו מאותם ליקויים כמו מתווה "ישראל עולה כיתה".

40 ראו מתווה "ישראל עולה כיתה", ואת חלקה בתוכנית למידה משמעותית ראו בלשונית תכנית "למידה משמעותית" באתר משרד החינוך; זוהר, לעיל הערה 27, עמ' 187, 189.

41 משרד החינוך, לעיל הערה 4.

42 משרד החינוך, **התאמת תכניות הלימודים בתחומי הדעת למדיניות הלמידה המשמעותית: מסמך לבעלי תפקידים במטה, במחוזות ובמוסדות החינוך**, 2014, עמ' 5.

43 מיכה נוי, **זיכרון השואה במערכת החינוך**, 2023, עמ' 11-12.

44 סחייק, לעיל הערה 2, עמ' 18-19.

45 בדומה לגרמניה, בה חובה להיבחן במבחני ה-Abitur (המקבילה לתעודת הבגרות הישראלית) באחד מהמקצועות ההומניסטיים (כרמל, לעיל הערה 13, עמ' 17).

46 אתי וייסבלאי, **בחינות הבגרות בתקופת הקורונה - תמונת מצב**, הכנסת - מרכז מחקר ומידע, 2020. במסמך זה דובר על בחינה חיצונית בשניים מהמקצועות, אך כוונה זו לא יצאה לפועל ובתי הספר המשיכו להיבחן במקצוע אחד בלבד.

47 לתיאור תהליך התכנון וההטמעה ראו כהן וזוהר, לעיל הערה 37, עמ' 7-9.

48 זוהר, לעיל הערה 27, עמ' 234-235.

על המחיר של העדפת המהירות על פני תכנון והטמעה ראויים, ניתן ללמוד ממגוון מסמכים. אחד מהם הוא בדיקה שערך מבקר המדינה בשנים 2016-2017, שבה עלו הממצאים המדאיגים הבאים:

מרכיבים מרכזיים בתהליך התכנון הדרושים להגדלת סיכויי הצלחתה של רפורמת הלמידה המשמעותית לא התקיימו בתהליכים שביצע משרד החינוך, ערב החלתה על כל בתי הספר. המשרד החל ביישום מרכיבי הרפורמה ללא התשתית הבסיסית שנדרשה לשם יישומה המוצלח. החסר במרכיבים אלה השפיע על טיב הטמעתה של הרפורמה והקשה את תיקון התהליכים שבבסיסה בהמשך הדרך...

בעת תכנונה של הרפורמה, טרם יציאתה לדרך, לא השתמש מטה המשרד במפת הידע המחקרית והיישומית הנמצאת ברשותו בנושא למידה משמעותית, והוא לא דן ברפורמות דומות שנעשו בעולם, וממילא גם לא השווה בין מאפייני מערכת החינוך בישראל למאפייניהן של מערכות החינוך במדינות אחרות שביצעו רפורמת למידה משמעותית, כדי להפיק לקחים לצורך גיבוש מושכל של מרכיבי הרפורמה...

הנהלת המשרד אף לא בחנה אפשרות ליישום הדרגתי של הרפורמה, אלא החליטה להחיל את הרפורמה כמקשה אחת על כל בתי הספר בכל שכבות הגיל, מתחילת שנת הלימודים התשע"ה, וזאת בלי שתחזיק בתמונת מצב הנוגעת למידת הבשלות והמוכנות של כל בתי הספר למהלך זה.[49]

בדו"ח של ראמ"ה מ-2016, צוין כי מתווה "ישראל עולה כיתה" -

...מטיל עומס נוסף על המורים והתלמידים: 30% של חלופות הערכה בבגרות אינם באים במקום המאמץ של הכנה לבחינות המסורתיות, אלא בנוסף לו. ישנם מפמ"רים שלא צמצמו את כמות חומר הלימוד הנדרש מהתלמידים כמתחייב מהרפורמה. הדבר מטיל עומס רב על המורים והתלמידים. "כמות" חומרי הלימוד היתה צריכה לִפְחוֹת על מנת לפנות מקום ל"איכות" - אך הדבר לא קרה. גם הלחץ מכוון גורמים שונים (כגון הרשויות המקומיות) להפגין הישגים במבחנים לא נעלם עם התקדמות בהטמעת הלמידה המשמעותית.

...ממצא מדאיג שעלה בסקרים הוא עלייה בתחושת העומס בקרב המורים והמנהלים יחסית לתשע"ד. לפחות באופן חלקי, העלייה בתחושת העומס נובעת מכך שהוראה מקדמת למידה משמעותית עם מגוון דרכי ההוראה שהיא דורשת ועם ההשקעה האישית יותר בתלמיד דורשת זמן רב יותר מהמורים והמנהלים - אך לא התרחש שינוי במשאבים העומדים לרשות הצוות החינוכי, גם מבחינת זמינות התשתיות הנחוצות כגון תקשוב, חללים פיזיים ותקציבים - וגם, כמובן, בתגמול.[50]

פרופ' ענת זוהר, יו"ר המזכירות הפדגוגית לשעבר, הצביעה על הנזק שהמתווה גרם לתחום הידע. בגלל החיפזון שבו יצא המתווה לפועל, לא הוכנו תוכניות לימודים ההולמות את רציונל "הלמידה המשמעותית", כי אם בתוכניות הלימודים שהוכנו לפי רציונל אחר, צומצמו נושאים שנעשה בחיפזון, תוך פגיעה בסדר ובהיגיון הפנימי שלהם. יתר על כן, צמצום הנושאים נעשה למקוטעין, דבר אשר פגע בקוהרנטיות של הלמידה וחייב מורים לגשר על פערים וחוסר רצף.[51]

כך למשל בהיסטוריה בחינוך הממלכתי, דילגו על תולדות היישוב היהודי בארץ ישראל בשנים 1920-1945 (להלן). כעת יש צורך להסביר לתלמידים את המעבר מתמיכה בריטית במפעל הציוני ב-1920 למאבק בבריטים ב-1945, כיצד יישוב בן כ-60,000 איש הפך "פתאום" ליישוב המונה מעל ל-500,000 איש וכיצד התלקח הסכסוך הערבי-יהודי עד למלחמת העצמאות.

49 מבקר המדינה, קי**דום למידה משמעותית בבתי הספר**, **דוח שנתי 68ג**, 2018, עמ' 754-755. וראו גם דוחות של ראמ"ה: אילן רוזינר, יובל פלדי וטל פרימן, ה**ערכת התכנית המערכתית "למידה משמעותית": תפיסות של תלמידים, מורים ומנהלים בשנים תשע"ד - תשע"ה**, **ראמ"ה**, 2016; יואב לוי, **מה מובילי יעד 2.2 יכולים ללמוד מרפורמת הלמידה המשמעותית?**, ראמ"ה, 2024.

50 רוזינר, פלדי ופרימן, לעיל הערה 49, עמ' 12.

51 זוהר, לעיל הערה 27, עמ' 187-188, 210.

זוהר גם הצביעה על פגיעה במקצועות הביולוגיה והכימיה, בהם כבר נהגה הערכה חלופית שנים רבות לפני המתווה החדש: בביולוגיה - "למבנים הפדגוגיים המפוארים שנבנו בביולוגיה במהלך עשרות שנים נגרם נזק אנוש... והלמידה המשמעותית בביולוגיה צעדה אחורנית במקום קדימה". ובכימיה - "לדעת המורים, הנזק שנגרם לידע של התלמידים... אינו נוגע אך ורק להיקף, אלא גם לעומק... מרבית המורים חשים כי התלמידים משקיעים פחות ומגויסים פחות ללמוד ולהעשיר את הידע שלהם...".[52]

כדי שהמהימנות והתוקף של הערכה חלופית תוכר במוסדות האקדמיים, החליט משרד החינוך לערוך עליה בקרה חיצונית מדגמית. הערכה זאת הוטלה על המדריכים הכפופים למפמ"רים. בדו"ח מבקר המדינה נקבע כי משרד החינוך -

לא גיבש ערב החלתה של הרפורמה תכנית רב-שנתית שבה ייקבעו כמות משאבי ההדרכה הנחוצים למפמ"רים לאורך שנות הטמעתה, אף שבשנה הראשונה להחלת הרפורמה תיגבר מטה המשרד את מערך המדריכים הארציים (באמצעות תוספת ימי הדרכה), אך משנת הלימודים התשע"ז (ספטמבר 2016 עד אוגוסט 2017) הוא שב וצמצם את היקף ההדרכה בלי שהתבסס על תשתית עובדתית בדבר היקף הטמעת הרפורמה ואיכותה במקצועות הדעת השונים.[53]

בניסיון למנוע מתן ציונים גבוהים מדי להערכות החלופיות, מנהלת אגף בחינות במשרד החינוך שלחה ב-2019 מכתב התראה לכ-100 מנהלי בתי ספר על הכוונה להפעיל נוהל שק"ד (שיקול דיפרנציאלי) בגלל הפער בין ממוצע ציון בחינת הבגרות לבין ממוצע הציונים של ההערכות החלופיות. היה בכך חידוש, שכן לפי נוהל זה משרד החינוך יכול להוריד את משקל הציון הבית-ספרי במקרה של פער גדול מדי בין ממוצע "ציוני המגן" של כיתה לבין ממוצע הציון של אותה כיתה בבחינת הבגרות,[54] ואילו עתה התכוון המשרד להחיל אותו גם במקרה של פער גדול מדי (מעל ל-30 נקודות) בין ציון הערכה החלופית (30%) לבין ציון הבגרות החיצונית (70%).[55] הכוונה הייתה שבמקרה זה משקל ההערכה החלופית יקטן ויהיה נמוך מ-30%.

ממכתב התראה זה יכולים אנו ללמוד כי: (1) בתי ספר העניקו ציונים גבוהים להערכות החלופיות, יותר מהציון לו זכו התלמידים בבחינה החיצונית. (2) בעיני משרד החינוך, פער של 30 נקודות עדיין נחשב לפער סביר שאינו מחייב הפעלת סנקציה בדמות נוהל שק"ד.

המשמעות היא, שמתווה "ישראל עולה כיתה" אפשר לתלמידים חלשים לעבור בגרות בזכות הערכה חלופית. למשל, אם ממוצע המבחנים של הכיתה בבגרות היה 50 והממוצע בהערכה החלופית היה 80, די היה בכך כדי לעבור בגרות (50X70% + 80X30% = 59. 56 נחשב לציון עובר).

הפעלת נוהל שק"ד בין שני סוגי ההערכות אינה מובנת מאליה. התנאים בהם נערכים התלמידים שונים לחלוטין אלו מאלו, ואם כך, כיצד ניתן להשוות ביניהם ולהחליט שפער מסוים הוא סביר ואחר לא?

ג. מתווה "התחדשות הלמידה במקצועות המח"ר (מורשת חברה ורוח)" – 2022

ב-2022 הודיעה השרה יפעת שאשא-ביטון על מתווה "התחדשות הלמידה במקצועות המח"ר (מורשת חברה ורוח)".[56]

לפי המתווה, **בוטלו בחינות הבגרות במקצועות המח"ר.**[57] במקומן נקבע כי:

- כל אחד מהמקצועות היסטוריה, אזרחות, ספרות ותנ"ך ייחשב כ-1.5 יח"ל (ולא 2 יח"ל, כנהוג עד אז) ויוקצה עבורו 5 ש"ש (שעות שבועיות) במקום 6 ש"ש. לא יחול שינוי במקצועות מורשת בהיקף של יח"ל.

52 זוהר, לעיל הערה 27, עמ' 225 (ביולוגיה), 231 (כימיה).

53 מבקר המדינה, לעיל הערה 49, עמ' 756.

54 ראו באתר על אירועי שק"ד במשרד החינוך. הפעלת שק"ד אינה חפה מבעיות, ואלו בלטו בתקופת הקורונה, ראו את תקציר הדיון בוועדת החינוך, התרבות והספורט ב-21.12.2020.

55 אדיר ינקו, "חשד להטיה ופערים משמעותיים: שיטת חישוב הציון הסופי של הבגרות תשתנה", **Ynet**, 6.3.2019. המכתב צולם ומופיע בכתבה.

56 ראו לשונית באתר משרד החינוך **רפורמת הבגרויות - התחדשות הלמידה במקצועות המח"ר (מורשת חברה ורוח)** (מתחת לידיעה על ביטולה).

57 לעיל הערה 4. וביתר פירוט: משרד החינוך, **התחדשות הלמידה - לימודי המח"ר**, (ללא ציון תאריך), עמ' 4-5. וראו גם נוי, לעיל הערה 61, עמ' 3, 5-10.

- ציון המקצוע יהיה בית-ספרי ויתבסס לפחות על ששה אירועי הערכה ועל עבודה קבוצתית בין תחומית. נפרט:
  - שלושה מאירועי הערכה - שתי עבודות (אחת אישית ואחת קבוצתית) ומבחן אחד - יבחרו "מתוך מגוון משימות מתוקפות המוצעות למורה במערכת המקוונת הבית-ספרית, ויהוו 60% מן הציון הסופי של התלמידים ויבוקרו בבקרה חיצונית מדגמית". משקל הבחינה המבוקרת יהיה 30% ומשקל כל עבודה מבוקרת יהיה 15%. המורה לא יהיה חופשי לכתוב את הבחינה כרצונו אלא היא תחובר "מתוך מאגר תבניות מתוקפות" ותתבסס על בחינות הבגרות, ע"פ הנחיית הפיקוח. הבקרה החיצונית למשימות המתוקפות (מבחן ועבודות) נועדה להיערך על ידי המרב"ד (מרכז לבדיקת בחינות בגרות). לא ניתן להגיש יותר משני אירועי הערכה מבוקרים בשנת לימודים אחת, ולא ניתן להגיש מבחן ועבודה מבוקרים בשנת הלימודים הראשונה באותו מקצוע.[58]
  - 40% הנותרים לא יהיו מבוקרים ויהיו מבוססים על לפחות שלוש "משימות הערכה שאינן עוברות בקרה ובכלל זה תלמידאות, בחנים, בחינות וכו'".[59]
  - לעבודה הקבוצתית (2-3 תלמידים) הבין תחומית תינתן ציון נפרד בתעודת הבגרות ו-"תורכב מ-4 חלקים נפרדים - היסטוריה, ספרות, אזרחות ותנ"ך (בהתאמה לזרמי החינוך - ממלכתי, ממלכתי דתי, ממלכתי ערבי ודרוזי). היקף העבודה המסכמת יהיה 2 יחידות לימוד". עבורה תוקצה ש"ש אחת שהופחתה מכל אחת מארבעת מקצועות המח"ר - ארבע שעות בסך הכל. את העבודה ילוו ארבעה מורים, אחד מכל מקצוע מח"ר והוא יהיה אחראי להדריך את התלמידים בפרק הנוגע לתחומו. 50% מציון העבודה המסכמת יינתן על ידי בית הספר ו-50% על ידי מעריך חיצוני "שיגיע לביה"ס לבחון את בקיאות התלמידים ולהעריך את מעורבותם".[60]

לפי ניתוח של מרכז המחקר והמידע של הכנסת, מתווה התחדשות בלמידה אמור היה להקטין את היקף הלמידה במקצועות היסטוריה ואזרחות בכ-25%, ובמקצועות העברית והערבית בכ-17%.[61]

הטבלה בעמוד הבא מציגה את ההבדלים בין המתווים השונים שנסקרו עד כה:

	שילוב מטלת ביצוע במקצוע אזרחות 2008	ישראל עולה כיתה 2014	התחדשות הלמידה 2022
היקף יח"ל	2 (6 ש"ש)	2 (6 ש"ש)	1.5 (5 ש"ש)
מבחן חיצוני או עבודה?	80% ציון מבחן חיצוני + 20% עבודה קבוצתית	70% מבחן חיצוני + 30% עבודה קבוצתית מבוקרת (באזרחות: 80%-20%)	לפחות 6 אירועי הערכה, מהן 3 משימות מתוקפות (מבחן 1 ו-2 עבודות)
משקל הציון הפנימי	60% (40% מציון מבחן חיצוני + 20% ציון על עבודה קבוצתית)	51% (30% מציון מבחן חיצוני [=21%] + 30% ציון עבודה קבוצתית)	100%
בקרה חיצונית	בקרה מדגמית של מדריכים על העבודה הקבוצתית	בקרה מדגמית של מדריכים על העבודה הקבוצתית	בקרה מקוונת של המרב"ד על המבחן ושתי העבודות המבוקרות (60%)
היקף צמצום נושאים ללמידה	20%	25% (מעל ל-30% בהיסטוריה)	25% בהיסטוריה ובאזרחות ו-17% בעברית ובערבית

58 משרד החינוך, **התחדשות הלמידה: מצגת כללית**, שיקופיות 5, 9.

59 שם, שיקופית 5.

60 שם, שיקופית 7.

61 מיכה נוי, **רפורמת התחדשות הלמידה במקצועות המח"ר (מורשת, חברה ורוח)**, הכנסת - מרכז המחקר והמידע, 2023, עמ' 9-10.

2. "הבגרות הגמישה"

א. הכנה

רפורמת "התחדשות בלמידה" אומנם נתמכה בידי חוקרי חינוך ומחנכים, אך גם נתקלה בהתנגדות חריפה מצד יו"ר ועדות המקצוע של מקצועות המח"ר, מורים, ארגוני מורים ואקדמאים מתחומי מדעי הרוח.[62] במכתב ששיגרו יו"ר ועדות המקצוע שהמתווה נגע למקצוע שלהם, התריעו על ליקויים שונים בהכנת הרפורמה, ליקויים המזכירים את אלה של דו"ח מבקר המדינה ביחס לרפורמת "הלמידה המשמעותית":

היעדר עבודת מטה מסודרת ומקיפה שתסתכם במסמך ברור, המאפשר דיון וביקורת על המתווה הכללי ועל פרטיו; הזזה חדה ומהירה של כל מערכת החינוך אל עבר שינוי גדול כל כך; והכוונה להחיל את הרפורמה כבר בשנה הבאה, כשבשלב זה אין למוסדות החינוך די פרטים ודי זמן להיערך לקראתה.[63]

הביקורת על הרפורמה זכתה לאוזן קשבת בקרב פוליטיקאים, בעיקר מהימין, והביאה את שר החינוך יואב קיש להכריז על ביטולה כבר בימים הראשונים לכהונתו.[64]

חודשיים בלבד לאחר מכן, ב-14.3.2023, הציג שר החינוך את המתווה שלו לבגרויות, מתווה "הבגרות הגמישה".[65] מתווה זה מבוסס על עקרונות ומרכיבים של מתווה "התחדשות למידה".

לפי משרד החינוך, הגמישות במתווה "הבגרות הגמישה" באה לידי ביטוי בשלושה דברים:[66]

- אפשרות של בית הספר לבחור האם להצטרף למתווה החדש או להישאר במתווה הישן ובכמה מקצועות.
- אפשרות לבחור את הנושאים בהם ייבחנו בחינה חיצונית ואת הנושאים בהם יכינו משימות מבוקרות.

מסתבר שגיבוש רפורמה חדשה תוך פרק זמן כה קצר, מלמד שאף רפורמה זו סבלה מאותם ליקויים שנמצאו בעת הכנת שתי שהרפורמות הקודמות, "ישראל עולה כיתה" ו"התחדשות הלמידה", ואף חמור מהן. מתווה הבגרויות החדש גובש והוצג לציבור אף מבלי להמתין למסקנות דו"ח מיוחד של האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים בנוגע למקצועות ההומניסטיקה במערכת החינוך הממלכתית, דו"ח שאנשי משרד החינוך ידעו על הכנתו, שכן הם רואיינו במהלכו בשנים 2022-2024.[67]

טרם נערכו מחקרים והופקו דו"חות אודות ההכנות למתווה "הבגרות הגמישה", אך לאור הניסיון ולאור פרק הזמן הקצר בו עוצב המתווה, מסתבר כי בעבודת ההכנה חלו אותם ליקויים שהתגלו - בעיקר בדו"ח של האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים - בשני מתווי הבגרויות הקודמים:[68]

- לא נעשה שימוש מספק במחקרים **עדכניים** על השלכות צמצום ההערכה המסכמת באמצעות בחינות והשלכות ההערכה באמצעות עבודות אישיות וקבוצתיות.

62 צפריר גולדברג ויוסי לונדין, "מכשירים להיסטוריות: מחלוקות על ערכים, מיומנויות וידע בהוראת ההיסטוריה, מנקודת מבטם של מכשירי מורים לחינוך הממלכתי והממלכתי־דתי", **עיונים בחינוך** 25 (2025), עמ' 119; נוי, לעיל הערה 61, עמ' 12-15.

63 מצוטט אצל בתאל קולמן, "קוצר רוח מועד ב': המחיר של רפורמת שינויי הבגרויות", **מקור ראשון (מוסף "דיוקן")**, 27.3.2022. וראו גם נוי, לעיל הערה 61, עמ' 12-15 (בעמ' 12 יש קישור למכתב יו"ר ועדות מקצוע).

64 גולדברג ולונדין, לעיל הערה 62, עמ' 119; נוי, שם, עמ' 12-15.

65 להצגת התוכנית בוועדת החינוך של הכנסת כעבור שבוע ראו אתר משרד החינוך, שר החינוך, **יואב קיש מציג את תוכנית הבגרויות הגמישה**. בפורטל עובדי הוראה - מרחב פדגוגי ישנו קישור למצגת בנושא. האיור בעמוד זה הוא מתוך שיקופית 4 של המצגת.

66 מבוסס על החוזרים לעיל בהערות 76 ו-82.

67 מרגולין ופרידמן, לעיל הערה 1.

68 הדברים הבאים מבוססים על שני מחקרים עדכניים: מרגולין ופרידמן, לעיל הערה 1; רועי וינטרוב, "מחשבות ביקורתיות על חשיבה ביקורתית בהוראת היסטוריה בחינוך הממלכתי", **דפים** 80 (2024), עמ' 127-145.

- לא נעשה שימוש מספק בלקחים מתוצאות רפורמות דומות ברחבי העולם.
- מזה שנים רבות שבבחינות הבגרות משולבות שאלות שנועדו לטפח מיומנויות,[69] אך לא נבדק האם היה בכך כדי לקדם מטרה זאת.
- לא נלקחו בחשבון באופן מספק לקחים מיישום מתווה הבגרויות "ישראל עולה כיתה", וגם לא של מתווי הערכה חלופיים בישראל - "חלוצי הערכה" (שעניינה ארגון מחודש של נושאי הלמידה וגיוון דרכי הלמידה וההערכה), "תמ"ר" (הממירה במלואה את הבחינה החיצונית בהערכה בית-ספרית),[70] ממירי בגרות דיגיטליים, תוכנית יהלום, "סחל"ב" ועבודות חקר.[71]
- לא נלקחו בחשבון באופן מספק ההבדלים בין מאפייני מערכת החינוך בישראל לאלה של מדינות בהן בוצעו רפורמות אלו, ובראשם ההבדלים בגודל הכיתות בישראל (29 תלמידים בממוצע בחטיבת הביניים הציבורית ב-2022, לעומת 23 בממוצע במדינות ה-OECD. ישראל מוקמה במקום 34 מתוך 38, לפני יפן, צ'ילי, קולומביה וקוסטה ריקה).[72] בכיתות י-י"ב היו בכיתה הממוצעת בשנה"ל תש"ף (2019-2020) 26 תלמידים, כשבכ-61% מבתי הספר היו מעל ל-25 תלמידים, כולל כ-25% מעל ל-30 תלמידים.[73]
- לא נלקחה בחשבון רמת ההצלחה הנמוכה בישראל בפיתוח מיומנויות, ובראשם אוריינות מילולית וחשיבה מתמטית, כפי שהם באים לידי ביטוי במבחנים בינלאומיים. ומובן כי בלי אוריינות מילולית מספקת לא ניתן לפתח את יתר המיומנויות כראוי.
- לא נשקלה השפעת הפגיעה בלמידה בשנים 2020-2024 בעקבות מגפת הקורונה ומלחמת "חרבות ברזל", על התלמידים שייגשו לבגרות במתווה "הבגרות הגמישה".
- לא נשקלה כראוי האפשרות ליישם את מתווה הבגרויות באופן הדרגתי המתפרס על פני מספר שנים, ותוך בדיקה מתמדת של הלקחים מכל שלב לפני המעבר לשלב הבא, כפי שנעשה במדינות אחרות. לאור זאת, מובן מדוע ההמלצה האחרונה בדו"ח של האקדמיה הישראלית למדעים הייתה:

חשוב לזכור כי המעבר לתהליכי הערכה חלופית משמעו שינוי תרבותי והתנהגותי עמוק של כלל המערכת, אשר עשוי להימשך שנים. אין זה שינוי שאפשר להוציא לפועל בחופזה - הוא דורש זמן, התמדה וסבלנות, וכאשר אינו נעשה כך - הוא מטלטל את המערכת לשווא ופוגע בתלמידות ובתלמידים, במורות ובמורים, ובתהליך החינוכי כולו.[74]

ב. המתווה הכללי

התיאור להלן משקף לא רק את הרעיון הכללי של המתווה אלא גם את ההנחיות הפרטניות ליישומו (הוראות מנכ"ל, חוזרי מפמ"רים וכו'), עד לסיוון תשפ"ה - יוני 2025.

לפי מתווה זה, בתי ספר יוכלו לבחור בין הגשה לבחינת הבגרות לפי המתווה "ישראל עולה כיתה" (שהוא: היבחנות חיצונית בהיקף 70% + הערכה חלופית בהיקף 30%. במתווה זה הציון הבית-ספרי הוא 51%, ממנו 30% ציון הערכה חלופית + 21% ציון בחינה בית-ספרית - שהם 30% מציון הבחינה החיצונית, המהווה 70% מציון הבגרות), לבין המתווה החדש:

69 מיכה נוי, **רפורמת התחדשות הלמידה במקצועות המח"ר (מורשת, חברה ורוח)**, הכנסת - מרכז מחקר ומידע, 2023, עמ' 13.

70 לתוכניות אלו ראו גלעד מניב, "היסטוריה בבחינות בגרות", בתוך: נמרוד טל ואייל נווה (עורכים), **חינוך היסטורי: זירות וזיקות**, 2023, עמ' 206–207.

71 לסקירה קצרה על תוכניות אלו ראו מרגולין ופרידמן, לעיל הערה 1, עמ' 53–54.

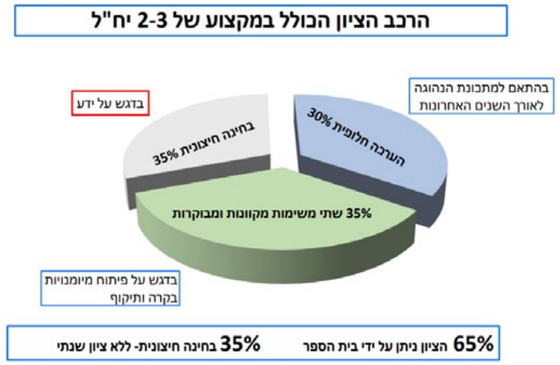
72 *Education at a Glance 2024: OECD Indicators*, 2024, p. 372. דו"חות ה-OECD מציגות נתונים לחינוך היסודי ולחטיבות הביניים אך לא לחינוך העל-יסודי.

73 אסף ויינגר, **נתונים על מספר התלמידים הממוצע בכיתה במערכת החינוך**, הכנסת: מרכז המחקר והמידע, 2020, עמ' 2.

74 מרגולין ופרידמן, לעיל הערה 1, עמ' 57.

- במקצועות הנלמדים בהיקף של 2 או 3 יחידות לימוד (אזרחות, היסטוריה, תנ"ך, ספרות ממלכתי וחרדי, יהדות ותושב"ע): **היבחנות חיצונית** בהיקף 35% + שתי **משימות ביצוע מבוקרות** חיצונית בהיקף 35% + **הערכה חלופית** שאינה מבוקרת חיצונית בהיקף 30%. המשימות המבוקרות יכולות להיות אישיות או קבוצתיות והן מבוססות על המשימות שהוכנו עבור רפורמת "התחדשות הלמידה במקצועות המח"ר (מורשת חברה ורוח)".[75]

במתווה זה, הציון הבית-ספרי הוא 65% מהציון לבגרות (35% משימות מבוקרות + 30% הערכה חלופית).

- במקצועות של יחידת לימוד אחת (מחשבת ישראל דתי, ספרות דתי, מורשת דת אסלאם, מורשת דרוזית, דת נוצרית): היבחנות חיצונית - בהיקף 50%, משימה אחת מקוונת ומבוקרת - בהיקף 20% והערכה חלופית - בהיקף 30%. המשימות המבוקרות יכולות להיות אישיות או קבוצתיות.[76] מסתבר שבמקצועות אלו הציון הבית-ספרי יהיה 50% מציון הבגרות (20% משימה מבוקר + 30% הערכה בית-ספרית).

ג. המשימות המבוקרות

כאמור לעיל, תעודת הבגרות היא התעודה המסכמת היחידה במערכת החינוך שמוסדות ההשכלה הגבוהה מתחשבים בה בעת הקבלה ללימודים. זאת בזכות האמון שלהם בתיקוף ובמהימנות של בחינות הבגרות. האתגר של משרד החינוך הוא לגרום למוסדות ההשכלה הגבוהה להעניק אמון זה גם למשימות המבוקרות.[77] בניגוד למבחנים, בהם התלמידים משיבים על אותו שאלון והציונים ברי השוואה, המשרד צריך להתמודד עם השוואה בין ציוני התלמידים המגישים עבודות בנושאים רבים ובתחומי דעת שונים.

במשרד החינוך הכינו עבור המשימות מחוונים (מדריכים לבדיקת עבודות) מפורטים מאוד ואחידים ככל שניתן. מבנה המשימות המבוקרות אחיד לכל המקצועות, וכן המחוון לפיו צריכים המורים המלמדים והמבקרים החיצוניים להעריך כל משימה. המעריכים החיצוניים יבקרו רק 60% מכל משימה מבוקרת (שלב 4 במחוון). **לנוחות הקורא צורף לנייר עמדה זה נספח ובו מחוון לדוגמה:** המחוון של עבודה קבוצתית של עיתון שיתופי.

בכוונת משרד החינוך לבקר 20% מהמשימות המבוקרות בכל כיתה. לפי המשרד, "אם יתגלה פער בין הערכת המעריך לבין זו שניתנה על ידי המורה, המורה יקבל על כך משוב שיועבר במקביל גם לפיקוח לצורך ליווי והדרכה של המורה המגיש. בהמשך, המשרד ישקול בנקיטת פעולות נוספות לצורך טיוב ההערכה ובכלל זה שיקלול דיפרנציאלי של המשימות".[78] משמעות הדבר שבמקרים של פערים משמעותיים בין ציון המורים לציון ההערכה החיצונית, יוכל משרד החינוך להעניק לתלמידים ציונים משלו במקום הציונים של המורים.[79] נכון לסוף אפריל 2025, המשרד טרם פרסם את שיטת חישוב השקלול הדיפרנציאלי למשימות המבוקרות.[80]

75 נוי, לעיל הערה 61, עמ' 15.

76 מתוך חוזר יו"ר המזכירות הפדגוגית ושל סמנכ"לית בכירה ומנהלת המנהל הפדגוגי, **מתווה היבחנות חדש לתלמידי י' תשפ"ה (2025)**, מה-3.4.2024. בחוזר זה לא פורט מה יהיה חלקו של הציון הבית-ספרי מתוך ציון הבגרות במקצועות הנלמדים בהיקף של יחידת לימוד אחת.

77 מרגולין ופרידמן, לעיל הערה 1, עמ' 53.

78 לפי אתר שאלות ותשובות על הבגרות הגמישה.

79 מבוסס על הרעיון של שקלול דיפרנציאלי (שק"ד) במשרד החינוך בנוגע לבחינות בגרות חיצוניות, ראו לעיל ההערה 54 ובטקסט הסמוך לה.

80 בניגוד לפרסום שיטת החישוב בבחינות חיצוניות, ראו בקישור בהערה 5.

עיון במחוונים של משרד החינוך למשימות המבוקרות שפורסמו, מעלה כי משקל הידע במחוונים נע בין 25 ל-37 נקודות (בהערכה נדיבה), כלומר מרכיב הידע אמנם מרכזי אך לא עיקר ההערכה. במשימות הקבוצתיות, מחצית הנקודות מוענקות עבור עבודה קבוצתית ומחצית עבור עבודה אישית. לפי המחוונים, על המעריכים לשים לב למיומנויות של חשיבה ביקורתית, אוריינות לשונית ומודעות עצמית (וכן מודעות חברתית בעבודות קבוצתיות).[81]

ד. שונות

היקף הנושאים ללמידה זהה לאלה שבמתווה "ישראל עולה כיתה", פרט למקצוע האזרחות שכאמור הוחרג בזמנו ממתווה 70% בחינה + 30% הערכה חלופית, וכעת עם ביטול ההחרגה צומצמו נושאי הלימוד בו בכ-5%.[82]

מתווה ההיבחנות חל על תלמידים שהחלו ללמוד בחטיבה העליונה (בכיתה י') בשנת הלימודים תשפ"ה ואילך, אך בגלל מלחמת "חרבות ברזל" (שהחלה ב-7.10.2023) נדחתה חובת יישום התוכנית לשנה"ל תשפ"ו[83] (אך התאפשר לבתי הספר המעוניינים בכך להתחיל כבר בשנה"ל תשפ"ה).

באפריל 2024, נקבע שתהיה חובת היבחנות במקצוע אחד לפי המתווה החדש רק לתלמידים שיחלו ללמוד בכתה י' בשנת הלימודים תשפ"ו. אך כעבור חמישה חודשים, הוחלט על חובת היבחנות במקצוע אחד לפי המתווה החדש גם על תלמידים שכבר החלו ללמוד בכתה י' בשנת הלימודים תשפ"ה.[84]

* * *

להלן טבלה משווה בין תוכנית "הבגרות הגמישה" לשתי קודמותיה - "ישראל עולה כיתה" ו"התחדשות הלמידה":

	ישראל עולה כיתה 2014	התחדשות הלמידה 2022	הבגרות הגמישה 2023
היקף יח"ל	2 (6 ש"ש)	1.5 (5 ש"ש)	2 (6 ש"ש)
מבחן חיצוני או עבודה?	70% מבחן חיצוני + 30% עבודה קבוצתית	עבודה קבוצתית בין תחומית מבוקרת מחליפה מבחן חיצוני	35% מבחן חיצוני + 35% משימות מבוקרות + 30% הערכה חלופית לא מבוקרת
משקל הציון הפנימי	51% (30% מציון מבחן חיצוני [=21%] + 30% ציון עבודה קבוצתית)	100%	65% (במקצועות של יח"ל אחת: 50%)
	ישראל עולה כיתה 2014	**התחדשות הלמידה 2022**	**הבגרות הגמישה 2023**
בקרה חיצונית	בקרה מדגמית של מדריכים על הערכה חלופית	בקרה מקוונת של המרב"ד על המבחן ושתי העבודות המבוקרות	בקרה מקוונת מדגמית על שתי משימות הביצוע (במקצועות של יח"ל אחת, משימה מבוקרת אחת בלבד)
היקף צמצום נושאים ללמידה	25% (היקף גדול יותר בהיסטוריה)	25% בהיסטוריה ובאזרחות ו-17% בעברית ובערבית	כמו ברפורמת ישראל עולה כיתה (באזרחות צומצמו הנושאים ב-5% בגלל המעבר למבנה של 70% + 30%)

81 משרד החינוך, פורטל עובדי הוראה - מרחב פדגוגי, "משימות ביצוע מבוקרות". המחוונים המפורטים אינם ניתנים לאיתור באתר משרד החינוך המוקדש למשימות המבוקרות אלא באתרי מפמ"ר. ראו, למשל, לשונית משימות מבוקרות באתר מפמ"ר אזרחות.

82 כעולה מחוזר מפמ"ר באזרחות תשפ"ד, מיולי 2023, עמ' 5-7.

83 הודעת דובר משרד החינוך, מה-30.10.2023.

84 על הכוונה המקורית ראו לעיל הערה 6. על השינוי ראו **חוזר שנתי - בחינות הבגרות לשנה"ל תשפ"ה (2025)** של מנהל אגף בכיר בחינות מה-17.9.2024 (החוזר המקורי הוא מה-1.9.2024).

ה. יישום המתווה במקצועות היסטוריה (ממלכתי וממלכתי-דתי) ואזרחות

בסעיף זה, נבחן את יישום המתווה במקצוע היסטוריה בחינוך הממלכתי והממלכתי-דתי, ובמקצוע אזרחות, המשותף לשתי מערכות חינוך אלו. במחקר המשך, ראוי לבחון את היישום בשאר המקצועות: ספרות, תנ"ך, תושב"ע, מחשבת ישראל ומורשת (המוסלמית, הנוצרית והדרוזית).

היסטוריה - ממלכתי

תוכנית הלימודים בהיסטוריה כוללת את נושאי הלימוד הבאים: ממדינת מקדש לעם הספר (בית שני) או ערים וקהילות בימי הביניים; הלאומיות בישראל ובעמים, ראשית הדרך עד 1920; נאציזם, אנטישמיות, מלחמת העולם והשואה; בונים את מדינת ישראל במזרח התיכון.[85]

לפי הנחיית מפמ"ר היסטוריה בחינוך הממלכתי, על התלמידים להיבחן בבחינה החיצונית בנושא השואה ובאחד משלושת הנושאים הבאים: לאומיות וציונות, המאבק להקמת מדינה או סוגיות בתולדות מדינת ישראל.[86] מסתבר שהמשימות המבוקרות תהיינה בשני הנושאים עליהם התלמידים לא ייבחנו בבחינה חיצונית. ההערכה החלופית הלא מבוקרת תהיה בנושא בית שני או ערים וקהילות בימי הביניים.[87]

* * *

ההערה הבאה תקפה גם לשאר המקצועות: הוראת נושא לימוד המוזכר כאן, אינו כולל את כל חלקי הנושא, ולעתים הנושא נלמד באופן מקוטע ללא קשר בין מרכיביו השונים. למשל: נושא השואה הנלמד בהיסטוריה בממלכתי ובהיסטוריה בממלכתי-דתי אינו כולל, בין היתר, את גורל יהודי אירופה במערב אירופה ומרכזה, את המרידות במחנות ההשמדה ואת הלוחמה של הפרטיזנים. בכך מעמיק תהליך רב שנים של פיצול וקיטוע נושאים בהוראת מקצוע ההיסטוריה.[88]

היסטוריה - ממלכתי-דתי

תוכנית הלימודים בהיסטוריה בממ"ד כוללת את הנושאים הבאים: מסורת ומודרנה בתולדות העמים ובתולדות ישראל בעת החדשה; נאציזם ושואה; מיישוב הארץ להקמת מדינה בארץ ישראל.[89]

לפי הנחיית מפמ"ר היסטוריה בממ"ד, תהיינה שתי אפשרויות להיבחן בבחינה החיצונית: על הנושאים 'מסורת ומודרנה' ו'נאציזם ושואה' או על הנושאים 'מיישוב למדינה' ו'מדינת ישראל'. המשימות המבוקרות תהיינה מתוך הנושאים שלא ייבחנו בבחינה חיצונית. על ההערכה החלופית (30%) לכלול גרסה מקוצרת - שערכה 15% מהציון - של אחת משתי המטלות שנהגו כהערכה חלופית מאז מתווה היבחנות "למידה משמעותית" מ-2014 וכן ציונים שוטפים ותלמידאות (נוכחות, הקשבה, השתתפות פעילה, הכנת מטלות ועוד).[90] משמעות הדבר היא שבחינוך הממלכתי 50% מהציון יהיה עבור הערכות חלופיות, בניגוד לשאר המקצועות.

85 משרד החינוך, **תוכנית הלימודים בהיסטוריה לכיתות י-י"ב לבית הספר העל-יסודי ממלכתי**, 2003 (התוכנית בקישור שונה במקצת מזו המקורית, בעיקר בעיצוב החזותי). בעמ' 21 מצוין כי התלמידים לא ייבחנו על תת-הנושא "בניין הבית הלאומי בשנים 1920-1945". ליד חלק מתתי-הנושאים מופיעות כוכביות. אלו מסמנות נושאים שאין צורך ללמד מאז תשפ"א ואין הם מוזכרים במסמך המציג את ההדגשים בנושאים שכן ילמדו: אשנ"ב לנבחנים במועדי תשפ"ה.

86 מפמ"ר היסטוריה ממלכתי, **חוזר ללא כותרת** (2024?).

87 מפמ"ר היסטוריה ממלכתי, **תוכנית הבגרויות הגמישה בהיסטוריה ממלכתי, לכיתה י' תשפ"ה.**

88 אריה קיזל, "מהיסטוריה עמוקה להוראת היסטוריה צרה ותכליתית", סבתוך: נמרוד טל ואייל נווה (עורכים), **חינוך היסטורי: זירות וזיקות**, 2023, עמ' 218-219.

89 **משרד החינוך**, **תכנית הלימודים בהיסטוריה לחטיבה העליונה בחמ"ד**, 2010 (התוכנית בקישור שונה במקצת מזו המקורית **[משרד החינוך, היסטוריה: תכנית לימודים לחטיבה העליונה בבית הספר הממלכתי-דתי (ט'-י"ב) ליחידות החובה]**, בעיקר בעיצוב החזותי). הגרסה בקישור של תוכנית הלימודים, כוללת סימון נושאים ברקע אפור שאין צורך ללמד אותם בעקבות מתווה היבחנות "למידה משמעותית" מ-2014. ראוי לשים לב שתוכנית הלימודים תוכננה ל-210 שעות שבועיות, כלומר ל-7 יח"ל. אך מאז 2014 הוראת היסטוריה כוללת רק 6 יח"ל, שהן 180 שעות.

90 מפמ"ר היסטוריה חמ"ד, **חוזר תשפ"ה/ 1**, עמ' 8-10.

אזרחות

תוכנית הלימודים באזרחות כוללת את הנושאים הבאים: הרקע ההיסטורי להקמת המדינה; הכרזת העצמאות - מדינת ישראל - מדינה יהודית ודמוקרטית; מדינת ישראל - מדינה יהודית; מהי דמוקרטיה? - ערכים, עקרונות ומאפיינים של משטר דמוקרטי; המשטר במדינת ישראל - מדינה יהודית ודמוקרטית.[91]

לפי הנחיית מפמ"ר אזרחות, כל התלמידים ייבחנו בחינה חיצונית על הרקע ההיסטורי להקמת המדינה ועל הכרזת העצמאות, וכן על שניים מהנושאים "לאומיות וזכויות" או "עקרונות (דמוקרטיים - י"ג) ורשויות". משימות מבוקרות תהיינה על שני הנושאים שלא ייבחנו עליהם בבחינה חיצונית. הערכה חלופית לא מבוקרת תהיה על (1) תת-נושא שאין נבחנים עליו בבחינה חיצונית (העולם היהודי, תקשורת ופוליטיקה בישראל, שיטות בחירות ומפלגות, מעורבות האזרחים ופיקוח על רשויות השלטון, רשויות מקומיות), (2) למידה והערכה של נושא נוסף, לבחירת המורה, מהחטיבה שנבחרה למשימות מבוקרות, (3) ציוני הערכה לאורך הלמידה ו(4)תלמידאות.[92]

בהמשך להערכה הכללית בסוף הדיון על היסטוריה בבית הספר הממלכתי, ניתן דוגמה לנושא הנלמד באופן חלקי ומקוטע: בלמידה על הכנסת - אין לומדים על חסינות חברי הכנסת, זכויותיהם וחובותיהם; על הממשלה - אין לומדים על יחסי הכנסת והממשלה; על בתי המשפט - אין לומדים על דרכי מינוי שופטים, על בתי משפט המתמחים בתחומים מסוימים (צבא, דין דתי וכו') ועל היחסים בין בתי המשפט לכנסת ולממשלה. גם על מרכיב האיזונים והבלמים בעקרון הפרדת הרשויות לא תהיה למידה.

* * *

נמצאנו למדים שלצד דמיון ביישום מתווה "הבגרות הגמישה" במקצועות השונים, ובמיוחד במשימות המבוקרות, קיימים הבדלים בין המקצועות השונים בבחירת הנושאים להערכה בבחינה חיצונית, משימות מבוקרות והערכה חלופית לא מבוקרת.

הטבלה הבאה מסכמת את ההבדלים ביישום מתווה "הבגרות הגמישה" במקצועות היסטוריה ואזרחות:

	היסטוריה ממלכתי	היסטוריה ממלכתי-דתי	אזרחות
בחינה חיצונית (35%)	שואה + נושא נוסף מתוך שלושה (סה"כ שני נושאים)	שני נושאים מתוך ארבעה	רקע היסטורי להקמת המדינה + הכרזת העצמאות + שני נושאים מתוך ארבעה
הערכה חלופית (30%)	נושא אחד מתוך שניים מאלה שלא נלמדו לשם בחינה חיצונית או משימות מבוקרות	משימת הערכה חלופית אחת מתוך שתיים + תלמידאות	תת-נושא שלא נלמד לבחינה חיצונית + תכנים מהמשימות המבוקרות + תלמידאות

91 משרד החינוך, **אזרחות: תכנית הלימודים בחטיבה העליונה לבתי ספר יהודיים (כלליים ודתיים) ערביים ודרוזיים**, מהדורה מעודכנת תשע"א.

92 מפמ"ר אזרחות, **מיקוד הלמידה (כלי העזר) באזרחות חטיבה עליונה לשנת תשפ"ה**, 24.7.2024.

פרק ג: דיון במתווה "הבגרות הגמישה"

הדיון בפרק זה יבקש להצביע על מספר קשיים ואתגרים, עקרוניים ומעשיים כאחד, הכרוכים ביישום מתווה "הבגרות הגמישה". נבחן חמישה נושאים: ידע, הערכה חלופית, מעמד מקצועות הלימוד הכלולים במתווה, תלמידים ועבודת המורה.

1. ידע

"הידע עצמו הוא כוח" (פרנסיס בייקון, 1597)

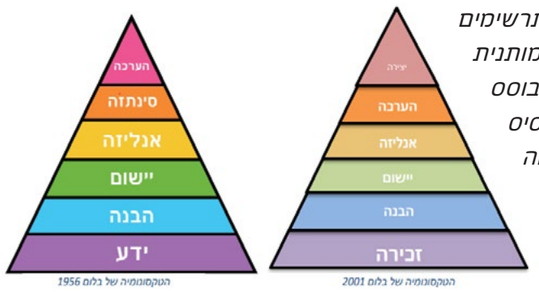
"מלחמה היא שלום. חירות היא עבדות. בורות היא כוח" (ג'ורג' אורוול, 1948)

א. רקע תיאורטי

כאמור לעיל, לפי התפיסה הפדגוגית המעודכנת של משרד החינוך "יש לעמוד על בסיסי הידע ההכרחיים" (ההדגשה שלנו).

מדוע?

לפי הטקסונומיה של בלום, שמאוד מקובלת בתחום החינוכי -

הטקסונומיה של המרחב הקוגניטיבי בנויה משש רמות חשיבה המאורגנות באופן מדורג מהפשוט אל המורכב (ראו תרשימים משמאל), כך שהשגת רמה קוגניטיבית משלב גבוה מותנית בהשגתן של הרמות הקודמות לה. הדירוג של בלום מבוסס על ההנחה שקיימות מיומנויות שכליות בסיסיות, ועל בסיס מיומנויות אלה ניתן לפתח מיומנויות שכליות ברמה גבוהה יותר.[93]

לפי טקסונומיה זו, המיומנות הבסיסית שבלעדיה לא ניתן לפתח את המיומנויות שמעליה, היא הידע/הזיכרון, כלומר ה"יכולת לשלוף מהזיכרון פרטי מידע, עובדות ומונחים שנלמדו".[94]

גם חקר הקוגניציה מצביע על הכרח רכישת ידע לפיתוח מיומנויות. כך טען דניאל וילינגהם כי -

*נתונים שהצטברו בשלושים השנים האחרונות מוליכים למסקנה בלתי-מעוררת מבחינה מדעית: חשיבה טובה דורשת ידיעה של עובדות - ולא רק משום שנחוץ לנו משהו לחשוב **עליו**. דווקא התהליכים החשובים ביותר למורים - תהליכים של חשיבה ביקורתית כמו הפעלת היגיון ופתרון בעיות - קשורים הדוקות במידע עובדתי שנצבר בזיכרון לטווח ארוך (ולא רק במידע המצוי בסביבה)...*[95]

בדומה, ובהתבסס גם כאן על חקר מדעי המוח, כתבה אפרת פירסט, כי -

93 מירב אריאלי-אטאלי, יונית דורון, ישי מור ואפרת כהן, **מיומנויות חשיבה ביקורתית וחשיבה יצירתית**, ראמ"ה, 2024, עמ' 11. לעניינו אין הבדל משמעותי בין הגרסה המקורית של בלום לבין הגרסה המעודכנת שלה, כמוצג שם בעמ' 11-12.

94 שם, שם. התרשים משמאל לקוח משם.

95 דניאל וילנגהם, **למה תלמידים לא אוהבים את בית הספר? ואיך אפשר לגרום להם לאהוב אותו?** מאנגלית: יניב פרקש, 2009, עמ' 41.

רכישת ידע אינה עומדת בדרכן של למידה מבוססת הבנה ופיתוח יכולות חשיבה גבוהות כמו יצירתיות, חשיבה ביקורתית ופתרון בעיות. להיפך, פיתוח יכולות אלו תלוי בעושר הידע הקיים אצל כל תלמיד. ומאידך רכישת ידע תלויה במורכבות תהליך רכישתו - ככל שיהיה יצירתי, מעניין ורלוונטי כך יהיה הידע מבוסס ושימושי.[96]

תובנה זאת נתמכת במאמר נוסף מתחום חקר הקוגניציה, שהצביע על קשר אפשרי בין ירידה עקבית במדינות המפותחות ממדי ה-IQ לבין השימוש הגובר בבינה מלאכותית לאיתור מידע במקום לשמור אותו בזיכרון. לפי המחקר, ידע שאותר בחיפוש דיגיטלי נותר ידע חיצוני, ידע שאינו מופנם. **רק ידע שנותר בזיכרון מאפשר לפתח חשיבה ביקורתית, לזהות הטיות, להצליב מידע או לחדש רעיונית.** לכן מציע המחקר להחזיר לזירה את הידע הבסיסי הנשמר בזיכרון כתנאי לחשיבה מורכבת ולשקם את הקשר בין זיכרון, הבנה, ודיאלוג אנושי. רק אז ניתן יהיה להסתייע באופן מועיל בכלים דיגיטליים, כולל בבינה מלאכותית.[97]

וילינגהם טען שחשוב שידע יהיה זמין:

כאשר אנחנו רואים אדם עוסק בחשיבה לוגית כביכול, לאמיתו של דבר הוא עסוק בדליית עובדות מזיכרונו... הזיכרון הוא התהליך הקוגניטיבי הראשון שפונים אליו.[98]

התובנה של וילינגהם חשובה כי היא מסבירה את חשיבות הידע גם בעידן שהידע נגיש לכל בקלות.

וכדברי אסף מלאך, לשעבר יו"ר מקצוע האזרחות -

בשיח על החינוך נשמעת לא פעם גישה הרסנית שלפיה בפדגוגיה של העולם החדש לא צריך ידע, מאחר שהוא זמין בוויקיפדיה. אומרים שידע ושינון הם 'אולד פאשן', ועכשיו צריך להכווין את הצעירים ליצירתיות ובין־תחומיות. יש למחשבה הזו מקום, אבל כמו שלא תוכל להיות עורך דין פלילי מצטיין בעזרת גיגול וכניסה לוויקיפדיה בכל פעם שאתה זקוק לפסק דין כלשהו, כך גם מקצוענות בכל תחום יכולה להירכש רק על ידי בקיאות עמוקה בעובדות הקשיחות. רק כך נקנית היכולת לבנות קומה נוספת, לשכלל וליצור. שום פריצת דרך מדעית ואמנותית לא התחילה מאפס, אלא רק מהשתלבות במסורת של ידע.[99]

צריך לזכור שבדברנו על ידע נגיש בקלות, הכוונה היא, עבור רבים מאוד, למידע המצוי בוויקיפדיה (כדברי מלאך), אנציקלופדיה חינמית המצויה באינטרנט, ואשר בצד התועלת הרבה שבה ישנן לא מעט טענות על איכותה, מהימנותה והטיותיה בשל ההרכב המוביל של הכותבים והעורכים. זהו מקור המידע החלופי לידע המצוי בספרי הלימוד המאושרים על ידי משרד החינוך, שגם כלפיהם מועלות טענות, אך ככלל הם נתפסים כאמינים יותר מוויקיפדיה.[100]

למעשה **מוסכם הצורך בידע הכרחי** - כלשון משרד החינוך לעיל - **כדי לפתח מיומנויות.** המחלוקת היא: מהו הידע ההכרחי, הבסיסי? בכך נעסוק בסעיף המשנה הבא.

96 אפרת פירסט, "אבל המורה, לא הבנתי! על חשיבות הידע ללמידה רבת-משמעות במאה ה-21: איך הכי נכון ללמד בעידן בו הידע זמין ונגיש, אך נדרשות מיומנויות חשובות אחרות", **הגיע זמן חינוך**, **16.4.2017**.

97 Oakley, B., Johnston, M., Chen, K.-Z., Jung, E., & Sejnowski, T. (2025). "The Memory Paradox: Why Our Brains Need Knowledge in an Age of AI." *In The Artificial Intelligence Revolution: Challenges and Opportunities (Springer Nature,* forthcoming). לתקציר בעברית של המאמר ראו את הרשומה של שרון גרינברג https://www.facebook.com/share/p/1K9YeaCjmw/.

98 וילנגהם, לעיל הערה 95, עמ' 50.

99 מצוטט אצל קולמן, לעיל הערה 63. ולעמדת יו"ר ועדות המקצוע ראו גם נוי, לעיל הערה 63, עמ' 11-12.

100 לדיון על נושאים אלו מנקודת מבט פמיניסטית פוסט-מודרניסטית ראו שרון גבע, "חינוך היסטורי בעידן המידע: מה אפשר ללמוד מוויקיפדיה בעברית", בתוך: נמרוד טל ואייל נווה (עורכים), **חינוך היסטורי: זירות וזיקות**, 2023, עמ' 317-337. לנקודת המבט של אנשי ויקיפדיה על הטענות כלפיה, ראו לשונית "תגובות וביקורות" בערך ויקיפדיה.

ב. מהו ידע "הכרחי"?

המחוקק הישראלי - הכנסת - קבע בחוק חינוך ממלכתי תשי"ג-1953 מהם הנושאים שצריך ללמד את התלמידים. בסעיף 2 שלו הוא קבע במספר סעיפי-משנה כי צריך:

(3) ללמד את תולדות ארץ ישראל ומדינת ישראל;

(4) ללמד את תורת ישראל, תולדות העם היהודי, מורשת ישראל והמסורת היהודית;

(6) לבסס את ידיעותיהם של הילד והילדה בתחומי הדעת והמדע השונים, ביצירה האנושית לסוגיה ולדורותיה;

(11) להכיר את השפה, התרבות, ההיסטוריה, המורשת והמסורת הייחודית של האוכלוסיה הערבית ושל קבוצות אוכלוסיה אחרות במדינת ישראל.

בסעיף משנה נוסף הוא קבע כי צריך:

(2) להנחיל את העקרונות שבהכרזה על הקמת מדינת ישראל ואת ערכיה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית.

כמובן, לא ניתן להנחיל את העקרונות של הכרזת העצמאות וערכיה, מבלי להכיר את הכרזת העצמאות ואת ערכי המדינה הבאים לידי ביטוי לא רק בהכרזת העצמאות אלא גם בנושאים נוספים כמו חוקי יסוד וחקיקה.

במילים אחרות: **המחוקקים, נציגי הציבור מימין ומשמאל, דתיים וחילונים, יהודים וערבים, קבעו בהסכמה רחבה ולאחר דיונים ארוכים,**[101] **כי הכרחי ללמוד מקצועות מעצבי זהות פרטיקולרית ואזרחית.** זאת קומת הידע הבסיסית לפי חוק ולפי רצון נציגי הציבור.

חוקר הקוגניציה דניאל וילינגהם הציע שתי תשובות נוספות:

רוב הפרשנים יסכימו ***שיעד מינימלי סביר הוא קריאת עיתון יומי וספרים שנכתבו עבור ההדיוט הנבון בנושאים רציניים כמו מדעים ופוליטיקה...***

... תלמידים צריכים ללמוד את אותם המושגים הצצים שוב ושוב - כלומר את ***רעיונות הליבה בכל תחום ידע.***[102]

האם מערכת החינוך מקנה את הידע ההכרחי? בכך נעסוק כעת.

ג. צמצום הידע במתווה "הבגרות הגמישה"

מאז רפורמת "למידה משמעותית" ב-2014, שמתווה הבגרויות "ישראל עולה כיתה" היא חלק ממנה, צומצמו הנושאים הנלמדים בכל אחד מהשלבים במערכת החינוך לפחות ב-25% (בחינוך הממלכתי היקף שיעורי היסטוריה פחת ביותר מ-40%[103]), ולמעשה ביותר. **כלומר, תלמידים המגיעים לחטיבה העליונה כבר למדו הרבה פחות מאשר בעבר, כולל בתחומים שלפי חוק חינוך ממלכתי חובה להנחיל בהם ידע.**

נזכיר: לפי תוכניות הלימודים, כל השעות המוקדשות בחינוך הממלכתי למקצועות מעצבי הזהות ביסודי הן: תנ"ך - 2 שעות שבועיות (2 ש"ש); תרבות ישראל - 5 ש"ש בחלוקה בין כיתות ג'-ו'; מולדת, חברה ואזרחות - 2 ש"ש בכתות ב'-ד'; היסטוריה - 2 ש"ש רק בכיתה ו'. כלומר, ביסודי התלמיד ילמד בממוצע, לכל היותר שיעור אחד ביום במקצוע מעצב זהות.

101 מרים סמט ועמיר איזנמן, **החינוך הממלכתי בישראל ואתגר הזרמים 1948-2023**, 2025, עמ' 31-32.

102 וילינגהם, לעיל הערה 95, עמ' 61-62. ההדגשות שלנו.

103 לפי וינטרוב, לעיל הערה 68, עמ' 131.

בחטיבת הביניים, בחינוך הממלכתי, החלוקה היא כדלקמן: תנ"ך - 2 ש"ש; היסטוריה - 6 ש"ש לחלוקה בין הכיתות לפי החלטת בית הספר; ספרות - 2 ש"ש; אזרחות - 2 ש"ש בכיתה ט'; תרבות ישראל - 5 ש"ש לחלוקה בין הכיתות לפי החלטת בית הספר.[104]

בפועל, לומדים פחות ושלא כרצוי ללמד. כך עולה מדו"ח שנמסר ב-2024 לכנסת:

מתשובות המפמ"רים לשאלון של המבקר (מבקר המדינה) עולה כי כמה מהם לא ידעו כמה מורים מלמדים את המקצוע שבאחריותם, כמה תלמידים לומדים אותו ומה רמת הידע של המורים. עוד ציינו המפמ"רים שמקצועות חובה מסוימים אינם נלמדים בכל בתי הספר. לדוגמה, מפמ"רית גיאוגרפיה ציינה כי כשליש מבתי הספר בחט"ב לא מלמדים את המקצוע כלל, וכשליש מלמדים אותו באופן חלקי. רוב המפמ"רים דיווחו כי אין ביכולתם לאכוף את ההנחיות הפדגוגיות להוראת המקצוע.[105]

כאילו לא די בכך, תוכנית "הבגרות הגמישה" צפויה לצמצם עוד יותר את הידע במקצועות אלו ולגרום למערכת החינוך לא לעמוד במטרות החינוך. למה?

(א) כדי להכין את המשימות המבוקרות, צריך ללמד נושאים שאין ניגשים אליהם לבחינה חיצונית. אולם, **השעות עבור למידה לקראת הכנת המשימות המבוקרות, מועדות לצמצום** מעבר למתוכנן על ידי משרד החינוך, משתי סיבות:

1) אופן ההערכה המסכמת הנדרשת לתעודת הבגרות, משפיע על ההוראה לאין שיעור יותר מתוכניות הלימודים. לדוגמה, פרופ' ענת זוהר, יו"ר המזכירות הפדגוגית בעבר, סיפרה כי מורים מלמדים **למבחן,** ותכנים שאינם נכללים במה שמכונה "החומר למבחן" נוטים להיעלם עם הזמן.[106] בהקשר זה לא למותר להזכיר, שבמסגרת מתווה "ישראל עולה כיתה" הוחלט להשאיר במקצוע היסטוריה בחינוך הממלכתי את נושא השואה להערכה חלופית, מתוך הנחה שנושא זה יילמד בכל מקרה בשל מרכזיות הנושא בחברה הישראלית ובמדינה, אך התברר כי בכל זאת בתי ספר מיעטו ללמד אותו[107] וכך גם הגיעו עם ידע דל למסעות לפולין.[108] לפיכך החליט שר החינוך בנט להחזיר ב-2018 את הנושא לבחינה חיצונית.[109]

כך צפוי גם ביחס לנושאים שיילמדו במסגרת הכנת המשימות המבוקרות. לפי משרד החינוך די ב-10-12 שעות בלבד להכנת משימה מבוקרת אחת.[110] בפועל לא די בכך, ובמיוחד בכיתות גדולות ובעבודות אישיות. יש צורך להקדיש שעות רבות יותר מאלו שיועדו על ידי משרד החינוך. השעות הנוספות להכנת המשימות המבוקרות יבואו על חשבון לימוד הנושאים עליהם נערכים במשימות המבוקרות.

2) ניתן להניח שלפחות חלק מהשעות המיועדות להערכה לא מבוקרת חיצונית (30% מהציון), יוקדשו ללמידה לקראת הבחינה החיצונית. זאת בניגוד להערכה של משרד החינוך שדי ב-35% מסך שעות הלימוד של המקצוע.[111] וכאמור לעיל, במקצוע האזרחות כבר יועדו חלק מהשעות לכך. נוסף על כך, בקרב מורים שהם גם מחנכי כיתות, עלולות **השעות הנוספות להכנה למבחן החיצוני לבוא על חשבון שעות חינוך בכיתה,** כפי שקרה לעתים בעקבות מתווה "ישראל עולה כיתה".[112]

104 מבוסס על הנתונים אצל אלירן זרד, **תוכניות לימודים רשמיות במערכת החינוך**, הכנסת - מרכז המחקר והמידע, 2024, עמ' 14-17.

105 זרד, לעיל הערה 104, עמ' 26.

106 מרגולין ופרידמן, לעיל הערה 1, עמ' 49.

107 נוי, לעיל הערה 43, עמ' 13.

108 תמר כץ, "על חשיבה היסטורית והערכה חלופית", בתוך: נמרוד טל ואייל נווה (עורכים), **חינוך היסטורי: זירות וזיקות**, 2023, עמ' 437.

109 הודעת דוברות משרד החינוך, **נושא השואה חוזר לבחינת הבגרות בהיסטוריה**, 13.6.2018.

110 באתר משרד החינוך, בלשונית **שאלות ותשובות על הבגרות הגמישה**. במסמכים הנוגעים להקלות לחינוך המיוחד ועולים חדשים (להלן הערות 111 ו-112, הומלץ לאפשר להם 10-14 שעות להכנת כל משימה ולא 8-6 כמו לשאר התלמידים.

111 אתר משרד החינוך, לעיל, הערה 56.

112 זוהר, לעיל הערה 27, עמ' 198.

(ב) בחינות הבגרות נחשבות להערכה עתירת סיכון, כי תוצאותיה עלולות להיות בעלות השלכות שליליות משמעותיות: לתלמידים - אי-קבלה למוסדות השכלה גבוהה, לתפקידים מסוימים בצבא ולמקומות עבודה; לבתי הספר - מעבר לבתי ספר עם הישגים טובים יותר ויחס שלילי מצד רשויות מקומיות ובעלויות; ולמשרד החינוך עצמו - יחס הציבור לשר החינוך ולבכירי המשרד.

1) המחקר מלמד שבמקרה זה "גוברים הסיכויים לעיוותים בתהליך ההערכה, לרבות ניסיונות לא הגונים להטיית תוצאות, ולהשחתה כללית של התהליך".[113] עיוותים אלה יכולים להתבטא בלחצים על מערכת החינוך להורדת הדרישות והרמה של הבחינות והעבודות, ולתופעות של הונאה בבחינות (שוחד, העתקות, הדלפת בחינות בגרות וכדומה),[114] וכן להעלאה בזכאויות לתעודת בגרות ובציונים בבחינות שאינם משקפים העלאה ברמת הלמידה ("אינפלציה" בציונים). כך, למשל, דווח במחקר של ראמ"ה על "עלייה אינפלציונית בחינוך העברי לאורך כחצי יובל (1991-2017), כלומר, עלייה שאינה מעידה בהכרח על עלייה תואמת ברמת הידע והמיומנויות של בוגרי מערכת החינוך הישראלית".[115]

כבר ביחס למתווה "ישראל עולה כיתה", בו משקל "ציון המגן" ירד ל-30%, נטען כי "לפי הערכות של אנשי חינוך וצוותי הוראה, בתי ספר משתמשים בציון הפנימי (ציון המגן) כדי להבטיח הצגת ממוצע ציונים גבוה יותר ועל מנת שאחוז גבוה יותר של תלמידים יוכל לצלוח את בחינת הבגרות. בהתאם להערכה זו, בתי הספר מעניקים לתלמידים ציונים גבוהים מאוד שאינם משקפים את יכולותיהם ורמתם הלימודית".[116] אין שום סיבה להניח כי במתווה ה"בגרות הגמישה", בו 30% מהציון יוענקו על ידי בית הספר ללא בקרה חיצונית, לא ינצלו בתי הספר את הדבר כדי לסדר לתלמידים ציונים גבוהים, כולל צמצום הנושאים הנלמדים במסגרתה, כדי "לפצות" על היעדר "ציון מגן" לבחינה החיצונית.

2) מנהלים מעריכים כי הסיכון הגדול ביותר לזכאות לתעודת בגרות ככלל ולתעודת בגרות איכותית בפרט מצוי במקצועות האנגלית והמתמטיקה, ובמיוחד בזה האחרון. וכאמור לעיל, גם מעמדם באקדמיה רב ביותר. בנוסף, מקצועות אלה, וכן עברית, הוחרגו ממתווה "הבגרות הגמישה" וההערכה המסכמת שלהם היא על ידי בחינות חיצוניות, דבר המעלה עוד יותר את יוקרתם ומעמדם ביחס למקצועות מעצבי זהות. לכן, צפוי שמנהלים יעבירו שעות המיועדות ללמידה לקראת המשימות המבוקרות או ללמידה במסגרת הציון הבית-ספרי הלא מבוקר, לטובת מקצועות אלה, המוערכים יותר, כפי שקרה בבריטניה ובארצות הברית.[117]

3) ראינו בפרק ב', כי משקל הידע בהערכת המשימות המבוקרות נמוך (בין 25 ל-37 נקודות), וזה מהווה תמריץ שאינו מספק. בנוסף, הידע הנדרש לפי המחוונים של המשימות המבוקרות הוא רק חלק קטן ממה שאמור להילמד לקראת המשימות.

113 מרגולין ופרידמן, לעיל הערה 1, עמ' 50. וראו גם כרמל, לעיל הערה 14, עמ' 8 הערה 8.

114 ראו, למשל, יובל וורגן, **שמירה על טוהר בחינות הבגרות**, הכנסת, מרכז המחקר והמידע, 2011. למדיניות מעודכנת של משרד החינוך כלפי פגיעות בטוהר הבחינות ראו משרד החינוך, טוהר הבחינות, הוראת קבע מס' 0293, 27.4.2022.

115 כרמל אורן, יואל רפ ודוד מעגן, **מגמות בציוני הבגרות בשנים 1991-2017**, ראמ"ה, 2021, עמ' 30.

116 ינקו, לעיל הערה 55.

117 מרגולין ופרידמן, לעיר הערה 1, עמ' 50.

ד. השלכות צפויות של צמצום הידע

ההשלכות הצפויות של צמצום הידע הן:

1) פגיעה בליבת הידע הנחוץ לתלמידים על פי חוק חינוך ממלכתי תשי"ג-1953

נדגים:

היסטוריה ממלכתי - לפי הנחיות מפמ"ר היסטוריה בממלכתי, הבחינה החיצונית תהיה על נושא השואה ועל נושא נוסף מבין שלושה: לאומיות וציונות, המאבק להקמת המדינה או סוגיות בתולדות מדינת ישראל. כל אחד מהם נחוץ כדי לעמוד במטרות תוכני הלימודים לפי סעיפי משנה (3) ו-(4) שצוטטו לעיל, אך רק אחד מהם יילמד בוודאות ובאופן מלא, ואילו שני הנושאים שעליהם תהיה הערכה באמצעות משימות מבוקרות צפויים להילמד באופן חלקי ודל בלבד. ולהזכיר, גם נושאים אלו אינם נלמדים בשלמותם אלא מקוטעים. למשל, כמעט אין לומדים היסטוריה של היישוב היהודי בארץ ישראל ברוב תקופת המנדט הבריטי, מהקמתו ב-1920 ועד לתום מלחמת העולם השנייה ב-1945. במילים אחרות, **תלמידים יישארו ללא ידע משמעותי בשניים מהנושאים הבאים: תולדות הציונות, המאבק להקמת המדינה או תולדות מדינת ישראל.**

ובגלל צמצום נושאי הלימוד בשנים הקודמות, תלמידים עלולים לסיים תיכון כשהם אינם מכירים כלל את תולדות יהדות ארצות הברית, זו שהייתה הקהילה היהודית הגדולה בעולם במחצית השנייה של המאה ה-20 והיום המרכז היהודי השני בגודלו ובחשיבותו אחרי מדינת ישראל.

היסטוריה ממלכתי-דתי - לפי הנחיית מפמ"ר היסטוריה בממלכתי-דתי, תלמידים ייבחנו בבחינה חיצונית או על הנושאים 'מסורת ומודרנה' ו'נאציזם ושואה' או על הנושאים 'מיישוב למדינה' ו'מדינת ישראל'. כמו בממלכתי, כל אחד מהם נחוץ כדי לעמוד במטרות תוכני הלימודים לפי סעיפי משנה (3) ו-(4) שצוטטו לעיל, אך רק אחד מהם יילמד בוודאות ובאופן מלא ואילו שני הנושאים שעליהם תהיה הערכה באמצעות משימות מבוקרות צפויים להילמד באופן חלקי ודל בלבד. מטריד שבממלכתי-דתי תהיה אפשרות שתלמידים ילמדו מעט מאוד על **השואה**, כפי שקרה, כאמור לעיל, בחינוך הממלכתי, כשבמסגרת מתווה "ישראל עולה כיתה" נושא השואה נערך בהערכה חלופית ולא בבחינה חיצונית ולכן הנושא בקושי נלמד.

וכמו בחינוך הממלכתי, גם הנושאים שעליהם הדברים נבנים נלמדים באופן מקוטע, כך למשל כמעט אין לומדים היסטוריה על תקופת המנדט הבריטי מהקמתו ב-1920 ועד לתום מלחמת העולם השנייה ב-1945. ובגלל צמצום נושאי לימוד בשנים קודמות, תלמידים יכולים לסיים תיכון כשהם אינם מכירים כלל את תולדות יהדות ארצות הברית, זו שהייתה הקהילה היהודית הגדולה בעולם במחצית השנייה של המאה ה-20 והיום המרכז היהודי השני בגודלו ובחשיבותו אחרי מדינת ישראל.

בנוסף, הטלת חובה, שלא מצאנו כמוה במקצועות אחרים (!) - להכין הערכה חלופית שערכה 15% מהציון במסגרת 30% של הערכה חלופית לא מבוקרת - ומשמעה שגם במסגרת זו הידע שיילמד יהיה אף יותר מצומצם.

אזרחות - לפי הנחיית מפמ"ר אזרחות, כל התלמידים ייבחנו בחינה חיצונית על הרקע ההיסטורי להקמת המדינה ועל הכרזת העצמאות, וכן על שניים מהנושאים: "לאומיות וזכויות" או "עקרונות [דמוקרטיים - י"ג] ורשויות". כלומר, תלמידים עלולים לסיים את לימודיהם במערכת החינוך הישראלית כשהם מכירים מעט מאוד את הנדרש כדי להנחיל את הערכים והעקרונות שבסעיף משנה (2) של החוק. תלמיד יכול אפוא לרכוש מעט מאוד ידע על הרעיון הלאומי וביטויו במדינת ישראל, על זכויות למיניהן, על עקרונות המשטר הדמוקרטי ועל רשויות השלטון.

בנוסף, הלמידה במקצוע האזרחות היא ספירלית, כשכל נושא מתחבר לנושאים אחרים. לכן במקצוע זה, הפגיעה אינה רק בידע אלא גם בטיבו ובאיכותו.

2) פגיעה בטיפוח ערכים

הידע הנרכש חושף את התלמידים למגוון דילמות ערכיות ולעשייה בעלת משמעות ערכית. הידע גם מאפשר לדון במקרים של התנגשות בין ערכים לבין אינטרסים שונים. כמו כן, ידע מספק את הטיעונים, ההוכחות וההצדקות הדרושים לביסוס ערכים באופן שאינו תלוי רק ברגש או במסורת עיוורת. כאשר אנו יודעים מדוע אנו מאמינים במשהו, אמונתנו חזקה יותר. נחשוב על "שאלת ההבלגה" שהתעוררה בעת המרד הערבי נגד הבריטים שהחל ב-1936 וכלל בעיקר פעולות טרור כנגד יהודים. לשאלה האם מותר לנקוט בטרור נגדי, כפי שדרשו מתנגדי ההבלגה (האצ"ל), או להסתפק רק בהגנה על יהודים ופגיעה רק במעורבים בטרור הערבי, יש היבטים מוסריים וערכיים, כמו גם תועלתיים. לימוד הטיעונים שהועלו אז בעד ההבלגה או נגדה, מסייע לטיפוח ערכים חשובים. זה לא יקרה בכיתה הלומדת היסטוריה בחינוך הממלכתי, שם, כאמור לעיל, אין עוסקים בתולדות היישוב היהודי בשנים 1920-1947.

ונוסיף, כי יתרונו של דיון בערכים אגב לימוד ידע, הוא בהיותו חינוך עקיף לערכים, כי אינו נתפס כמטיפני ואידיאולוגי.[118]

ערכים מרכזיים העלולים להיפגע מצמצום הידע הם ערכים לאומיים ופטריוטים, החיוניים לגיבוש הזהות האישית של התלמידים ולחיזוק נכונותם לעמוד באיומים על קיומה של המדינה כמדינה יהודית ודמוקרטית. עם זאת, גם חינוך הומניסטי עלול להיפגע מכך.[119]

דוגמאות נוספות: אין לומדים כלל במערכת החינוך על ההגות השמרנית ולא על דמות מרכזית המזוהה עימה - אדמונד ברק. כך אין התלמידים נחשפים לזרם הגותי חשוב ועכשווי, הנושא עמו ערכים חשובים, כמו כיבוד המסורת וערכי המשפחה. בשיעורי ההיסטוריה לומדים מעט מאוד (שיעור או שניים) על המשטר הקומוניסטי בברית המועצות וכלל לא על ניסיונות מוצלחים וכושלים למהפכות קומוניסטיות ברחבי העולם. בלי ידע זה, אין התלמיד נחשף לסכנות לדמוקרטיה ולעם היהודי (אנטישמיות) משמאל[120] ולפער בין ערכים (ערך השוויון בקומוניזם) לבין הגשמתם בפועל (פגיעה בחירות ובקבוצת מיעוט, כולל היהודים).

בנוסף, טיפוח מיומנויות מחייב הצבת גבולות, כדי שאלה לא יביאו לתוצאות מוסריות וערכיות לא רצויות, כמו ניהיליזם ורלטיביזם מוסרי העלולים להתפתח ממיומנות של חשיבה ביקורתית. אז עלולים התלמידים להיוותר ללא קריטריונים פנימיים להבחין בין טוב לרע, בין נכון לשגוי, או בין חשוב לשולי. חשיבה כזאת גם עלולה לעודד אדישות כלפי מקצועות מעצבי זהות.[121] ובמדינת ישראל אין אנו מעוניינים שטיפוח המיומנויות יפגע בערכים המוזכרים בחוק חינוך ממלכתי.[122]

3) פגיעה בטיפוח מיומנויות שמשרד החינוך מבקש לטפח

כאמור לעיל, לא ניתן לטפח מיומנויות ללא ידע בסיסי. זאת גם הייתה המסקנה של "המועצה הלאומית האמריקאית למחקר" אשר בחנה את הכתיבה בנושא פיתוח מיומנויות:

> *"למידת עומק" היא המרכיב החשוב ביותר בכישורי המאה ה-21. מדובר בתהליך שבאמצעותו אדם רוכש יכולת להעביר את מה שלמד בסיטואציה מסויימת ליישם זאת בסיטואציה אחרת, חדשה... למידת עומק (העברה) היא שכבה מתקדמת של הוראה ולמידה והיא מתאפשרת בגבולותיו של תחום דעת, **לאחר שהלומד פיתח ידע סדור שניתן לשליפה מהירה.**[123]*

---

118 גולדברג ולונדין, לעיל הערה 62, עמ' 121-122.

119 גולדברג ולונדין, לעיל הערה 62, עמ' 118, 121-124.

120 להתרעה על שאין תלמידים נחשפים בשיעורי אזרחות לסכנה לדמוקרטיה משמאל ראו הלל וורמן, **אזרחות בין השורות: מבט ביקורתי על לימודי האזרחות בישראל**, 2013, עמ' 178-179.

121 למשל, ראו דבריו של אבי בראלי, "היסטוריה, לא 'פדגוגיה של ערעור'", **גילוי דעת** 6 (2014), עמ' 114-115.

122 משרד החינוך, לעיל הערה 21, עמ' 12.

123 המועצה הלאומית למחקר, **פיתוח 'ידע בר-העברה' ומיומנויות עבור המאה ה-21**, 2012 (עובד ותורגם על ידי קרן טראמפ), עמ' 1. ההדגשה שלנו.

ברור כי ידע זה לא נרכש במערכת החינוך הישראלית בשל מיעוט שעות הלימוד במקצועות מעצבי זהות. פרופ׳ ענת זוהר, יו״ר המזכירות הפדגוגית לשעבר, המל״ג ומבקר המדינה, תהו בשנים האחרונות האם רמת הידע של התלמידים מספיק לחשיבה מעמיקה.[124] וראוי לאזכור מחקר חדש, החושף כי במקומות בהם הופעלה פדגוגיה המדגישה מיומנויות בתחום ההיסטוריה (״חשיבה היסטורית״), היקף השעות המוקדשות שם לרכישת ידע, רחב בהרבה מזה המצוי במערכת החינוך הישראלית.[125]

במילים אחרות: **הניסיון עד כה מלמד כי הידע צומצם בוודאות אך כנראה פיתוח המיומנויות שולי עד לא קיים, כלומר, לא הושגה מטרת פיתוח ״הלמידה המשמעותית״.**

4) פגיעה במוכנות ללימודים אקדמיים

הערכה במוסדות אקדמיים מבוססת בעיקרה על בחינות, במיוחד בשנים הראשונות של התואר הראשון. בחינות אלו מבוססות על היקף חומר רב. תלמידים שלא יתמודדו עם בחינות על היקף רב של חומר לימוד טרם הגעתם ללימודים אקדמיים, יתקשו להתמודד איתם בלימודיהם האקדמיים.

לסיכום: מתווה ״הבגרות הגמישה״ יעמיק את הבורות של התלמידים בנושאים חיוניים לעיצוב זהותם של תלמידים יהודיים בחינוך הממלכתי והממלכתי-דתי (והחינוך העצמאי-חרדי), ומן הסתם בעיצוב זהותם של תלמידים ערביים ודרוזים. בנוסף, הוא יפגע גם בחינוך האוניברסאלי, המבוסס על כלל הידע המוזכר בסעיף משנה (6) של החוק - הידע צריך להתבסס על ״תחומי הדעת והמדע השונים, ביצירה האנושית לסוגיה ולדורותיה״.

2. הערכות חלופיות (משימות מבוקרות, עבודות)

א. תוקף ומהימנות

1) כללי

תעודת הבגרות יכולה להיחשב לקבילה לצורך קבלה למוסדות להשכלה גבוהה כי היא נחשבת למתוקפת ומהימנה. אך קשה לדעת עד מתי ימשיכו המוסדות להשכלה גבוהה לקבל את תעודת הבגרות לאור העלייה האינפלציונית של ציוני בחינות הבגרות שהוזכרה לעיל, עלייה שלא פסה גם על ציוני ההערכות החלופיות בתוכניות ניסיוניות של חלוצי הערכה ותמ״ר.[126]

כאמור לעיל, משרד החינוך מנסה להעניק תוקף ומהימנות לא רק לבחינות הבגרות אלא גם למשימות המבוקרות. משרד החינוך לא רק מבקר שתי משימות, אלא גם הכין מחוונים מפורטים למספר סוגים של משימות מבוקרות ללא תלות בתחום הדעת בו יתבצעו המשימות (דוגמה למחוון מצויה בנספח).

האם די בכך? **בחינת מאפייני הערכות חלופיות בדמות עבודות, מלמד שמידת התוקף והמהימנות נמוכים.** פרופ׳ ענת זוהר יו״ר המזכירות הפדגוגית בעבר, ואדר כהן מפמ״ר אזרחות בעבר, הצביעו על מספר ״גורמים מקטיני אמון ביכולתם של מורים לספק הערכה פנימית מהימנה לעבודות תלמידיהם״: ״תופעות של העתקות, ״טרמפיסטים״ (riders free), הערכת-יתר של מורה לתלמידיו, סיוע מוגזם עד כדי כתיבת חלקים מן העבודה, סכנות להשפעה בלתי ראויה מתוך בית הספר״.[127]

מזה שנים רבות מדווח על היקף נרחב של העתקת עבודות באקדמיה, באופן חלקי או מלא.[128] התופעה כה רחבה עד שקיימים אתרים המוכרים באופן גלוי עבודות עבור הלומדים באקדמיה[129], ואוניברסיטאות אף מעמידות לרשות המרצים תוכנות מיוחדות לבדיקת מקוריות עבודות של סטודנטים. אין שום סיבה להניח שתופעה זו אינה רווחת גם בהערכות החלופיות שהנהיג משרד החינוך עד כה.

חדירת הבינה המלאכותית היוצרת (GenAI) לחיינו בסוף 2022, העמיקה את הבעיה עם הגברת הקושי הרב של מרצים לזהות עבודות שבוצעו על ידה.[130] למעשה, **כלי הבינה המלאכותית היוצרת מסוגלים היום להכין תוך דקות ספורות את כל סוגי המשימות המבוקרות,** ואין כיום בידי משרד החינוך כלים לזהות זאת במהלך הבקרה. **המחוונים שמשרד החינוך פרסם לבדיקת המשימות המבוקרות, אינם הולמים משימות שנכתבו בעזרת הבינה המלאכותית היוצרת.** למעשה, לאור מדיניות משרד החינוך לעודד שימוש מושכל בכלי הבינה המלאכותית היוצרת,[131] לא ניתן יהיה לפסול משימות שבוצעו בעזרת כלים אלו.

אמנם, המשימות המבוקרות מוגשות למשרד החינוך בפלטפורמה מיוחדת שהוכנה לשם כך, אך אין חובה להכין אותן בפלטפורמה זו. אפשר להכינן מבעוד יום על פלטפורמה אחרת כמו קובץ וורד (Word), ולהעבירן לקובץ של משרד החינוך בשיטת העתק-הדבק.

הערכות חלופיות בדמות עבודות, מזמינות אפשרויות של עיוותים מצד בתי הספר. התמריץ לכך רב, כי במתווה ״הבגרות הגמישה״ אין ״ציון מגן״ המשוקלל עם ציון הבחינה החיצונית (35% מציון הבגרות). לכן העבודות הן הזדמנות ״לפצות״ את התלמידים המתקשים לעבור את הבחינה החיצונית.

פיצוי זה מתאפשר משתי סיבות: (א) הבקרה על העבודות המבוקרות, ובמיוחד על הבקרה החיצונית, מתמקדת בתוצר ולא בתהליך הלמידה, לפיכך אין מניעה מלאפשר לתלמידים לתקן שוב ושוב את העבודות עד להגעה לתוצר שיאפשר להעניק לפחות ציון של 80; (ב) הבקרה על המשימות המבוקרות אינה על המשימות בשלמותן אלא רק על 60% מכל משימה. לפיכך ניתן להעניק ציונים גבוהים ב-40% שאינם מבוקרים (שלבי התכנון והטיוטה).[132] בנוסף, מתוך ניסיון העבר בהערכות חלופיות, הפער שייחשב לסביר בין הערכת המורה להערכת המעריך החיצוני צפוי להיות גבוה, 20% (12 נקודות מתוך 60), כמו בהערכה המסכמת באזרחות (מטלת הביצוע), ולא כמו בבחינות בגרות, שם פער סביר הוא 13%-14%. פער גדול זה יקל על מורים להעניק ציון גבוה בהערכה שלהם.

במשרד החינוך מעניקים הקלות (בלשון משרד החינוך ״התאמות״) מסוימות לתלמידים הנמנים עם ״אוכלוסיות מיוחדות״ לפי הגדרת המשרד. בבחינות הבגרות, ההתאמות המרביות הן מבחן בעל פה או מבחן מותאם (אך לא יהיה מבחן מותאם בבחינה חיצונית במתווה ״הבגרות הגמישה״), המצמצם את מספר השאלות עליהן נבחן התלמיד. כלומר, התלמידים שזכו להתאמות נבחנים פחות או יותר על אותו היקף ידע כמו התלמידים שלא זכו להתאמות.

לא כן במשימות המבוקרות. תלמידי החינוך המיוחד, אשר ב-2022 היו כמעט 12% מכלל התלמידים וחלקם באוכלוסייה במגמת עלייה,[133] זכו להקלות משמעותיות: ויתור על מספר המקורות הנדרש לצורך כתיבת המשימה, ויתור על הצורך למזג מקורות ועל ציון ״השלכות וערך מוביל לגיבוש הפשרה המוסכמת״. כמו כן נקבע כי ״לתלמידים המגלים קשיים בתחום השפתי הזקוקים לסיוע בארגון ובעריכה של הטקסט, יש לכתוב בשמם אך לא במקומם, לכתוב את דברי התלמיד כלשונו ולא בפרשנות או שינוי של תומך ההוראה/ מורה״.[134] קשה להאמין כי הנחייה זו ניתנת לביצוע כלשונה ושהמורה או תומך ההוראה יכתוב רק מה שהתלמידים יכתיבו ולא ישנה ולו במעט את הניסוח שלהם. ולעיל

124 ראו אצל גולדברג ולונדין, לעיל הערה 62, עמ׳ 118; זוהר, לעיל הערה 27, עמ׳ 212-214.

125 וינטרוב, לעיל הערה 68, עמ׳ 135.

126 מרגולין ופרידמן, לעיל הערה 1, עמ׳ 53.

127 כהן וזוהר, לעיל הערה 37, עמ׳ 16.

128 ראו, למשל, ״מחקר על אלף עבודות סטודנטים מצא שכמחציתן מועתקות״, **שירות הידען**, 2014.

129 לפנייה לאתרים אלו בעקבות מלחמת ״חרבות ברזל״, ראו נועם (דבול) דביר, ״בצל המלחמה: תעשיית העבודות האקדמיות משגשגת״, **ישראל היום**, 10.12.2024.

130 ראו, למשל, מערכת ישראל היום, ״בגלל הבינה המלאכותית: המוסדות האקדמיים בבעיה רצינית״, **ישראל היום**, 2.12.2024, המדווח על כך שמרצים לא זיהו 94% מהעבודות האקדמיות שבוצעו על ידי בינה מלאכותית יוצרת ככאלה שבוצעו על ידיה.

131 ראו, למשל, את הודעת דוברות המשרד מ-3.2.2025.

132 שקופית 10 מתוך המצגת בהערה 29.

133 אתי וייסבלאי, **מערכת החינוך המיוחד**, הכנסת: מרכז המחקר והמידע, 2023, עמ׳ 4.

134 משרד החינוך, **התאמות לתלמידים עם זכאות לשירותי חינוך מיוחדים**, 2025, עמ׳ 1. הציטוט שקדם לו הוא מעמ׳ 2 ובניסוחים שונים בעוד מקומות.

ציינו יו"ר המזכירות הפדגוגית לשעבר ומפמ"ר אזרחות לשעבר תופעה של "סיוע מוגזם עד כדי כתיבת חלקים מן העבודה". עניין נוסף הוא שמוענקת להם האפשרות להמיר משימה קבוצתית במשימה אישית. להקלות דומות זוכים גם תלמידים עולים חדשים.[135]

האם אין בכל אלה כדי לפגוע בתוקף ובמהימנות של המשימות המבוקרות של תלמידים אלה? יש צורך לחשוב על שאלה זו היטב, גם לאור המגמה לאורך שנים של גידול יחסי של תלמידי החינוך המיוחד במערכת החינוך: הוא צמח מ-6.7% בשנה"ל תשס"ג ל-11.7% בשנה"ל תשפ"ג, כלומר, כמעט הכפיל עצמו תוך שני עשורים.[136]

2) עבודות קבוצתיות

כאמור לעיל, מקצוע האזרחות היה חלוץ בשילוב ההערכה החלופית בציון לבגרות. בכך הפיקוח על מקצוע האזרחות יישם את אחת ההמלצות של ועדה שעסקה בחינוך לאזרחות, ועדת קרמניצר, לשלב בהערכה במקצוע האזרחות "פרויקט אזרחי". אלא שהוועדה המליצה על עבודה אישית, ובמשרד החינוך הוחלט שהעבודה תהיה קבוצתית (בין 2 ל-5 תלמידים).[137]

הסיבה לבחירה בעבודה קבוצתית ברורה: להקל את העומס על המורה. כיום משרד החינוך אינו מצדיק עבודה קבוצתית בנימוק טכני זה, אלא בשאיפה לפתח מיומנויות בין אישיות כחלק מהכנת הבוגרים של מערכת החינוך בחברה ובכלכלה.[138] לכן עבודות אלה מוגדרות כ"שיתופיות".

שאלת מידת התוקף והמהימנות הקיימת בכלל העבודות, מתחזקת בעבודה קבוצתית. העבודה הקבוצתית פותחת פתח רחב להשקעה אי-שוויונית של חברי הקבוצה - תלמידים "חזקים" מובילים את כתיבת העבודה ואילו אחרים אינם מסייעים להם כלל או מסייעים להם במעט. וכפי שציינה הפרופ' ניצה בן-דב, יו"ר ועדת מקצוע בספרות בחינוך הממלכתי: "הרי תמיד יהיה מישהו דומיננטי ועוד שניים שלא עושים כלום ויקבלו על זה ציון".[139]

יתר על כן, לעתים ציוות חברי הקבוצה על ידי המורים, נועד **מראש** לסייע לתלמידים המתקשים לעבור בהצלחה את משימת העבודה בעזרת התלמידים ה"חזקים" יותר.

כלומר, **הציונים בעבודות קבוצתיות של חלק מהתלמידים, הם במידה רבה - או לחלוטין - ציונים שאינם משקפים בלשון המעטה את חלקם בעבודה.**

ב. משוב אישי

הסעיף העשירי במחוונים של המשימות המבוקרות, כולל משוב אישי (רפלקציה) וערכו 10 נקודות (להלן בנספח). חלק זה כולל את שאלות הסעיפים הבאים:

התלמיד מסוגל להעריך את עצמו בנוגע לעבודה שעשה: הסביר מדוע בחר בנושא, ותיאר את יחסו לעניין. (3 נק')

התלמיד מזהה את הייחוד בלמידה שחווה: התייחס למה שהרוויח מן העבודה וכן לאתגרים שבעבודת הצוות ובלמידה העצמית. (4 נק')

התלמיד מקשר ומבין את הרלוונטיות של נושא הכתבות לחייו האישיים. (3 נק')

שאלות אלה מזמנות מבע אישי של התלמיד. אלא שציון התלמידים תלוי בתשובות שלהם, כך שחלקם עלול להתקשות במתן תשובה כנה ויעדיפו לכתוב תשובה התואמת את זו שהמעריך החיצוני מצפה לה. למשל, במרכיב הראשון - תלמיד שלא היה מעוניין בנושא זה אך רוב חברי הקבוצה רצו בו, האם יודה בכך או יכתוב את הנימוק שלהם? במרכיב השלישי - תלמיד אינו מזהה רלוונטיות לחייו האישיים, האם יודה בכך או ייעזר בבינה מלאכותית יוצרת שתציע רלוונטיות המתאימה אולי לתלמיד אחר? מורים גם עשויים להזהיר את תלמידיהם מפני תשובה כנה מדי, ולהציע להם תבניות לתשובות העשויות לזכות לאוזנו הקשבת ולנקודות של הבוחן החיצוני. וכפי שכתבו מחברי דו"ח עבור האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים: "קל יחסית להדריך תלמידים איך לבחור את התשובות ה"נכונות" בנושאי למידה רגשית-חברתית בהשוואה לעזרה לתלמידים במבחני הישגים".[140]

במילים אחרות: האם נכון דווקא בהערכה מסכמת עתירת סיכונים - תעודת הבגרות - לצפות מהתלמיד להביע את דעתו הכנה? שאלה זו נכונה לא רק בעבודות אלא גם בשאלות עמ"ר (ערך, מעורבות ורלוונטיות) בבחינות הבגרות.[141] אולי עדיף להשאיר את כל אלה למהלך הרגיל של השיעורים?

ג. רמת העבודות

לא אותרו מחקרים המצביעים על רמת העבודות שהוגשו במסגרת ההערכה החלופית עד כה. אך האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים העירה ביחס לעבודות חקר (עבודות המעניקות לתלמידים בגרות בהיקף 4 או 5 יח"ל, כמו במגמה) ששולבו במערכת החינוך, כי "העבודות לא היו איכותיות ולא ניכר שיפור מבחינת היכולת של התלמידים לשאול שאלות, לבחור מקורות מידע, לטעון טיעונים מנומקים וכו'".[142] אם כך בעבודות של תלמידים שבחרו את המגמה שלהם או בחרו נושא לעבודת גמר, מה ניתן יהיה להיאמר על ההערכות החלופיות במקצועות החובה?

ד. האם יש קשר בין עליית שיעור הזכאות לבגרות לבין שילוב הערכה חלופית?

מעניין לעקוב אחר נתוני שיעור הזכאות לבגרות מכלל מסיימי י"ב מאז שנת הלימודים תשע"ד, השנה הראשונה בה הונהג מתווה "ישראל עולה כיתה". אם כן, בשנה הראשונה הוא עמד על 65.5%. בתשע"ו - 66.2%;[143] בתשע"ח - 69.9%;[144] בתש"פ - 73.4%;[145] ובתשפ"ג - 76.3%.[146] כלומר, שיעור הזכאות עלה תוך עשור בכמעט 8%.

בשנים 2005-2017, שיעור העלייה בממוצע ציוני הבגרות במקצועות מתמטיקה ואנגלית היה 0.16 נקודות בשנה ולא לווה בעלייה בציוני המבחן הפסיכומטרי (ראו תרשימים משמאל), דבר המרמז שלא הייתה עלייה ברמת התלמידים.[147] מתוך הנחה שלא חל שינוי בגידול זה, ושאלה המקצועות בהם התלמידים מתקשים ביותר ובהם יש רק מבחנים, האם לא ניתן לשער **כי חלק נכבד מעליית שיעור הזכאות לבגרות בשנים שלפני משבר הקורונה (תשע"ו-תשע"ח) נובע משילוב הערכה חלופית בחישוב ציון הבגרות?**[148] וכמובן הוא הדין בשנים שלאחר מכן, בהן עלה שיעור הזכאות גם בגלל הקלות שנועדו לאפשר את התמודדות מערכת החינוך עם המשבר, ובראשם חובת היבחנות בבחינה חיצונית רק באחד מהמקצועות מעצבי הזהות.

135 משרד החינוך, **התאמות עולים חדשים**, 2025.

136 וייסבלאי, לעיל הערה 133, עמ' 4.

137 צוות ההיגוי לחינוך לאזרחות, **להיות אזרחים: חינוך לאזרחות לכלל תלמידי ישראל: דוח ביניים**, 1996, עמ' 39.

138 משרד החינוך, לעיל הערה 21, עמ' 20-21 (מספור לפי תוכן העניינים).

139 קולמן, לעיל הערה 63.

140 רמי בנבנישתי וטלי פרידמן (עורכים), **טיפוח למידה רגשית-חברתית במערכת החינוך: סיכום עבודתה של ועדת המומחים, תמונת מצב והמלצות**, 2020, עמ' 168.

141 יצחק נייגר, "ערכים, אישיות ורגשות - בבחינת בגרות?!", **קשר עין** 267 (2017), עמ' 31-32.

142 מרגולין ופרידמן, לעיל הערה 1, עמ' 54.

143 משרד החינוך, **התמונה החינוכית הארצית לשנת תשע"ו**.

144 משרד החינוך, **"התמונה החינוכית" - החטיבה העליונה תשע"ח 2018**.

145 משרד החינוך, **נתוני התמונה החינוכית הארצית והשקיפות התקציבית לשנת תש"ף (2020)**.

146 משרד החינוך, **נתוני "התמונה החינוכית הארצית" בחטיבה העליונה והשקיפות התקציבית לשנת הלימודים תשפ"ג (2023)**.

147 אורן, רפ ומענן, לעיל הערה 115, עמ' 4, 17. התרשים כאן הוא החלק השמאלי בתרשים 1 שבעמ' 17.

148 להסברים נוספים, משלימים, ראו אורן, רפ ומענן, לעיל הערה 115, עמ' 31-32; סחייק, לעיל הערה 2, עמ' 32-33; מרכז טאוב, "האם ההתאמות במבחני הבגרות מקטינות או מגדילות את הפערים בהישגי התלמידים בישראל?", 29.5.2024.

3. מעמדם של מקצועות הלימוד הכלולים במתווה

סוג ההערכה (מבחן או הערכה חלופית, הערכה חיצונית או פנימית) של מקצוע משפיע על חשיבותו של המקצוע בעיני כלל המערכת - מנהלים, מורים, תלמידים והורים - ובעקבות כך משפיע על מדיניות התקצוב והפניית המשאבים של משרד החינוך וגורמים נוספים כמו השלטון המקומי ורשתות חינוך.[149]

מעמדם של מקצועות המח"ר (מקצועות ההומניסטיקה) נמצא בירידה בכל רחבי העולם, בין היתר לנוכח מגמה גלובלית של העדפת מקצועות מדעיים וטכנולוגיים, שיכינו לכאורה את התלמידים לדרישות עולם התעסוקה העכשווי והעתידי. ועדת החינוך של ה-OECD עודדה מדינות רבות למקד את הלימודים במקצועות המשרתים את המגמות העולמיות בתחום המחשוב, הטכנולוגיה והכלכלה.

השפעות אלה הגיעו גם למערכת החינוך בישראל ובאו לידי ביטוי בבתי הספר, בין היתר בבחירותיהם של מנהלים, וגרמו גם ללחץ מצד הורים להעדיף מקצועות שיגבירו את סיכויי ילדיהם להשתלב בהצלחה בעולם העבודה. כעת תועדפו מקצועות המתמטיקה, לימודי מחשב, מדעים ואנגלית, ולעיתים גם עברית.[150]

לפי רפורמת "למידה משמעותית", מקצוע המתמטיקה הוא היחיד בו ניתן לערוך בחינה כיתתית בכיתה ב'.[151] מתמטיקה הוא המקצוע היחיד שמוקצות עבורו לפחות 4 ש"ש בכל שנות הלימוד ביסודי ובחט"ב, ואנגלית זוכה לשלוש ש"ש ביסודי ולארבע ש"ש בחטיבת הביניים, יותר משאר המקצועות.[152] מתמטיקה ואנגלית הם שני המקצועות היחידים שרמת הבסיס שלהם בלימודים לקראת בגרות בחינוך הממלכתי הוא 3 יח"ל ולא שתיים.

עם זאת, נציין שהיחס המיוחד של המוסדות להשכלה גבוהה למתמטיקה קדם למגמות אלו, וכך, למשל, ב-1965, כשמקצוע המתמטיקה היה למקצוע בחירה ולא מקצוע חובה בישראל, נמנעו האוניברסיטאות מקבלת תלמידים רבים שלא נבחנו עליו בבגרות.[153]

היחס המיוחד לו זוכים מקצועות המתמטיקה והאנגלית במשרד החינוך, בא לידי ביטוי גם בהכנות לבחינת הבגרות:

- ריבוי המועדים לבחינה: שלושה מועדים - חורף, קיץ מועד א' וקיץ מועד ב'. זאת לעומת שאר המקצועות להם שני מועדים בלבד, קיץ וחורף.
- ריבוי ימי הבחינה בכל מועד: שניים. זאת לעומת יתר המקצועות, להם יום בחינה אחד בלבד לכל מועד.
- ריבוי השאלונים עליהם התלמידים נבחנים: שלושה. לא אחד ולא שניים.
- נכונות לקטוע את הרצף הלימודי של שאר המקצועות למשך כשבועיים במהלך מועד קיץ א', בגין ארבעה ימי הבחינות וימי החופש שהתלמידים מקבלים לקראת הבחינות (יום לפני כל בחינה).

לא למותר לציין כי בתקופת משבר הקורונה המשיכו לחייב תלמידים להיבחן בחינות בגרות חיצוניות במתמטיקה, אנגלית ולשון, אך רק באחד מהמקצועות מעצבי הזהות, דבר שפגע ביוקרה ובמעמד של מקצועות אלו בתקופת המשבר.[154]

וכעת - מתמטיקה, אנגלית ועברית לא נכללים במתווים "ישראל עולה כיתה", "התחדשות הלמידה" ו"הבגרות הגמישה", ולפיכך הערכת התלמידים במקצועות אלו מבוססת כולה על בחינה חיצונית, בכתב או בעל-פה (באנגלית).

149 מרגולין ופרידמן, לעיל הערה 1, עמ' 50.

150 מרגולין ופרידמן, לעיל הערה 1, עמ' 20-21.

151 משרד החינוך, **החלפה: התכנית הלאומית ללמידה משמעותית - מבחנים, הוראת קבע מס' 0073**, 8.5.2016, סעיף 4.3.

152 זרד, לעיל הערה 103, עמ' 7-8.

153 סחייק, לעיל הערה 2, עמ' 10.

154 ליאת ביברמן-שלו וגליה סמו, "מעמדם של תחומי דעת במציאות משברית - המקרה של מקרא ומתמטיקה", **חמדעת** ט"ו (2022), עמ' 137-162.

בעיני רבים (תלמידים, הורים, מורים ומנהלים), צמצום משקל הבחינה החיצונית מעיד על מעמדם הנמוך בעיני משרד החינוך של המקצועות הנכללים במתווים אלו בהשוואה לאלה שאינם נכללים. מובן להם כי מקצוע שדורש השקעה רבה (בחינות בלבד) נחשב יותר ממקצוע שאינו דורש זאת, ומכאן הדרך קצרה לפגיעה במקצועות אלו, כמו צמצום שעות הלימוד, כפי שקרה בבריטניה ובארצות הברית.[155]

צמצום שעות זה מתאפשר בישראל במסגרת הגמישות הניהולית, ואכן חלק מבתי הספר מקצים עבורם פחות שעות שבועיות במערכת מהנדרש לפי מספר יחידות הלימוד של המקצוע.[156] כמו כן, הם מקצרים את משך הלימוד שלהם במהלך השנה (מסיימים מעט לפני פסח או מעט אחריו) כדי לפנות שעות וקשב למקצועות "החשובים יותר", ובראשם מתמטיקה, הנחשב למקצוע קשה עבור רבים. הורים פחות מוכנים לשלם לשיעורים פרטיים לבניהם במקצועות אלו, ותלמידים רבים מעדיפים להשקיע במתמטיקה על חשבון מקצועות המח"ר שבהם אין בחינה חיצונית.

4. התלמידים

גם ה"תלמידאות" (הלמידה של התלמידים), כמו ההוראה של המורים, מושפעים מאופי ההערכה המסכמת הנדרשת לתעודת הבגרות ומהיחס למקצוע.

הלמידה של התלמידים מושפעת מסך הגורמים המשפיעים על הציונים שלהם: הערכה מסכמת (מבחנים, עבודות) ו"תלמידאות". מרכיב הנוכחות בשיעורים נתפס כחיוני בתהליך הלמידה. בשל ההבנה שהיעדרויות משיעורים פוגעות בתהליך הלמידה, פרסם מנכ"ל משרד החינוך הוראות המאפשרות להפחית ב"ציון המגן" בגין היעדרויות מרובות,[157] ואף לשלול מתלמיד "ציון מגן".[158] שאר מרכיבי ה"תלמידאות" יכולים לבוא לידי ביטוי רק בהערכת ההתנהגות אך לא ב"ציון המגן", אם כי במשרד החינוך דנו בעבר באפשרות למתן ביטוי בציון בתעודה הבית-ספרית לשאר ההיבטים של ה"תלמידאות".[159]

במתווי הבגרויות עד כה, ניתן משקל משמעותי ל"תלמידאות", כך שלתלמידים היה מניע ללמוד כראוי בכיתה. לא כן במתווה "הבגרות הגמישה". מתווה זה ממזער מדי את משקל ה"תלמידאות", ועלול להשפיע קשה על רכישת ידע, פיתוח מיומנויות התלמידים ועקב כך על הוראת המורים. החשבון של התלמיד יהיה כזה:

- 35% מהציון נקבע על ידי בחינה חיצונית. בהיעדר "ציון מגן" לבחינה החיצונית, תלמידים עלולים להגיע למסקנה שאין להם צורך ב"תלמידאות" בכלל ובנוכחות ובעמידה בהערכות הבית-ספריות בפרט (בחינות, עבודות וכו'), כי אלו לא ישפיעו על הציון שלהם. הם יעריכו שלמידה מרוכזת לקראת הבגרות החיצונית תספיק להם להצלחה בבחינה. ניתן להעריך שכדי למנוע תופעה כזאת, יימנעו ככל הניתן בתי ספר ומורים מלחשוף בפני התלמידים את העובדה שאין לציונים במבחנים שהם קיימו שום השפעה על הציון בבגרות. כשהם כבר יחשפו זאת בפני התלמידים או כאשר התלמידים יגלו זאת בעצמם, המורים ינסו לשכנע את התלמידים שמבחנים אלה יסייעו להם בעקיפין, על ידי הדמיה של בחינת הבגרות ותרגול לקראתה. יתכן שחלק מבתי הספר והמורים יבטיחו לתלמידים שהציונים שלהם יבואו לידי ביטוי בהערכה הבית-ספרית הלא מבוקרת, דבר בעייתי כפי שיובהר להלן.
- 35% מציון הבגרות נקבע לפי שתי משימות מבוקרות. גם כאן אין "ציון מגן" והמחוונים המפורטים עבור המשימות מקשים מאוד על מורים לתגמל תלמידים על ה"תלמידאות" שלהם. לפיכך, לאורך כל זמן הלמידה, על הנושאים עליהם תהיינה המשימות **לא תהיה שום משמעות להערכה בית-ספרית כלשהי, אם בכלל תהיה הערכה כזאת.** ניתן להעריך שאם מורים יחליטו לערוך מבחנים כלשהם על הנושאים הנלמדים לקראת המשימות המבוקרות, הם

155 מרגולין ופרידמן, לעיל הערה 1, עמ' 50.

156 לטענות על צמצום מספר השעות במערכת ראו, למשל, בדברי יו"ר ועדות מקצוע אצל קולמן, לעיל הערה 63; נוי, לעיל הערה 61, עמ' 11.

157 משרד החינוך, **הנוכחות בבית הספר כמרכיב בהערכת ההישגים בחינוך העל-יסודי**, **הוראת שעה 0385 - החלפה**, 1.2.2023. וראו שם הפנייה להוראות קודמות.

158 משרד החינוך, **ציון בית-ספרי (ציון מגן/ציון מסכם)**, **הוראת שעה 0358 - החלפה**, 21.9.2022,, סעיף 3.

159 אור קשתי, "תוכנית במשרד החינוך: לתת ציונים להשקעה בלימודים, ולא רק להישגים", **הארץ**, 18.8.2009.

ינסו לדחות ככל הניתן את מועד ההודעה לתלמידים על כך שאין לציונים במבחנים אלה שום השפעה על הציון במשימות, או, כמו במבחנים לקראת הבחינה החיצונית, להבטיח שציוני המבחנים יבואו לידי ביטוי בהערכה הבית-ספרית הלא מבוקרת, בה נעסוק כעת.

- 30% מציון הבגרות נקבע על ידי בית הספר ללא בקרה חיצונית על פי הנחיות מפמ"ר המקצוע. במקצועות שנסקרו לעיל המשמעות היא:

היסטוריה ממלכתי: הציון ייקבע על למידה בנושא שלא נלמד לקראת הבחינה החיצונית והמשימות המבוקרות. ניתן להניח שמשימות הערכה הבית-ספריות בנושאים אלו לא יכבידו על התלמידים החלשים, מתוך כוונה לאפשר גם להם ציונים גבוהים שיחפו על הציון הנמוך, אולי אף השלילי, הצפוי להם בבחינה החיצונית. משתמע, שאין להחשיב במסגרת ההערכה הבית-ספרית את ה"תלמידאות" ואת המבחנים במסגרת ההכנה לבחינה החיצונית והמשימות המבוקרות.

היסטוריה ממלכתי-דתי: מחצית מהציון (15%) ייקבע לפי הערכה חלופית אחת מתוך שתיים אפשריות, והשאר (15%) על פי ציוני מבחנים שוטפים ו"תלמידאות". גם כאן ניתן להניח שמשימות ההערכה החלופית הבית-ספריות והבחינות בנושאים אלה, לא יכבידו על התלמידים החלשים, מתוך כוונה לאפשר גם להם ציונים גבוהים שיחפו על הציון הנמוך, אולי אף השלילי, הצפוי להם בבחינה החיצונית. לא ברור מתוך ההנחיות להעניק 15% מהציון עבור הציונים השוטפים וה"תלמידאות" האם אלו יינתנו רק בהקשר של ההערכה החלופית הלא מבוקרת או בהקשר של כלל הלמידה.

אזרחות: הציון יינתן להערכה על נושא אחד שנלמד למשימות המבוקרות ונושא נוסף שלא נלמד לבחינה החיצונית, למשימות המבוקרות ול"תלמידאות". גם כאן, ניתן להניח שמשימות ההערכה החלופית הבית-ספריות והבחינות בנושאים אלה לא יכבידו על התלמידים החלשים, מתוך כוונה לאפשר גם להם ציונים גבוהים שיחפו על הציון הנמוך, אולי אף השלילי, הצפוי להם בבחינה החיצונית. גם כאן לא ברור מתוך ההנחיות האם הערכה בגין הציונים השוטפים וה"תלמידאות" תינתן רק עבור הערכה החלופית הלא מבוקרת או בהקשר של כלל הלמידה.

* * *

לסיכום: מתווה "הבגרות הגמישה" אינו מתמרץ את התלמידים להיבחן ולהפגין כישורי "תלמידאות". **משקל ה"תלמידאות" במתווה זה כה נמוך, שהוא עלול להותיר את המורים ללא כלים להניע את התלמידים לנוכחות, השתתפות פעילה, ביצוע מטלות ולמידה רצינית למעט הבחינות שיוותרו.** כמו כן, המתווה יפתה מורים להסתיר מידע מפני התלמידים, ולהבטיח הבטחות על תגמול ל"תלמידאות" ולהיבחנות שלא ברור האם הן תקפות והולמות את הנחיות המפמ"רים.

יש להתריע גם מפני **החשש שהתלמידים המוכשרים לימודית יגיעו למסקנה שהם אינם מתוגמלים מספיק** (עם העלייה הזוחלת והמתמדת בציוני הבגרות, הפער בינם לבין שאר התלמידים מצטמצם) **ומערכת החינוך מנצלת אותם כדי להגדיל את ציוני התלמידים החלשים יותר** (כמו בעבודות הקבוצתיות).

5. עבודת המורה

טרם נפרט את ההשפעות הצפויות של מתווה "הבגרות הגמישה" על עבודת המורים, נציג תיאור עדכני של מצב המורים והיחס אליהם במערכת החינוך.

א. המורה במקצועות מעצבי זהות

האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים, תיארה ב-2024 את מצב המורים במקצועות מעצבי זהות - את מעמדם, השכלתם ותנאי עבודתם:

...כבר שנים רבות מערכת החינוך הישראלית מזניחה את טיפוח אישיותם החינוכית והמקצועית של פרחי ההוראה והמורים ומתמקדת בהיבטים מערכתיים, מקצועיים, מתודולוגיים, טכנולוגיים ואחרים. גישה זו באה לידי ביטוי גם בשחיקה החמורה במעמד המורים בישראל, הניכרת בין השאר בשכרם. השחיקה הביאה לא רק לפגיעה באיכות המורים, אלא גם למחסור ממשי בהם כמעט בכל שכבות הגיל ובכל המקצועות. מחסור זה מביא להורדת סף הקבלה למסלולים להכשרת מורים ואף להעסקת מורים חסרי השכלה חינוכית ותעודות מתאימות...

מנהלי בתי הספר מנתבים פעמים רבות את המורים המקצועיים לפי מצבת כוח האדם בבית הספר ואילוצים של סדרי עדיפויות. לפיכך רבים מהתלמידים בכיתות היסוד ובחטיבות העליונות לומדים ממורים שלא התמחו בתחום שהם מלמדים, ואינם מוכשרים ללמדו. דו"ח המבקר מתריע כי מצב זה פוגע בתלמידים, ועלול לגרום להם נזק ארוך טווח ולפגוע באיכות הידע והמיומנות שירכשו ובהישגיהם הלימודיים.

בעיות אלה של מחסור וחוסר התאמה של מורים קיימות בכל המקצועות, אבל נראה שבתחומי הדעת ההומניסטיים המצב קשה אף יותר וקשור בין היתר לגורמים תרבותיים-חברתיים-כלכליים המשפיעים על מעמדם של מקצועות אלה.[160]

אם אלו פני הדברים - והם אינם מרנינים - צריך לשאול: כיצד המתווה החדש ישפיע על עבודת המורים? האם המורים הממוצעים, לא אלה המצטיינים, מסוגלים לעמוד במשימה שמשרד החינוך רוצה להטיל עליהם?

ב. השפעות צפויות

בדיונים לעיל כבר הצבענו על מספר השפעות בעייתיות אפשריות, לפיכך רק נציין אותן ללא פירוט:

- טלטלה נוספת בקרב המורים, לאחר הטלטלות שחוו במסגרת "ישראל עולה כיתה" ("למידה משמעותית"), משבר הקורונה, מתווה "התחדשות הלמידה" ומלחמת "חרבות ברזל".
- עומס נוסף על המורים והתלמידים, בדומה לעומס שגבר בעקבות מתווה "ישראל עולה כיתה" ב-2014.
- ירידה צפויה במספר השעות שמנהלים יועידו למקצוע. מורה שירצה לשמור על היקף משרתו, יצטרך ללמד יותר כיתות ותלמידים, דבר שיגדיל את העומס עליו.
- ירידה נוספת במעמד המקצוע בעיני ההנהלה, התלמידים וההורים, הצפויה להשפיע גם על מעמד המורה.
- הירידה הצפויה ב"תלמידאות" של התלמידים בגלל היעדר "ציון מגן" בבחינה החיצונית (ומתן גמול משמעותי לעמידה במבחנים), עלולה להקשות על סמכות המורה בכיתה. כן היא עלולה להקשות עליו להביא את התלמידים להישגים הנדרשים.
- קושי עצום להתמודד עם משימות שיבוצעו על ידי בינה מלאכותית יוצרת, גם לאור מדיניות משרד החינוך שאינה פוסלת, ולמעשה אף מעודדת, שימוש בה.
- קושי לעמוד בלחץ להעניק ציונים גבוהים בחלק הלא מבוקר של המשימות המבוקרות (40%) ובהערכה הבית-ספרית הלא מבוקרת. משימות מבוקרות יתוקנו כמה פעמים כדי לעמוד ברמה הנדרשת. יוטלו מטלות ומבחנים קלים יחסית במסגרת הערכה חלופית לא מבוקרת.
- קושי לנהל שיעור במסגרת המשימות המבוקרות - במיוחד במשימות האישיות - בכיתות מרובות תלמידים (אלו רוב הכיתות). כאמור, ממוצע התלמידים בכיתה בחטיבה העליונה הוא 26, כאשר בכ-61% מבתי הספר היו מעל ל-25 תלמידים, כולל כ-25% מעל ל-30 תלמידים. במהלך שיעור של 45 דקות ברוטו, מורה יוכל להקדיש במשימות אישיות לכל תלמיד קצת יותר מדקה ובמשימות קבוצתיות קצת יותר משתי דקות.
- חיוני גם לחשוב על משמעויות ביחס למחשוב, כי המשימות המבוקרות אמורות להתבצע מול מחשב. כלל לא ברור שבכל כיתת מחשבים או עגלות מחשבים יש מספיק מחשבים תקינים לכל הכיתה למשימות אישיות, ולא ברור אם אלו יוכלו לעמוד בדרישות הצפויות למחשבים לצורך העבודות שיבואו **בנוסף** לדרישות הנוכחיות.

160 מרגולין ופרידמן, לעיל הערה 1, עמ' 38.

כעת לעניין שטרם התייחסנו אליו: האם רוב המורים יוכלו להכין את תלמידיהם לקראת המשימות המבוקרות והאם יוכלו להעריך את המשימות כראוי? אלו אינם דברים שמורים הוכשרו אליהם במהלך הלימודים לקראת תעודת ההוראה.[161] לא ברור גם עד כמה הם הוכשרו לכך במהלך לימודיהם במוסדות להשכלה גבוהה, בייחוד אלה שלמדו רק לתואר ראשון ואפשרו להם להגיש עבודות סמינריוניות קבוצתיות (ובתקווה שעשו את העבודות בעצמם, דבר שכאמור, אינו מובן מאליו).

גם המחוונים שהוכנו לא יסייעו בהכרח למורים, כיוון שחלק גדול מהקריטריונים דורש שיפוט איכותי וסובייקטיבי מצד המורה והם קשים להערכה. למשל, בסעיף 4 (להלן בנספח), נדרש המורה להעריך עד כמה התלמיד "גילה סקרנות, עניין ומעורבות בעבודתו". קיים גם קושי רב להעריך את המשוב האישי של התלמיד (אליו התייחסנו לעיל בסעיף 'משוב אישי' תחת הכותרת 'הערות חלופיות').

כל אלו עלולים להגביר את שיעור המורים הנוטשים את מערכת החינוך ולהחמיר את המחסור במורים.

161 להכשרה הנדרשת, ראו מרגולין ופרידמן, לעיל הערה 1, עמ' 44.

פרק ד: המלצות

אפשר להציע לאנשי חינוך העוסקים בהטמעת שינויים פדגוגיים

לאמץ את שבועת הרופאים ובראש ובראשונה את <u>העיקרון שאין לגרום נזק</u>[162]

1. כללי

במסמכים שונים של משרד החינוך, הוצגו נימוקים לאי-הנחת מהערכה מסכמת בדמות בחינות, ולצידוד בהחלפה מלאה או חלקית בסוגים אחרים של הערכה מסכמת בדמות עבודות ואולי אף בהערכה מעצבת. מסמכים אלה מתארים את תפיסת משרד החינוך ביחס לחשיבות טיפוח המיומנויות כתפיסה שהיא -

> *רווחת מאוד וניתן למצוא לה עדות במאמצים המושקעים בהמשגת מיומנויות ופיתוחן בקרב גופים בינלאומיים מרכזיים כגון ה-OECD, ה-World Economic Forum, ה-National Research Council, כמו גם במקום המרכזי שהן תופסות במערכות חינוך שונות בעולם.*
>
> *זאת ועוד, מיומנויות מהסוג הנדון במסמך זה מהוות מושא הערכה מרכזי של המבחנים הבינלאומיים הנהוגים בעולם. דוגמה בולטת לכך היא מבחן PISA, אשר חלק משמעותי ממנו מוקדש לבחינת רמת המיומנות של התלמידים בהיבטים כגון אוריינות לשונית, אוריינות מתמטית, אוריינות מדעית, חשיבה ביקורתית, ועוד.*[163]

לפי התרשמותנו, אין במשרד החינוך גורם המאתגר, או יכול לאתגר, תפיסה זו. אין גורם שיציג בפני המשרד את הִיפְּכָא מִסְתַּבְּרָא, בדומה ליחידה הנושאת שם זה בחיל המודיעין ותפקידה לאתגר את התפיסות המקובלות בחיל זה. אין מי שיבטא במשרד החינוך דעה כגון זו של יוסי לונדין, ראש המחלקה להיסטוריה ואזרחות במכללת "אורות ישראל", כי -

> *הבסיס של החינוך - ולא משנה באיזה מקצוע, מגזר או מדינה - מורכב ממורה, תלמיד, כיתה וחומר לימוד. חומר במשמעות המיושנת שלו, כלומר איזשהו קאנון של ידע היסטורי ויצירות ספרותיות, בסיס בתנ"ך ומורשת ישראל וידע עולם שצריך לעבור מדור לדור.*[164]

קיים גם חשש בקרב אנשים הקשורים למשרד החינוך ולמוסדות להכשרת מורים להביע עמדה שונה, מאתגרת.[165]

"כל המשנה - ידו על התחתונה" (בבא מציעא ו' ע"ב). לכן, **נטל ההוכחה ששינוי מתווה הבגרויות יועיל למערכת החינוך, מוטל על משרד החינוך.** עליו להוכיח כי -

1) **התועלת במתווה** החדש קרובה לוודאית.

2) **הנזקים מהמתווה החדש** - בתחומי הידע, הערכים, המיומנויות, מעמד המקצועות מעצבי הזהות, ה"תלמידאות" ותנאי העסקת המורים - קטנים מאלה של המתווה הקודם.

3) התהליך **הפיך**, אם יתברר שהמתווה החדש מרע את המצב. לכן על משרד החינוך להצביע על **אמות המידה לפיהן תיבחן מידת הצלחת המתווה החדש** והימנעות מהנזקים הכרוכים בו, לפי התרעות המסתייגים ממנו.

162 זוהר, לעיל הערה 27, עמ' 236. ההדגשה שלנו.

163 משרד החינוך, לעיל הערה 24, עמ' 4 (לפי המספור בתוכן העניינים).

164 מצוטט אצל קולמן, לעיל הערה 63, בהיפוך סדר.

165 גולדברג ולונדין, לעיל הערה 64, עמ' 124.

בהקשר זה, חשוב להזכיר את **הליקויים** שהתגלו במתווה "ישראל עולה כיתה" **והנזק הגדול** שנגרם למקצועות הביולוגיה והכימיה, בהם "תהליכי ההטמעה **הרסו את הקיים בלי שהציעו חלופה שקולה ברמתה למה שהיה בעבר".**[166] מתברר כי גם **בתחום החינוך קל להרוס את הקיים אך לא בטוח שיבנה חדש, ואם יבנה, שהוא יהיה טוב לא פחות מהישן.**

הערה אחת טרם נציע את המלצותינו ביחס למתווה "הבגרות הגמישה": **מורגש הֶחָסֶר בתעודה מסכמת נוספת בעלת ערך,** כמו שהיה טרם ביטול מסלול הבגרות הטכנולוגית וכמו שהיא קיימת במדינות אחרות בעולם כמו פינלנד.[167] יהיה בכך כדי להפחית, מצד אחד, על הלחצים להקל בדרישות לתעודת הבגרות העיונית וכדי לאפשר, מצד שני, לכמה שיותר תלמידים לזכות בתעודה בעלת ערך.

2. המלצה עיקרית

לאור ההנחות בסעיף א' והדיון בחיבור זה עד כה, ובמיוחד בגלל החיפזון בו הוכן המתווה וההטמעה הלקויה שלו עד כה, הנכון היה להמליץ על ביטול מתווה "הבגרות הגמישה" ולשוב להערכה מסכמת המבוססת רק על מבחנים. אנו נמנעים מכך בשל ההבנה כי המלצה זו לא תתקבל בעת הזאת.

לכן, **המלצתנו העיקרית** היא **להקפיא את המתווה במתכונתו הנוכחית** (חובת הערכה מסכמת במקצוע **אחד** בלבד) **לארבע-חמש שנים.** כלומר, התלמידים שהחלו בשנה"ל תשפ"ה ואלו שיחלו בשנה"ל תשפ"ו-תשפ"ח, יוכלו להיבחן לכל היותר רק במקצוע אחד במתווה הבגרות הגמישה. המלצה זו היא ברוח ההמלצה של האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים שציטטנו לעיל בפרק ב', ומפני חשיבותה נצטט אותה שוב:

> *חשוב לזכור כי המעבר לתהליכי הערכה חלופית **משמעו שינוי תרבותי והתנהגותי עמוק** של כלל המערכת, אשר עשוי להימשך שנים. אין זה שינוי שאפשר להוציא לפועל בחופזה - הוא דורש זמן, התמדה וסבלנות, וכאשר אינו נעשה כך - הוא מטלטל את המערכת לשווא ופוגע בתלמידות ובתלמידים, במורות ובמורים, ובתהליך החינוכי כולו.*[168]

תקופה זו תאפשר **לאסוף נתונים אודות המחזור הראשון** שיתנסה במתווה ויסיים את לימודיו בתשפ"ז. בנוסף, היא תאפשר **לקיים את המחקרים המוצעים להלן** בפרק זמן סביר של שנתיים-שלוש, ושנה אחת לדיון בממצאי כלל המחקרים ולגיבוש החלטה ביחס להמשך. מן הראוי לקבוע מראש אמות מידה לפיהן ניסוי המתווה החדש ייחשב כהצלחה, הצלחה חלקית או חוסר הצלחה.

מומלץ **להקים ועדת היגוי שתעקוב אחר יישום המתווה,** תערוך את המחקרים שיצוינו להלן, תנתח אותם ותסכם אותם. על ועדה זו להיות מורכבת מאנשי ציבור המשקפים את המגוון שבתוכו, מומחי חינוך מתחומים מגוונים (אנשי אקדמיה והכשרה פדגוגית), מורים ואנשי משרד החינוך. הוועדה תהיה מורכבת משישה חברים, כולל יו"ר:

1. יו"ר הוועדה - ימונה על ידי השר.
2. מנהל בית ספר תיכון לשעבר, בעל ותק של 15 שנים לפחות.
3. איש אקדמיה מומחה לחקר קוגניציה ו/או מומחה להוראה מבוססת ראיות / או איש האקדמיה הלאומית למדעים.
4. מורה לתיכון לשעבר, בעל ותק של 15 שנים לפחות בהגשה לבגרויות, במקצועות ההומניים.
5. נציג מדען ראשי לשעבר של אחד ממשרדי הממשלה.
6. נציג ציבור.

166 זוהר, לעיל הערה 27, עמ' 236. ההדגשה שלנו.

167 גולדציג, לעיל הערה 9, עמ' 9.

168 מרגולין ופרידמן, לעיל הערה 1, עמ' 57. ההדגשה שלנו.

המחקרים המוצעים נוגעים ל:

1) השפעת המתווה על ה"תלמידאות", על עבודת המורה ועל היחס למקצוע הנבחר.

2) השפעת כלי הבינה המלאכותית היוצרת על המשימות המבוקרות, על המחוונים שלהם ועל עבודת המורים.

3) לימוד מהעולם ומהניסיון בישראל כיצד להתמודד עם כלי הבינה המלאכותית היוצרת.

4) השוואה בין המקצוע הנבחר לבין המקצועות שנבחנו לפי מתווה "ישראל עולה כיתה" (70% בחינה חיצונית עם "ציון מגן" ו-30% הערכה חלופית) מבחינת: ציונים במקצוע, שיעור מצטיינים ונכשלים, העומס על התלמידים, השפעה שונה על מקצועות שונים, היקף הידע והמיומנויות שנרכשו.

5) השוואת כל אלה בכל מקצוע לפי שני המתווים - "ישראל עולה כיתה" ו"הבגרות הגמישה", כי צפוי שחלק מהתלמידים ייבחנו לפי מתווה אחד ואחרים לפי מתווה אחר.

6) בבחינות הבגרות משולבות כבר שנים רבות שאלות הדורשות מהתלמידים חלק מהמיומנויות שמשרד החינוך מבקש לפתח דרך המשימות המבוקרות. יש צורך לבחון במרב"ד את התוצאות של התשובות הללו כדי ללמוד על מידת הנכונות של התלמידים להתמודד עימן (בשאלונים שניתנה להם אפשרות לא להשיב עליהם) ועל מידת ההצלחה שלהם בכך.

7) בדיקה דרך מערכת ה"משוב", שכל בתי הספר מחוברים אליה, של השפעת המתווה על מספר השעות השבועיות (ש"ש) שהוקצו למקצועות מעצבי זהות.

8) בדיקה כיצד השפיע מתווה "ישראל עולה כיתה" על שיעור הזכאות לבגרות ועל ציוני הבגרות במקצועות השונים בשנה"ל תשע"ד-תשע"ט, השנים שבהם הופעל המתווה וטרם משבר הקורונה.

9) בחינת מתווי הערכה חלופיים בישראל (חלוצי הערכה ותמ"ר [תוכנית ממירת היבחנות בבגרות חיצונית], ממירי בגרות דיגיטליים, תוכנית יהלום 3, סחל"ב, עבודות חקר). מטרת הבחינה היא לבדוק האם תוכניות אלו עומדות ביעדים שנקבעו להן, האם הן אכן מפתחות את המיומנויות שמשרד החינוך מעוניין לפתח, האם רמת הידע של התלמידים מספקת לפי חוק חינוך ממלכתי, והאם ניתן להסיק מסקנות מתוכניות אלו עבור כל מערכת החינוך, או שהן נועדו לשרת רק חלק קטן מאוכלוסיית התלמידים (ואם זו האפשרות האחרונה - מה זה אומר על תוכניות אלו ועל מתווה "הבגרות הגמישה"?).

10) בחינת ספרות מחקר בעולם על מידת ההצלחה של יישום החזון הפדגוגי של משרד החינוך וההצלחה של פיתוח מיומנויות. מחקר זה יצביע לא רק על מידת ההצלחה (מלאה, חלקית או כלל לא) אלא גם על התנאים שאפשרו הצלחה (מלאה וחלקית) תוך השוואה לתנאים במדינת ישראל. כמו כן צריך לבחון את ההשפעה על היקף הידע ההכרחי עבור כל תלמיד.

11) בדיקת השפעת המתווים הקודמים בישראל ושינוי אופן ההערכה בעולם על עבודת המורים.

3. המלצות נוספות

- הקמת **ועדה ציבורית אשר תקבע מהו הידע ההכרחי שעל תלמיד לרכוש,** לפי חוק חינוך ממלכתי, להבנת מקצועות הלימוד ואת הנדרש לפיתוח מיומנויות:
  - נציגי ציבור יבחנו את הנדרש לפי חוק חינוך ממלכתי ויתכללו את עבודת כל ועדות המקצוע. אחד מהם יעמוד בראשות הוועדה.
  - אנשי אקדמיה יציעו עקרונות לידע הנדרש בכל מקצוע ומקצוע.
  - מומחים לקוגניציה ולחינוך יבחנו את הנדרש לפיתוח מיומנויות.

- מומלץ שמסקנות הוועדות שיעסקו בנדרש לכל מקצוע ולפיתוח מיומנויות, יוצגו בפני קבוצה נרחבת של מורים, ואלה יוסיפו הסתייגויות ותיקונים טרם העברת מסקנות ועדות אלה לוועדה הציבורית.
- נציגים ממשרד החינוך ילוו את עבודת הוועדה הציבורית על ועדותיה השונות במעמד של משקיפים.
- ממצאי הוועדה יוגשו לשר החינוך והם יהיו במעמד של המלצות.

- **שינוי תוכן ההערכה החלופית הלא מבוקרת (30% מציון הבגרות) ל"לתלמידאות":** במקום התוכן שנקבע על ידי המפמ"רים, הצעתנו היא שמחציתה, 15%, תינתן עבור "תלמידאות" במסגרת הבחינה החיצונית (אפשר להגדיר חלק זה כ"ציון מגן"), ו-15% עבור "תלמידאות" במשימות המבוקרות. לדעתנו, הצעה זו תמריץ תלמידים להשקיע בלימודים כי התגמול יהיה משמעותי ומובנה, ולכן תקל על המורים לנהל שיעורים ולעודד תלמידים ללמוד.

לפי הצעה זו: (1) כל הנושאים שנקבעו במסגרת ה-30% ללמידה בחלק מהמקצועות (כמו בהיסטוריה בממלכתי ואזרחות) יעברו ללימוד במסגרת המשימות המבוקרות; (2) לא תתאפשר הטלת הערכה חלופית נוספת (כמו בהיסטוריה בממלכתי-דתי) עד לניתוח המחקרים שהוצעו לעיל והסקת המסקנות מהן.

- קיומה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית והסכנה הביטחונית המתמדת לקיומה, מחייבים חיזוק מרכיבי **זהות וטיפוח ערכים.** אלה אינם באים לידי ביטוי ראוי במתווים של מקצועות מעצבי זהות במאה ה-21 ועל כן צריך לחזקם ולמנוע פגיעה בתחומי ידע אלה.

- חיוני להשקיע באוריינות מילולית ובכתיבה לכל אורך שנות הלימוד במערכת החינוך, ובמיוחד בחינוך היסודי. האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים היטיבה לנסח את הסיבה לכך:

> ***הבסיס של לימודי הומניסטיקה הוא הקריאה.*** *על פי הפילוסוף האנס גדאמר, הקריאה מאפשרת התמזגות אופקים בין הקורא לעולם הנחשף בטקסט, והשפה הכתובה עוזרת לפתח הבנה עמוקה לאין ערוך מזו שמאפשרת השפה הדבורה. אין דרך להרחיב אוצר מילים, להיפגש עם מילים ועם מושגים ולהעמיק יכולות חשיבה וניתוח ללא קריאה של טקסטים עיוניים. האתגר הגדול שבקירוב תלמידים אל הקריאה נעשה קשה עשרת מונים בעידן המסכים לנוכח רידוד השפה ברשתות החברתיות...*
>
> *לצד הקריאה חשוב להנחיל לתלמידים את מיומנויות הכתיבה. פעולת הכתיבה מחדדת מחשבות וריכוז ויוצרת תשתית לדיון של התלמיד עם עצמו וגם בין תלמידים. עם זאת עדויות ממערכת החינוך הכללית מצביעות על רמה נמוכה ביותר של כתיבה אצל תלמידים בחינוך העל-יסודי.*[169]

ובעידן הבינה המלאכותית היוצרת, האוריינות המילולית חיונית כדי לנסח פרומפט ראוי המאפשר להפיק את המיטב מהטכנולוגיה החדשה.[170]

כידוע, פיתוח המיומנות המילולית במדינת ישראל לוקה בחסר, דבר המשתקף במבחנים הבינלאומיים. בלעדי השקעה זו, גם טיפוח יתר המיומנויות יפגע. אם חסרים משאבים במערכת החינוך לטיפוח אוריינות מילולית וכתיבה, עדיף להעביר אליה חלק מהמשאבים המוקדשים ליתר המיומנויות.

- הקמת **ועדה ציבורית אשר תציע דרכים להעלאת מעמד מקצועות מעצבי זהות.** הוועדה תורכב מנציגי ציבור (אשר אחד מהם יעמוד בראשה) וכן ממורים ויושבי ראש ועדות מקצוע. נציגים ממשרד החינוך ילוו את עבודת הוועדה הציבורית במעמד של משקיפים. מומלץ לוועדה להיעזר בשירותי משרדי פרסום. ממצאי הוועדה יוגשו לשר החינוך והם יהיו במעמד של המלצות.

- **מאבק למנוע פגיעה בהיקף השעות עבור המקצועות הכלולים במתווה "הבגרות הגמישה".** צמצום השעות השבועיות, לא יאפשר לתלמידים לרכוש את הידע החיוני הנדרש ולמורים להכינם כראוי למשימות המבוקרות. בתי הספר מחוברים למערכת "המשוב", וניתן דרכה לבחון אלו בתי ספר צמצמו את שעות ההוראה למקצועות הללו ולפעול כדי למנוע זאת.

- רובם המכריע של המורים, לא התנסה בהערכת הערכה מסכמת בדמות הערכה חלופית. לכן צריך להכשיר אותם לכך. לא די **בהשתלמויות** בהן ידברו באופן מופשט על הערכה חלופית, אלא יש צורך גם **להתנסות בפועל.**

169 מרגולין ופרידמן, לעיל הערה 1, עמ' 29-30. ההדגשה שלנו.

170 יצחק גייגר, "המבחן האמיתי: איך להשתמש בבינה מלאכותית עם תבונה אנושית?", **הגיע זמן חינוך**, 24.1.2024.

נספח: מחוון עיתון שיתופי

הערות: (א) המחוון מעודכן ל-20.1.2025; (ב) במחוון זה כמו בשאר המחוונים למשימות המבוקרות, לא קיים שלב 1; (ג) שלבים 2-3 (נקודות 1-4 יבדקו רק על ידי המעריך הפנימי - המורה של הכיתה). שלב 4 (נקודות 5-10) יבדקו גם על ידי מעריך חיצוני.

שלב 2

1. האם תכנון החלק השיתופי (כתבה חדשותית מרכזית) של המשימה מפורט וניתן ליישום? (ציון שיתופי)

- בחרו בנושא עבור הכתבה החדשותית המרכזית בהתבסס על חומר הלימוד. (2 נק')
- הציגו את נושא הכתבה החדשותית המרכזית באופן ברור, ושלבו שני מושגים לפחות מתחום הדעת. כתבו ראשי פרקים לכתבה. (4 נק')
- אספו והציגו מקורות/טקסטים מגוונים ורלוונטיים (כמספר חברי הצוות לפחות), מלבד ספר הלימוד, לביסוס הנאמר בכתבה החדשותית המרכזית. (4 נק')

2. האם תכנון החלק האישי (כתבת המשנה) מפורט דיו וניתן ליישום? (ציון אישי)

- ציין את סוג כתבת המשנה. (1 נק')
- הציג שני מקורות/טקסטים לפחות לביסוס הנאמר בכתבת המשנה. (5 נק')
- התייחס למושג אחד לפחות מתחום הדעת הרלוונטי לנאמר בכתבת המשנה. (4 נק')

שלב 3

3. מבט-על: באיזו מידה החלק השיתופי (הכתבה החדשותית המרכזית; דבר העורכים) שנכתב תואם לתכנון המקורי או לתיקון שהוצע, או שאינו תואם אך מציג שינוי נדרש? (ציון שיתופי)

- התקדמו כמתוכנן לקראת הגשת העיתון השיתופי ועמדו ביעדים; ערכו שינויים נדרשים בהתאם לתכנון ולמשוב המורה. (4 נק')
- נעזרו במקורות המידע כנדרש. (3 נק')
- הצליחו לעבוד יחדיו כצוות במטרה לקדם את יעדי המשימה. (3 נק')

4. מבט-על: באיזו מידה החלק האישי (כתבת המשנה) תואם לתכנון המקורי או לתיקון שהוצע, או שאינו תואם אך מציג שינוי נדרש? אם נערך שינוי, האם השינוי מנומק? ומהי התרומה האישית של התלמיד לחלקים השיתופיים? (ציון אישי)

- גילה סקרנות, עניין ומעורבות בעבודתו. (3 נק')
- התעמק במשוב שניתן לו ושיפר את העבודה משלב לשלב. (3 נק')
- התרומה האישית לחלק השיתופי:
  - תרם לעבודת הצוות, השתתף בדיונים, תרם רעיונות והיה קשוב לרעיונות של חבריו. (2 נק')
  - קיבל עליו משימות במהלך העבודה המשותפת במטרה לקדם את קבוצתו. (2 נק')

שלב 4

5. באיזו מידה תוכן הכתבה החדשותית המרכזית מפותח ומקיף דיו על פי ההנחיות? (ציון שיתופי)

<u>בהערכתך שים לב למיומנות של התלמידים באוריינות לשונית; וכן לידע בתחום הדעת.</u>

- התלמידים הציגו באופן ברור ומפורט את הנושא המרכזי של העיתון (תוך התייחסות לכלל היבטיהם). (2 נק׳)
- התלמידים ציינו וקישרו שני מושגים הקשורים לנושא מחומר הלימוד. (2 נק׳)
- התלמידים הרחיבו על הנושא בכתבה החדשותית המרכזית בהתבסס על מקורות כמספר התלמידים (חוץ מספרי הלימוד). הביסוס וההרחבה יכללו ציטוטים והנמקות בהתאם למקורות ולתחום הדעת. (3 נק׳)
- הטקסט עצמאי ובלשונם של התלמידים, וכולל שרשור הגיוני של הרעיונות ולכידות רעיונית. (2 נק׳)
- המקורות מצוטטים על פי הכללים המקובלים. (1 נק׳)

6 . באיזו מידה ניכרת החשיבה הביקורתית בכתיבת הכותרות והרכיב החזותי בעיתון בחלקים השיתופיים? (כותרת ראשית, כותרת משנה בכתבה החדשותית המרכזית, בחירת הרכיב החזותי לכתבה המרכזית והכותרת לדבר העורכים). (ציון שיתופי)

<u>בהערכתך שים לב למיומנויות האלה של התלמידים: חשיבה ביקורתית ואוריינות לשונית .</u>

- כתיבת כותרת ראשית בהלימה לתוכן הכתבה. (3 נק׳)
- כתיבת כותרת משנה שמשקפת את הרעיון המרכזי של הכתבה. (3 נק׳)
- בחירת רכיב חזותי וכתיבת המלל הנלווה בהלימה לתוכן הכתבה. (2 נק׳)
- כתיבת כותרת ל׳דבר העורכים׳ המשקפת את כלל התוכן בעיתון. (2 נק׳)

7. באיזו מידה מוצגת התובנה המוסכמת בצורה ברורה ומובנת וניכרת בה חשיבה ביקורתית? (ציון שיתופי)

<u>בהערכתך שים לב למיומנויות האלה של התלמידים: אוריינות לשונית, חשיבה ביקורתית ומודעות חברתית וכן לידע בתחום הדעת.</u>

- תוכן דבר העורכים ונקודות ההסכמה ואי-ההסכמה מוצגים באופן ברור, שלם ומפורט תוך התייחסות לכלל הנימוקים. (4 נק׳)
- התובנה מנוסחת באופן בהיר. (2 נק׳)
- השלכות/נימוקי התובנה המוסכמת מוסברים היטב. (2 נק׳)
- המושג/הערך שתרם לבחירת התובנה המוסכמת מוצג ומוסבר היטב ומתאים לתובנה שגיבשו. (2 נק׳)

8. באיזו מידה תוכן כתבת המשנה מפותח ומקיף בצורה מספקת על פי ההנחיות? (ציון אישי)

<u>בהערכתך שים לב למיומנויות האלה של התלמידים: אוריינות לשונית, חשיבה ביקורתית ומודעות חברתית וכן לידע בתחום הדעת.</u>

- תוכן כתבת המשנה מוצג באופן ברור ומובן והוא משכנע ורלוונטי. (4 נק׳)
- כתבת המשנה קשורה לנושא הכתבה הראשית ומתכתבת עימו. (2 נק׳)
- תוכן כתבת המשנה מנוסח בלשונו של התלמיד בהתבסס על המקורות/הטקסטים ואינו מועתק מהם. (4 נק׳)

9. באיזו מידה כותרת כתבת המשנה שכתב התלמיד והשימוש שהוא עשה במושג מחומר הלימוד בשילוב הקול האישי שלו, נעשו באופן שתרם לתוכן כתבת המשנה? (ציון אישי)

<u>בהערכתך שים לב למיומנויות האלה של התלמידים: אוריינות לשונית, חשיבה ביקורתית ומודעות חברתית. שים לב גם לידע בתחום הדעת.</u>

- האם הכותרת שנבחרה היא בהלימה לנאמר בכתבת המשנה ותומכת בה? (2 נק׳)
- האם המושג רלוונטי לתוכן כתבת המשנה ותורם לביסוס הנאמר בה? (4 נק׳)
- באיזו מידה בא לידי ביטוי "הקול האישי" ונקודת מבטו של הכותב באופן משכנע, בהיר ובהלימה לתוכן כתבת המשנה? (4 נק׳)

10. משוב אישי (רפלקציה): מה למד התלמיד בעקבות הכנת המשימה? (ציון אישי)

<u>בהערכתך שים לב למיומנות זו של התלמיד: מודעות עצמית</u>

- התלמיד מסוגל להעריך את עצמו בנוגע לעבודה שעשה: הסביר מדוע בחר בנושא ותיאר את יחסו לעניין. (3 נק׳)
- התלמיד מזהה את הייחוד בלמידה שחווה: התייחס למה שהרוויח מן העבודה וכן לאתגרים שבעבודת הצוות ובלמידה העצמית. (4 נק׳)
- התלמיד מקשר ומבין את הרלוונטיות של נושא הכתבות לחייו האישיים. (3 נק׳)

ביבליוגרפיה

אורן, כרמל; רפ, יואל ומעגן, דוד **מגמות בציוני הבגרות בשנים 1991-2017**, ראמ"ה, 2021

אלירן זרד **תוכניות לימודים רשמיות במערכת החינוך**, הכנסת - מרכז המחקר והמידע, 2024

אריאלי-אטאלי, מירב; דורון, יונית; מור, ישי וכהן, אפרת **מיומנויות חשיבה ביקורתית וחשיבה יצירתית**, ראמ"ה, 2024

אתי וייסבלאי **מערכת החינוך המיוחד**, הכנסת: מרכז המחקר והמידע, 2023

ביברמן-שלו, ליאת וסמו, סמו "מעמדם של תחומי דעת במציאות משברית - המקרה של מקרא ומתמטיקה", **חמדעת** ט"ו (2022), עמ' 137-162.

בנבנישתי, רמי ופרידמן, טלי (עורכים) **טיפוח למידה רגשית-חברתית במערכת החינוך: סיכום עבודתה של ועדת המומחים, תמונת מצב והמלצות**, 2020

בראלי, אבי "היסטוריה, לא 'פדגוגיה של ערעור'", **גילוי דעת** 6 (2014), עמ' 109-115.

גבע, שרון "חינוך היסטורי בעידן המידע: מה אפשר ללמוד מוויקיפדיה בעברית", בתוך: נמרוד טל ואייל נווה (עורכים), **חינוך היסטורי: זירות וזיקות**, 2023, עמ' 317-337.

גולדברג, צפריר ולונדין, יוסי "מכשירים להיסטוריות: מחלוקות על ערכים, מיומנויות וידע בהוראת ההיסטוריה, מנקודת מבטם של מכשירי מורים לחינוך הממלכתי והממלכתי-דתי", **עיונים בחינוך** 25 (2025), עמ' 116-134.

גולדצויג, אילת **סקירת מערכות מיון להשכלה גבוהה ברחבי העולם**, 2015

גייגר, יצחק "המבחן האמיתי: איך להשתמש בבינה מלאכותית עם תבונה אנושית?", **הגיע זמן חינוך**, 24.1.2024

גייגר, יצחק "ערכים, אישיות ורגשות - בבחינת בגרות?!", **קשר עין** 267 (2017), עמ' 31-32.

גרינפלד, טל "השפעת מגמות מודרניסטיות ופוסט מודרניסטיות על תכניות הלימודים במקצועות היסטוריה ואזרחות לחטיבת הביניים, בין השנים 1954-2011: עיון משווה", דוקטורט, אוניברסיטת בר-אילן

דביר, נועם (דבול) "בצל המלחמה: תעשיית העבודות האקדמיות משגשגת", **ישראל היום**, 10.12.2024

דהאן, יוסי **תיאוריות של צדק חברתי**, 2014

וורגן, יובל **שמירה על טוהר בחינות הבגרות**, הכנסת - מרכז המחקר והמידע, 2011

וורמן, הלל **אזרחות בין השורות: מבט ביקורתי על לימודי האזרחות בישראל**, 2013

וייסבלאי, אתי **מבט על החינוך הטכנולוגי-מקצועי**, הכנסת - מרכז המחקר והמידע, 2018

וייסבלאי, אתי **בחינות הבגרות בתקופת הקורונה - תמונת מצב**, הכנסת - מרכז מחקר ומידע, 2020

וילנגהם, דניאל **למה תלמידים לא אוהבים את בית הספר? ואיך אפשר לגרום להם לאהוב אותו?** מאנגלית: יניב פרקש, 2009

וינטרוב, רועי מחשבות ביקורתיות על חשיבה ביקורתית בהוראת היסטוריה בחינוך הממלכתי", **דפים** 80 (2024), עמ' 127-145

וינינגר, אסף **נתונים על מספר התלמידים הממוצע בכיתה במערכת החינוך**, הכנסת - מרכז המחקר והמידע, 2020

וינינגר, אסף וטשנר, נעמה **המיון בקבלה למוסדות להשכלה גבוהה וסוגיית הבחינה הפסיכומטרית**, הכנסת - מרכז המחקר והמידע, 2014

ועדת החינוך של הכנסת תקציר דיון בוועדת החינוך, התרבות והספורט ב-21.12.2020

זוהר, ענת **לחבר את האיים ליבשה: התמקדות מערכתית בלמידה מעמיקה כתנאי לשיפור החינוך**, 2020

ינקו, אדיר "פחות מקצועות, יותר בחירה: כך נראות תעודות הבגרות בעולם", **Ynet**, 1.3.2020

ינקו, אדיר "חשד להטיה ופערים משמעותיים: שיטת חישוב הציון הסופי של הבגרות תשתנה", **Ynet**, 6.3.2019

כהן, אדר וזוהר, ענת "'טנגו בין תכנון לשחרור': שינוי פדגוגי ברמה המערכתית: רפלקציה על הטמעת מטלת הביצוע באזרחות", **דפים** 67 (2018), עמ' 11-40.

כרמל, יניב **סוגיות מרכזיות בנושא הערכה של מקצועות ההומניסטיקה במדינות שונות בעולם - סקירה מדעית**, 2023

כץ, תמר "על חשיבה היסטורית והערכה חלופית", בתוך: נמרוד טל ואייל נווה (עורכים), **חינוך היסטורי: זירות וזיקות**, 2023, עמ' 425-444.

לוי, יואב **מה מובילי יעד 2.2 יכולים ללמוד מרפורמת הלמידה המשמעותית?** ראמ"ה, 2024

מבקר המדינה **קידום למידה משמעותית בבתי הספר**, דוח שנתי 68ג, 2018, עמ' 751-815.

מניב, גלעד "היסטוריה בבחינות בגרות", בתוך: נמרוד טל ואייל נווה (עורכים), **חינוך היסטורי: זירות וזיקות**, 2023, עמ' 183-208.

מערכת ישראל היום "בגלל הבינה המלאכותית: המוסדות האקדמיים בבעיה רצינית", **ישראל היום**, 2.12.2024

מפמ"ר אזרחות חוזר מספר 1 - התשס"ט, אוגוסט 2008

מפמ"ר אזרחות חוזר מספר 1 - התש"ע, 17.9.2009

מפמ"ר אזרחות חוזר מפמ"ר באזרחות תשפ"ד, **יולי 2023**

מפמ"ר אזרחות מיקוד הלמידה (כלי העזר) באזרחות חטיבה עליונה לשנת תשפ"ה, **24.7.2024**

מפמ"ר היסטוריה חמ"ד חוזר תשפ"ה/ 1

מפמ"ר היסטוריה ממלכתי חוזר ללא כותרת **(2024?)**

מפמ"ר היסטוריה ממלכתי תוכנית הבגרויות הגמישה בהיסטוריה ממלכתי, לכיתה י' תשפ"ה

מצר, דוד ורום, אמירה "לקראת התלמיד - גוון בדרכי הערכה", **אתר מכון מופ"ת (2010?)**

מרגולין, רון ופרידמן, טלי (עורכים) **קידום לימודי ההומניסטיקה במערכת החינוך הממלכתית: סיכום עבודתו של צוות המומחים, 2024**

מרכז טאוב "האם ההתאמות במבחני הבגרות מקטינות או מגדילות את הפערים בהישגי התלמידים בישראל?", **29.5.2024**

משרד החינוך תעודות סיום - דירוג ומיפוי, הוראת קבע מס' 0061 **מ-7.12.2015**

משרד החינוך התכנית הלאומית ללמידה משמעותית - מבחנים פנימיים כחלק מההערכה על פני הרצף החינוכי, הוראת קבע מס' 0073 **מ-8.5.2016**

משרד החינוך **דמות הבוגרת והבוגר מערכת החינוך / תשפ"א-תשצ"א / 2021-2031**

משרד החינוך **מסמך מיומנויות דמות הבוגר 2020 | תש"ף**

משרד החינוך **אזרחות: תכנית לימודים באזרחות לחטיבה העליונה לבתי ספר יהודיים (כלליים ודתיים) ערבים ודרוזים, תשס"ב**

משרד החינוך התאמת תכניות הלימודים בתחומי הדעת למדיניות הלמידה המשמעותית: מסמך לבעלי תפקידים במטה, במחוזות ובמוסדות החינוך, **2014**

משרד החינוך רפורמת הבגרויות - התחדשות הלמידה במקצועות המח"ר (מורשת חברה ורוח)

משרד החינוך התחדשות הלמידה - לימודי המח"ר, **(ללא ציון תאריך)**

משרד החינוך התחדשות הלמידה: מצגת כללית

משרד החינוך שר החינוך, יואב קיש מציג את תוכנית הבגרויות הגמישה, **2023**

משרד החינוך **תוכנית הלימודים בהיסטוריה לכיתות י-י"ב לבית הספר העל-יסודי, 2003**

משרד החינוך חוזר שנתי - בחינות הבגרות לשנה"ל תשפ"ה (2025) **מ-17.9.2024**

משרד החינוך תוכנית הבגרויות הגמישה בהיסטוריה ממלכתי, לכיתה י' תשפ"ה

משרד החינוך **היסטוריה: תכנית לימודים לחטיבה העליונה בבית הספר הממלכתי-דתי (ט'-י"ב) ליחידות החובה, 2010 (עם קצת שינויים:** תכנית הלימודים בהיסטוריה לחטיבה העליונה בחמ"ד, **2010)**

משרד החינוך **אזרחות: תכנית הלימודים בחטיבה העליונה לבתי ספר יהודיים (כלליים ודתיים) ערביים ודרוזיים, מהדורה מעודכנת תשע"א.**

משרד החינוך טוהר הבחינות, הוראת קבע מס' 0293, **27.4.2022**

משרד החינוך התאמות לתלמידים עם זכאות לשירותי חינוך מיוחדים, **2025**

משרד החינוך התאמות עולים חדשים, **2025**

משרד החינוך התמונה החינוכית הארצית לשנת תשע"ו

משרד החינוך "התמונה החינוכית" - החטיבה העליונה תשע"ח 2018

משרד החינוך נתוני התמונה החינוכית הארצית והשקיפות התקציבית לשנת תש"ף (2020)

משרד החינוך נתוני "התמונה החינוכית הארצית" בחטיבה העליונה והשקיפות התקציבית לשנת הלימודים תשפ"ג (2023)

משרד החינוך הנוכחות בבית הספר כמרכיב בהערכת ההישגים בחינוך העל-יסודי, **הוראת שעה 0385 - החלפה, 1.2.2023**

משרד החינוך ציון בית-ספרי (ציון מגן/ציון מסכם), **הוראת שעה 0358 - החלפה, 21.9.2022**

משרד החינוך, יו"ר המזכירות הפדגוגית וסמנכ"לית בכירה ומנהלת המנהל הפדגוגי מתווה היבחנות חדש לתלמידי י' תשפ"ה (2025)

משרד החינוך, פורטל עובדי הוראה - מרחב פדגוגי, "משימות ביצוע מבוקרות"

נוי, מיכה **זיכרון השואה במערכת החינוך**, הכנסת - מרכז המחקר והמידע, **2023**

נוי, מיכה **רפורמת התחדשות הלמידה במקצועות המח"ר (מורשת, חברה ורוח)**, הכנסת - מרכז המחקר והמידע, 2023

סופר-ויטל, שירה ופינקלשטיין, עידית "הערכה חלופית", לקסי-קיי 18 (2022), עמ' 22-25.

סחייק, דפנה **בחינות הבגרות: סקירת השינויים שחלו בבחינות הבגרות במהלך השנים ודיון במטרותיהן - מבוא למחקר לבחינת הטענה בדבר הירידה ברמת בחינות הבגרות, הכנסת** - מרכז מחקר ומידע, 2003

סמט, מרים ואיזנמן, עמיר **החינוך הממלכתי בישראל ואתגר הזרמים 1948-2023**, 2025

פירסט, אפרת "אבל המורה, לא הבנתי! על חשיבות הידע ללמידה רבת-משמעות במאה ה-21: איך הכי נכון ללמד בעידן בו הידע זמין ונגיש, אך נדרשות מיומנויות חשובות אחרות", **הגיע זמן חינוך**, 16.4.2017

צוות ההיגוי לחינוך לאזרחות **להיות אזרחים: חינוך לאזרחות לכלל תלמידי ישראל: דוח ביניים**, 1996

קולמן, בתאל "קוצר רוח מועד ב': המחיר של רפורמת שינויי הבגרויות", **מקור ראשון** (מוסף "דיוקן"), 27.3.2022

קיזל, אריה "מהיסטוריה עמוקה להוראת היסטוריה צרה ותכליתית", בתוך: נמרוד טל ואייל נווה (עורכים), **חינוך היסטורי: זירות וזיקות**, 2023, עמ' 209-229.

קשתי, אור "תוכנית במשרד החינוך: לתת ציונים להשקעה בלימודים, ולא רק להישגים", **הארץ**, 18.8.2009

רוזינר, אילן, פלדי, יובל ופרימן, טל הערכת התכנית המערכתית "למידה משמעותית": תפיסות של תלמידים, מורים ומנהלים בשנים תשע"ד-תשע"ה, ראמ"ה, 2016

שירות הידען "מחקר על אלף עבודות סטודנטים מצא שכמחציתן מועתקות", 2014

Barbara Oakley, Michael Johnston, Ken-Zen Chen, Eulho Jung, Terrence Sejnowski "The Memory Paradox: Why Our Brains Need Knowledge in an Age of AI" In *The Artificial Intelligence Revolution: Challenges and Opportunities* (Springer Nature, forthcoming, 2025)

OECD *Education at a Glance 2024: OECD Indicators*, 2024